

บทที่ 3

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง

1. ความเป็นมาของปัญหาที่เกิดขึ้นในสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง

การซื้อขายสินค้าแบบผ่อนส่งนั้น เป็นกลยุทธ์ในการขายสินค้าวิธีหนึ่งที่ได้รับการนิยมน้อยอย่างยิ่ง เนื่องจากสินค้าบางอย่างที่มีราคาสูง ผู้บริโภคส่วนใหญ่จึงไม่สามารถจ่ายค่าสินค้านั้นๆ ทั้งหมดภายในคราวเดียวได้ การซื้อขายแบบผ่อนส่งจึงเป็นการซื้อขายที่ง่ายต่อการได้เป็นเจ้าของสินค้าเหล่านั้น แม้จะเป็นที่รู้กันว่า ราคาที่กำหนดไว้สำหรับการซื้อขายแบบผ่อนส่งนั้น เป็นราคาที่มักจะรวมดอกเบี้ย กำไร หรือความเสี่ยงในการเสียทรัพย์สินนั้นไว้อยู่แล้ว ดังนั้น ราคาสินค้าที่ซื้อขายแบบผ่อนส่งจึงสูงกว่าราคาของสินค้าประเภทเดียวกันในท้องตลาด

แต่เดิมนั้น สินค้าที่ทางร้านค้านำมาขายในลักษณะผ่อนส่ง ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า หรืออุปกรณ์เครื่องใช้ภายในครัวเรือน ที่มีราคาค่อนข้างสูง นอกจากนั้น รูปแบบของการทำสัญญาซื้อขายจะมีเพียงบุคคลสองฝ่าย กล่าวคือ ผู้ขาย และ ผู้ซื้อ เข้าทำการตกลงซื้อขายสินค้านั้นระหว่างกันเอง หากแต่ในปัจจุบัน การซื้อขายผ่อนส่งนั้นได้มีการขยายตัวมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนารูปแบบของการซื้อขายผ่อนส่ง อันเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น

1.1 รูปแบบที่เปลี่ยนไปในการทำสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ความเจริญทางเทคโนโลยีมีอิทธิพลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของประชาชน ค่านิยมจากต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านแฟชั่นหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคม จึงเห็นได้ว่า พฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อสินค้าและบริการในสังคมทุกวันนี้เปลี่ยนเป็นลักษณะของวัตถุนิยมมากขึ้น ดังนั้น การขยายตัวทางการค้าและอุตสาหกรรมก็เจริญขึ้นดุจเงาตามตัว ผู้ประกอบธุรกิจการค้าต่าง ๆ จึงมีการแข่งขันที่สูงตามไปด้วย จึงส่งผลให้รูปแบบของการทำสัญญาซื้อขายผ่อนส่งได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ซึ่งแต่เดิมนั้น การซื้อขายผ่อนส่งจะไม่มีลักษณะซับซ้อนมากนัก กล่าวคือ เป็นการซื้อขายตามธรรมดาทั่วไป เพียงแต่ผู้ขายให้ผู้ซื้อ

ผ่อนชำระราคาได้ โดยมีการกำหนดราคารวมดอกเบี้ย และแบ่งจ่ายตามงวด จนกว่าจะชำระราคาครบถ้วนตามงวดที่ตกลงกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร เพียงตกลงกันด้วยวาจา และมีการจดบันทึกการชำระราคาตามงวด จึงเห็นได้ว่า เป็นการซื้อขายผ่อนส่งในลักษณะดั้งเดิมที่เป็นไปแบบเรียบง่าย ข้อดีของการซื้อขายผ่อนส่ง นอกจากจะทำให้ซื้อขายคล่องแล้ว ผู้ขายยังได้รับประโยชน์จากราคาสินค้าที่เพิ่มสูงขึ้น เพราะราคาสินค้าแบบผ่อนส่งมักจะรวมดอกเบี้ยไว้ด้วยนั่นเอง จึงทำให้การซื้อขายในลักษณะนี้เป็นที่นิยมอย่างมาก ไม่ว่าจะตามร้านค้าทั่วไป หรือแม้แต่การนำสินค้ามาขายตามบ้าน ซึ่งเมื่อผู้ซื้อผู้ขายตกลงซื้อขายผ่อนส่งกันแล้ว ผู้ขายจะส่งคนมาเก็บเงินตามงวดต่อไป

นอกจากนั้น สินค้าที่ทางร้านค้านำมาขายในลักษณะผ่อนส่งนั้น แต่เดิมนิยมเพียงสินค้าบางชนิด เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า ส่วนพวกที่นำสินค้ามาขายตามบ้านนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าประเภทของเล่นเสริมทักษะเด็ก, จักรยาน, เครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นต้น แต่ในปัจจุบันสินค้านำมาขายในลักษณะผ่อนส่งนั้นมีมากมายหลากหลายประเภทมากขึ้น

ส่วนในเรื่องของคู่สัญญาที่เข้ามามีบทบาทในสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง จากเดิมนั้น คู่สัญญากล่าวคือ ผู้ขาย และ ผู้ซื้อ จะมีอำนาจต่อรองในสัญญาเท่าเทียมกัน แต่ในปัจจุบันผู้ขายซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าใหญ่ ๆ หรือห้างสรรพสินค้า มักจะให้ผู้ซื้อสมัครบัตรเครดิต เช่น บัตรสมาชิกของร้านค้า A ผู้ซื้อที่มีบัตรสามารถผ่อนสินค้าต่าง ๆ ภายในร้านค้าได้ และผู้ซื้อจะต้องเข้าทำสัญญากับทางร้านค้า ซึ่งสัญญาดังกล่าวนั้นส่วนใหญ่จะเป็นสัญญาสำเร็จรูปอันมีข้อสัญญาที่เอื้อประโยชน์เฉพาะฝ่ายผู้ขาย ผู้ซื้อไม่มีอำนาจต่อรองในสัญญานั้น ๆ จึงเกิดความเสียเปรียบและไม่เป็นธรรมต่อผู้ซื้อ

นอกจากนั้น บริษัทและสถาบันการเงินต่าง ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทในการให้สินเชื่อในการผ่อนชำระสินค้ามากขึ้น การซื้อขายผ่อนส่งในรูปแบบนี้จะเริ่มต้นโดยมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ค้า ซึ่งขายสินค้าให้แก่ผู้ให้สินเชื่อโดยได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินสด, ผู้ให้สินเชื่อซึ่งนำสินค้านั้นมาขายให้ผู้ซื้ออีกต่อหนึ่ง และคาดหวังที่จะได้รับชำระราคาเป็นงวด ๆ พร้อมดอกเบี้ย, และผู้ซื้อซึ่งต้องชำระราคาเป็นงวด ๆ ตามสัญญาพร้อมดอกเบี้ยจนกว่าจะครบจำนวน สำหรับตัวผู้ค้า (ผู้ขาย) นั้นจะเห็นได้ว่า เมื่อได้ทำการขายสินค้าให้แก่ผู้ให้สินเชื่อแล้ว ผู้ค้าจะถูกตัดออกจากวงจรทันที¹ จึงทำให้คู่สัญญาที่แท้จริงเหลือเพียง 2 ฝ่าย ได้แก่ผู้ให้สินเชื่อ กับ ผู้ซื้อ ที่ต้องเข้า

¹ Margaret and Ivor Griffiths, Commercial Law (Great Britain: Old Bailey Press, 2001), pp. 286-287.

ผูกพันตามสัญญากันไป จะเห็นได้ว่ารูปแบบที่เปลี่ยนไปของการซื้อขายผ่อนส่ง อันมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ซื้อผ่อนชำระสินค้านั้น อาจมีได้หลายลักษณะ ดังนี้

1.1.1 การผ่อนชำระสินค้าโดยให้ผู้ซื้อสมัครเป็นสมาชิกกับทางร้านค้า

การผ่อนชำระสินค้าในรูปแบบนี้ คือ ทางร้านค้าจะมีการจัดทำบัตรสมาชิกเพื่อการผ่อนชำระสินค้าของทางร้านค้าไว้โดยเฉพาะ เช่น การซื้อสินค้าในระบบการผ่อนชำระราคาในร้าน ก. ผู้ซื้อต้องสมัครเป็นสมาชิกบัตรของร้าน ก. (แต่ถ้าผู้ซื้อไม่มีบัตรเครดิตของสถาบันที่เข้าร่วมโปรโมชั่นกับทางร้านค้า ก. อยู่แล้ว ผู้ซื้อก็สามารถผ่อนชำระสินค้าที่ร่วมรายการได้ทันทีโดยไม่ต้องสมัครเป็นสมาชิกบัตรร้านค้า ก.) เป็นต้น ซึ่งวิธีการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระราคาในกรณีนี้ คือ ผู้ซื้อต้องแสดงบัตรสมาชิกพร้อมบัตรประชาชนต่อพนักงานของร้าน และจะต้องเข้าทำสัญญาการใช้สินเชื่อตามที่ทางร้านจัดเตรียมไว้ จากนั้นผู้ซื้อจะต้องชำระราคาเป็นงวด ๆ ตามวันเวลาและสถานที่ ๆ ได้ตกลงไว้ในสัญญาต่อไป

การผ่อนชำระสินค้าในลักษณะนี้ เมื่อผู้ซื้อตกลงเลือกซื้อสินค้าใดๆ ในระบบผ่อนชำระราคาจากร้านค้าดังกล่าวแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ ผู้ซื้อต้องเข้าทำสัญญากับบริษัทผู้ให้สินเชื่อทางการเงิน จึงทำให้การซื้อขายในระบบการผ่อนชำระราคานี้มีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ซื้อ ผู้ขาย และบริษัทผู้ให้สินเชื่อทางการเงิน ซึ่งในทางทฤษฎีและบัญญัติธุรกิจนั้น จะให้คำอธิบายเกี่ยวกับนิติสัมพันธ์ในลักษณะนี้ว่า “ผู้ขายจะขายสินค้านั้นให้แก่บริษัทผู้ให้สินเชื่อ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินสด และบริษัทผู้ให้สินเชื่อก็จะนำสินค้านั้นมาขายให้ผู้ซื้อ โดยคาดหวังที่จะได้รับชำระราคาเป็นงวด ๆ พร้อมดอกเบี้ย และสำหรับตัวผู้ขายเมื่อขายสินค้าให้แก่บริษัทผู้ให้สินเชื่อแล้ว ผู้ขายจะถูกตัดออกจากระบบไป”² จึงทำให้คู่สัญญาที่แท้จริงมีเพียง 2 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ให้สินเชื่อ กับ ผู้ซื้อที่ต้องเข้าผูกพันตามสัญญาผ่อนชำระสินค้ากันไป

ซึ่งการทำธุรกิจในรูปแบบนี้อาจทำให้มองได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของธุรกิจการให้กู้ยืมเงิน แต่จากการที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสินเชื่อพบว่า การให้สินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้านั้นเป็นลักษณะของการให้สินเชื่ออีกรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ เรียกว่า เครดิตเพื่อการซื้อสินค้า (Retail Credit) แต่ในขณะที่การให้กู้ยืมเงินก็เป็นการให้สินเชื่อเช่นกัน แต่เป็นสินเชื่อประเภทเครดิตเงินสด (Cash Credit) จึงเป็นสินเชื่อคนละประเภทกัน³ อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึง

² Ibid. pp. 286-287.

³ สุณี ศักรนนท์, การบริหารเครดิต, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), น. 8 - 31.

ตัวสัญญาที่ผู้ซื้อสินค้าในระบบผ่อนส่งจะต้องเข้าทำด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นลักษณะของ ข้อสัญญาการให้สินเชื่อเพื่อผ่อนชำระสินค้าโดยเฉพาะ จากเหตุผลที่กล่าวมาผู้เขียน จึงมีความเห็นว่าธุรกิจการให้สินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้านี้ ไม่ใช่การทำสัญญากู้ยืมเงิน

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การผ่อนชำระสินค้าโดยให้ผู้ซื้อสมัครเป็นสมาชิกกับทาง ร้านค้านั้น ถึงแม้การเริ่มต้นนิติสัมพันธ์จะมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ซื้อ ผู้ขาย และผู้ให้สินเชื่อ กล่าวคือ ผู้ขายจะขายสินค้านั้นให้แก่ผู้ให้สินเชื่อและได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินสด ส่วนผู้ให้สินเชื่อก็จะนำสินค้านั้นมาขายให้ผู้ซื้อในระบบผ่อนชำระราคาต่อไป โดยคาดหวังที่จะได้รับชำระ ราคาค่าเป็นงวด ๆ พร้อมดอกเบี้ย⁴ แต่สุดท้ายแล้ว เมื่อผู้ซื้อเข้าทำสัญญาผ่อนชำระสินค้ากับบริษัท ผู้ให้สินเชื่อ ก็จะกลายเป็นว่า บริษัทผู้ให้สินเชื่อเป็นคู่สัญญากับผู้ซื้อในสัญญาการให้สินเชื่อเพื่อ การผ่อนชำระสินค้า ส่วนผู้ขายนั้นมิได้มีนิติสัมพันธ์ใด ๆ ในสัญญาดังกล่าวเลย จึงทำให้คู่สัญญา ที่แท้จริงมีเพียง 2 ฝ่ายเท่านั้น ได้แก่ ผู้ซื้อ กับ ผู้ให้สินเชื่อซึ่งอยู่ในฐานะผู้ขายนั่นเอง

1.1.2 การผ่อนชำระสินค้า โดยให้ผู้ซื้อสมัครเป็นสมาชิกบัตรสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระ สินค้ากับทางสถาบันการเงิน

ในขณะนี้ จะเห็นได้ว่าร้านค้าปลีกทั่วไปตามท้องถนน หรือ ร้านค้าปลีกที่เช่าพื้นที่ ในห้างสรรพสินค้า เช่น ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ ร้านขายโทรศัพท์มือถือ ร้านขายเครื่องออกกำลังกาย ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนแต่มีเครือข่ายให้บริการสินเชื่อของสถาบันการเงิน ตั้งอยู่ในร้านค้าเกือบทั้งสิ้น (ในที่นี้จะขอเรียกร้านค้าปลีกนี้ว่า ร้านคู่ค้า ของสถาบันการเงิน) ซึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างร้านค้ากับสถาบันการเงินนี้เป็นลักษณะของการเอื้อประโยชน์ทางธุรกิจให้กัน ทั้ง 2 ฝ่าย ทางด้านร้านค้าจะได้รับประโยชน์จากการขายสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น ส่วนทางด้าน สถาบันการเงินก็ได้รับประโยชน์จากการได้ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการจัดการสินเชื่อนั่นเอง

ประเด็นที่ต้องพิจารณาคือ นิติสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ซื้อกับสถาบันการเงิน อันเกิด จากการที่ผู้ซื้อเข้าทำสัญญาตามที่สถาบันการเงินจัดไว้ให้ เพื่อการผ่อนชำระค่าสินค้าในร้านค้านั้น จะเป็นสัญญาประเภทใด ในเรื่องนี้จากการหาข้อมูลทำให้พบว่า สถาบันการเงินแต่ละแห่ง จะมี ลักษณะของสัญญาที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ

(1) การให้ผู้ซื้อทำสัญญาเช่าซื้อสินค้ากับทางสถาบันการเงิน ซึ่งมีผู้ให้ความเห็น เกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า “ในภาพรวมของการทำธุรกิจที่มีคู่สัญญา 3 ฝ่าย ทำให้เห็นว่าหลักการให้เช่าซื้อ ในลักษณะนี้ มิได้มีหลักการอยู่บนพื้นฐานของการให้เช่าทรัพย์สินและให้ค้ำประกันว่าจะขายอีกต่อไป

⁴ Margaret and Ivor Griffiths, *supra* note 1, pp.286-287.

หากแต่มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ที่การให้กู้ยืมเงิน และเพื่อเป็นหลักประกันที่บริษัทเงินทุนหรือสถาบันการเงินจะได้รับชำระหนี้จนครบเต็มจำนวนจึงทำให้มีการกำหนดเงื่อนไขในเรื่องกรรมสิทธิ์ให้ยังเป็นของผู้ให้สินเชื่อโดยนำหลักการเรื่องเช่าซื้อในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาเป็นเครื่องมือเพื่อเป็นหลักประกันในการให้สินเชื่อของสถาบันการเงิน”⁵ นอกจากนั้นผู้เขียนได้สอบถามจากทนายความที่เคยทำคดีของสถาบันการเงินในกรณีที่มีการผิดนัดชำระหนี้ ได้ความว่าสถาบันการเงินจะฟ้องผู้ซื้อตามสัญญาเช่าซื้อสินค้า ซึ่งตามสัญญาดังกล่าวจะมีการกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ค่อนข้างสูง

แต่อย่างไรก็ดี รูปแบบการให้ผู้ซื้อเข้าทำสัญญาเช่าซื้อนี้ ในปัจจุบันไม่ค่อยเป็นที่นิยมเนื่องจาก ลักษณะของสัญญาที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อ ทำให้ไม่สามารถขยู่ให้ผู้ซื้อให้รู้สึกได้ว่าผู้ซื้อสามารถเป็นเจ้าของสินค้านั้นได้ง่ายขึ้นนั่นเอง

(2) เป็นกรณีที่สถาบันการเงินให้ผู้ซื้อที่ต้องการผ่อนชำระราคาสินค้าในร้านค้า ต้องเข้าทำสัญญาอยู่กับทางสถาบันการเงิน ซึ่งสังเกตได้จากในใบสมัครบัตร / คำขอสินเชื่อเงินผ่อนของสถาบันการเงินบางแห่งนั้น จะระบุข้อกำหนดไว้ว่า “บริษัทตกลงให้เงินกู้แก่ผู้กู้ และผู้กู้ตกลงยินยอมรับเงินกู้จากบริษัท เพื่อนำไปใช้ในการซื้อสินค้าหรือบริการ โดยบริษัทจะอนุมัติเงินกู้ให้แก่ผู้กู้ในวงเงินตามที่ระบุไว้ในเอกสารคำขอใช้วงเงินกู้” (ถึงแม้ในทางปฏิบัติ ผู้กู้ (ผู้ซื้อ) จะมิได้รับเงินจากทางสถาบันการเงินจริง ๆ แต่ผู้กู้ (ผู้ซื้อ) จะได้สินค้าที่ตนต้องการซื้อกลับบ้านต่างหาก)

แต่ก็มีเหมือนกันที่สถาบันการเงินบางแห่ง ซึ่งตั้งเคาเตอร์อยู่ในร้านค้า จะทำธุรกิจการให้กู้ยืมเงินจริง ๆ กล่าวคือ สำหรับผู้ซื้อที่ต้องการซื้อสินค้าในร้านค้าแต่มีเงินไม่พอ สามารถมาติดต่อเคาเตอร์สถาบันการเงินเพื่อทำการกู้ยืมเงินได้ และเมื่อผู้ซื้อได้รับอนุมัติเงินกู้แล้ว ผู้ซื้อก็ไปเลือกซื้อสินค้าในร้านค้าได้ตามปกติ แต่ผู้ซื้อก็ต้องผ่อนชำระเงินกู้กับทางสถาบันการเงินตามสัญญาที่ได้ทำกันไว้ต่อไป

(3) เป็นกรณีที่สถาบันการเงินให้ผู้ซื้อที่ต้องการผ่อนชำระค่าสินค้า สมัครงบสมาชิกของสถาบันการเงินเช่นกัน แต่ตามข้อสัญญาในใบสมัครดังกล่าว เรียกสัญญานี้ว่า “สัญญาสินเชื่อซื้อสินค้า” อันมีวัตถุประสงค์ในการผ่อนชำระสินค้าในร้านค้าที่เข้าร่วมกับสถาบันการเงินนั้น โดยเฉพาะ ซึ่งสัญญาลักษณะนี้ในปัจจุบันกำลังได้รับความนิยมอย่างมาก (สัญญานี้จะไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเหมือนดังสัญญาเช่าซื้อ)

⁵ สิริรัตน์ พองวิฑู, “การให้สินเชื่อแก่ผู้บริโภค: กรณีศึกษาสัญญาเช่าซื้อ”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), น. 23.

การผ่อนชำระสินค้าในรูปแบบตาม (3) นี้ จะมีลักษณะและวิธีการที่เหมือนกันกับหัวข้อ 1.1.1 ข้างต้น จะต่างกันตรงที่บัตรตามหัวข้อ (3) นี้ ผู้ออกบัตร คือ สถาบันการเงินอื่น ๆ ที่เข้าร่วมโปรโมชั่นกับทางร้านค้า ในการให้ผู้ซื้อสามารถซื้อสินค้าในระบบผ่อนส่งได้

บัตรสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้าที่ออกโดยสถาบันการเงินนี้มีใช้บัตรเครดิต เพราะมิได้ใช้ชำระค่าสินค้าแทนเงินสด และไม่สามารถเบิกถอนเงินสดได้ โดยวิธีการใช้บัตรสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้านี้ ก็คือ เมื่อผู้ถือบัตรต้องการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระ ก็สามารถแสดงบัตรสินเชื่อนี้พร้อมบัตรประชาชน จากนั้นจะมีการทำสัญญาเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้าที่ผ่อนชำระราคานั้น ซึ่งผู้ซื้อก็ต้องทำการชำระเงินตามงวดดังที่ตกลงกันต่อไป

1.1.3 การผ่อนชำระสินค้าโดยผ่านบัตรเครดิต

ตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา เรื่องให้ธุรกิจบัตรเครดิตเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา พ.ศ. 2542 ข้อ 1 ได้ให้ความหมายบัตรเครดิตว่าเป็น “บัตรที่ผู้ประกอบธุรกิจออกให้แก่ผู้บริโภคตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ผู้ประกอบธุรกิจกำหนด เพื่อใช้ชำระค่าสินค้า ค่าบริการหรือค่าอื่นใดแทนการชำระด้วยเงินสด หรือเพื่อใช้เบิกถอนเงินสด แต่ไม่รวมถึงบัตรที่ได้มีการชำระค่าสินค้า ค่าบริการ หรือค่าอื่นใดไว้ล่วงหน้าแล้ว”

ในปัจจุบันการจัดโปรโมชั่นที่ให้สิทธิแก่ผู้ซื้อสามารถซื้อสินค้า หรือบริการแบบผ่อนชำระราคาผ่านบัตรเครดิตนั้นมีอยู่มากมาย เช่น โปรโมชั่น Payment Plan ซึ่งการผ่อนชำระราคาสินค้าหรือบริการผ่านบัตรเครดิตนี้ เพียงแต่ผู้ซื้อที่มีบัตรเครดิตที่เข้าร่วมรายการกับทางร้านค้าก็สามารถทำการซื้อสินค้าหรือบริการได้ทันทีโดยมิต้องเข้าทำสัญญาอื่นใดอีก เพียงแต่ในสลิปค่าสินค้าหรือบริการที่ผู้ซื้อจะต้องลงลายมือชื่อนั้นจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับ ราคาค่าสินค้าหรือบริการทั้งหมด, ราคาที่ผู้ซื้อต้องแบ่งจ่ายรายเดือน, อัตราดอกเบี้ย, จำนวนงวดที่ต้องผ่อนชำระ ซึ่งผู้ซื้อจะต้องทำการชำระในช่วงวันที่กำหนดตามใบแจ้งยอดค่าใช้จ่ายบัตรเครดิตต่อไป

การซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระราคาผ่านบัตรเครดิตนั้น เมื่อผู้ซื้อตกลงซื้อสินค้าโดยชำระค่าสินค้าด้วยบัตรเครดิตทางบริษัทบัตรเครดิตก็จะทำการชำระค่าสินค้าให้แก่ร้านค้านั้นแทนผู้ซื้อและผู้ซื้อก็จะได้รับกรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นทันที จากนั้นก็เป็นหน้าที่ของผู้ซื้อที่ต้องทำการชำระหนี้ต่อบริษัทบัตรเครดิตต่อไป

แต่อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีผู้ให้ความเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขาย กับ บริษัทบัตรเครดิตนั้น อาจมีลักษณะเป็นการตกลงทำธุรกิจร่วมกัน โดยผู้ขายจะได้ประโยชน์จากการขายสินค้าหรือบริการได้เป็นจำนวนมากขึ้น ถ้าเข้าร่วมโปรโมชั่นผ่อนชำระราคาผ่านบัตรเครดิตทางด้านบริษัทบัตรเครดิตจะได้ประโยชน์จากดอกเบี้ย ไม่ว่าจะป็นดอกเบี้ยจากการผ่อนชำระค่า

สินค้าหรือบริการ หรือดอกเบี้ยในกรณีผิดนัดชำระหนี้ ซึ่งเมื่อตกลงจัดไปโรมันร่วมกันแล้ว และมีผู้ซื้อเข้าซื้อสินค้าหรือบริการนั้น ๆ โดยแบ่งชำระราคาผ่านบัตรเครดิตเป็นงวด ๆ ตามที่กำหนด ทางบริษัทบัตรเครดิตก็จะจัดส่งค่าสินค้าหรือบริการในงวดนั้นมาให้ผู้ขายอีกทีหนึ่ง จึงเห็นได้ว่าในกรณีนี้ บริษัทบัตรเครดิตไม่ได้ชำระค่าสินค้าหรือบริการทั้งหมดให้แก่ผู้ขาย ยกตัวอย่างเช่น กรณีการซื้อคอร์สออกกำลังกายตามฟิตเนสทั่วไป ซึ่งมักจะมีราคาค่อนข้างแพง ดังนั้นจึงจึงใจลูกค้าด้วยการให้สิทธิผ่อนชำระค่าสมัครผ่านบัตรเครดิตที่ร่วมรายการ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นในหัวข้อ 1.1.1 -1.1.3 ทำให้เห็นถึงรูปแบบต่าง ๆ ในการผ่อนชำระราคาสินค้า แต่อย่างไรก็ดี วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมุ่งทำการศึกษาเฉพาะรูปแบบในหัวข้อ 1.1.1 และหัวข้อ 1.1.2 เฉพาะ (3) เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากการทำสัญญาเช่าซื้อ หรือการทำธุรกิจบัตรเครดิตนั้นมีการควบคุมโดยประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาให้เป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญาแล้ว แต่ในขณะที่การเช่าทำสัญญาให้สินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้านั้นยังมีได้มีมาตรการในการควบคุมธุรกิจดังกล่าว ซึ่งธุรกิจนี้ส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อเป็นอย่างมากและจะได้อธิบายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นโดยละเอียดต่อไปในหัวข้อที่ 2

1.2 การส่งเสริมการขายด้วยวิธีให้สินเชื่อแก่ผู้ซื้อ

การดำเนินธุรกิจในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อนมาก ตลาดขยายกว้างขวางขึ้น การพัฒนาในกรรมวิธีการผลิต จำนวนสินค้าที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้เกิดภาวะการแข่งขันทางการค้าที่สูงตามไปด้วย ฉะนั้น การส่งเสริมการขายด้วยวิธีการให้สินเชื่อหรือเครดิตแก่ผู้ซื้อ จึงเริ่มเข้ามา มีบทบาทมากขึ้น และหากมองในแง่ของเศรษฐศาสตร์แล้ว เครดิตเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยในการขยายวงการค้าธุรกิจ เนื่องจากว่าเครดิตเป็นตัวที่ทำให้เกิดค่าทางเศรษฐศาสตร์ขึ้น ในการผลิตสินค้าถ้าเราวิเคราะห์ดูให้ดี จะเห็นว่าก่อให้เกิดสิ่งของเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ไม่ว่าจะในการผลิตสินค้าต่าง ๆ ที่พลิกแพลงเปลี่ยนแปลงรูปร่าง ก็เพื่อให้พอใจผู้ซื้อนั่นเอง สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เศรษฐกิจรุ่งเรืองขึ้น จะก่อให้เกิดมีตลาดเพื่อเป็นที่ขายสินค้าหรือเผยแพร่ให้ประชาชนรู้จัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าที่จะต้องสนองความต้องการและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ซื้อที่ต้องการรีบด่วนและให้ถึงที่ จะเป็นสาเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการตลาด โดยสรรหาวิธีทางที่จะบริการลูกค้าให้ดีขึ้น⁶

⁶ สุณี ศักรนนท์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 3, น. 8.

แต่เดิมเราจะเห็นได้ว่าการผลิตสินค้ามาจำหน่ายให้แก่ผู้ซื้อ สินค้าจะเปลี่ยนมือไปยังผู้ซื้อโดยการจ่ายเงินสดเต็มจำนวนของราคาสินค้านั้น ๆ แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการนำวิธีการให้เครดิตมาใช้ทำให้ความต้องการของผู้ซื้อได้รับการบำบัดเร็วขึ้น สามารถที่จะเป็นเจ้าของสินค้านั้นได้เร็วกว่าเดิม โดยที่ยังไม่ต้องชำระเงินทั้งหมดในคราวเดียว ดังนั้น การที่จะได้เป็นเจ้าของสินค้าที่ตนต้องการมากในขณะนี้โดยเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเล็กน้อย กับการที่จะได้สินค้าชนิดเดียวกันนี้อีก 20 ปีข้างหน้า เราจะเลือกอย่างไรจะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่พอใจที่จะได้มาใช้ในขณะนี้ เพราะอีก 20 ปีข้างหน้าก็ไม่ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร นั่นคือเราเรียกว่า “Possession Utility” ซึ่งหมายถึงอรรถประโยชน์ที่ได้รับทางเครดิตไม่ว่าจะให้แก่ธุรกิจหรือผู้ซื้อก็ตาม⁷

1.2.1 ความหมายของสินเชื่อ

สินเชื่อ (Credit) หมายความว่า เชื่อใจโดยการให้สิ่งของไปได้ก่อนโดยการชำระเงินภายหลัง ในทางวิชาการยังไม่เคยมีใครให้คำจำกัดความเกี่ยวกับ credit ที่ชัดเจน จึงขึ้นอยู่กับความหมายที่จะนำมาใช้⁸

คำว่า ‘Credit’ มาจากภาษาลาติน ‘Credium’ ซึ่งแปลว่า ‘to trust’ ตามความหมายของ ‘เครดิต’ จึงเป็นที่เข้าใจของบุคคลทั่วไปก็คือ ความสามารถในการกู้ยืมเงินของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอีกคนหนึ่ง โดยมีสัญญาหรือเงื่อนไขที่จะชำระเงินนั้นในอนาคต⁹

จากความหมายดังกล่าว เครดิตจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความเชื่อถือ (Trust) ของผู้ขอเครดิตนั้น ถือเป็นพื้นฐานขั้นแรกในการพิจารณาเครดิต ถ้ามีพื้นฐานดี ความเชื่อถือมีมาก โอกาสในการที่จะได้รับเครดิตก็มีมากเช่นเดียวกัน
2. ความเสี่ยง (Risk) ก็สามารถวัดได้จากความเชื่อถือ นั่นหมายความว่า ถ้าความเชื่อถือมีมากอัตราความเสี่ยงก็มีน้อย แต่ถ้าความเชื่อถือมีน้อยความเสี่ยงก็มีมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นของคู่กันตลอดในการพิจารณาการให้เครดิตของแต่ละบุคคล
3. ตัวกลางแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (Economic Exchange) คือ สามารถใช้แทนเงินหรือแปรสภาพเป็นตัวเงินได้คล่องแคล่ว ซึ่งการแปรสภาพนั้นสามารถทำได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และปลอดภัยสูง

⁷ เฟิ่งอ๋าง, น.8.

⁸ วานิช พงษ์วงกาญจน์, คัมภีร์บริหารสินเชื่ออย่างมีประสิทธิภาพ, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์จักรกาญจน์, 2531), น. 44-45.

⁹ สุณี ศักรนันท์, อ่างแล้ว เริงอรรถที่ 3, น.1.

4. สัญญาที่จะชำระในอนาคต (Futurity) หมายความว่า เมื่อปล่อยเครดิตออกไปแล้ว ก็จะต้องได้รับคืนเมื่อถึงกำหนดตามสัญญา¹⁰

1.2.2 สาเหตุที่มีการใช้สินเชื่อสำหรับผู้ซื้อ

จากการที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยเข้าสู่ภาวะถดถอยอย่างรุนแรง ในการแก้ปัญหาดังกล่าว รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการส่งเสริมการใช้จ่ายอุปโภคบริโภคเป็นหลัก ยกตัวอย่างเช่น มาตรการการให้สินเชื่อแก่ผู้บริโภค, มาตรการส่งเสริมการใช้จ่ายผ่านบัตรเครดิต เช่น การผ่อนคลยหลักเกณฑ์รายได้ขั้นต่ำของผู้ถือบัตรในปี 2543 และการยกเลิกเกณฑ์ควบคุมรายได้ขั้นต่ำในปี 2545 เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายของรัฐบาลดังกล่าว ซึ่งมีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวโดยมีอัตราการเติบโตที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงปี 2545-2547¹¹

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้ดำเนินธุรกิจส่วนใหญ่หันมาส่งเสริมการขายของตน โดยวิธีการให้สินเชื่อแก่ผู้ซื้ออย่างแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะทำให้การซื้อขายคล่องตัวขึ้น เนื่องจากผู้ซื้อส่วนใหญ่ นั้นอาจมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะซื้อสินค้านั้นๆ มาใช้ได้ทันทีตามที่ต้องการ ฉะนั้น การให้สินเชื่อโดยวิธีการผ่อนชำระสินค้าจึงเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถสนองความต้องการ และได้รับความสะดวกจากการที่สามารถเป็นเจ้าของสินค้าที่ตนต้องการได้โดยที่ยังไม่ต้องชำระราคาสินค้าทั้งหมดในคราวเดียว จึงเห็นได้ว่าการให้สินเชื่อแก่ผู้ซื้อ นั้นสมประโยชน์ทั้งฝ่ายผู้ขายและผู้ซื้อ ทางด้านผู้ขายนั้นการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมากจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าขาดการขายเป็นจำนวนมาก และการขายเป็นจำนวนมากก็เป็นไปไม่ได้เช่นกันถ้าขาดระบบการให้สินเชื่อ ส่วนทางด้านของผู้ซื้อนั้น อาจกล่าวโดยสรุปถึงสาเหตุที่มีการใช้สินเชื่อสำหรับผู้ซื้อได้ดังนี้

1. เพราะต้องการที่จะได้รับความพอใจและความต้องการบรรลุถึงจุดประสงค์ซึ่งจะทำให้การดำรงชีวิตดีขึ้น¹²
2. เพราะความสะดวกสบายในการใช้สินเชื่อ ทำให้การตัดสินใจที่จะซื้อของง่ายขึ้น
3. เพราะความจำเป็นบังคับ ทำให้มีการซื้อสินค้าบริโภคเป็นเงินเชื่อมากขึ้น เนื่องจากสินค้านั้นมีราคาสูงแต่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ ผู้ซื้ออาจต้องใช้ระยะเวลานาน ถ้าต้องรอสะสมเงินให้

¹⁰ วานิช พูลวงกาญจน์, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 8*, น. 45-46.

¹¹ Bangkok Bank, “สถานการณ์ธุรกิจบัตรเครดิตไทยในปัจจุบันน่ากังวลเพียงใด,” <http://Bangkokbank.com/download/Thai_Credit_Card_TH.pdf>, 30 December 2005.

¹² สุณี ศักรนันท์, *อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 3*, น. 11.

ครบจนกว่าจะซื้อสินค้านั้นได้ แต่ถ้าด้วยวิธีผ่อนชำระ ผู้ซื้อสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นได้ทันที และค่อย ๆ ผ่อนชำระราคาไปตามงวดจนกว่าจะครบตามที่ตกลงกันได้

อาจกล่าวได้ว่า การนำสินเชื่อมาใช้ในการบริโภค เป็นตัวการทำให้ระบบเศรษฐกิจ คล่องตัวขึ้น ระบบสินเชื่อจึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นการลงทุนเมื่อยามเศรษฐกิจฟื้นตัว¹³ เมื่อเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่ดีขึ้น การลงทุน การสร้างงาน และการผลิตจะขยายตัวอย่างรวดเร็วตามมา ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าการใช้สินเชื่อจะมีแต่ผลดีเท่านั้น เพราะในขณะเดียวกันการใช้สินเชื่อ อาจก่อให้เกิดผลเสียได้ ซึ่งผลเสียที่อาจเกิดขึ้นได้มีดังนี้

1. การใช้เครดิตเป็นเครื่องมือการแลกเปลี่ยนมากเกินไป ธุรกิจจะถูกกระตุ้นให้ขยายเร็วขึ้น ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อตามมาได้ เนื่องจากระบบเครดิตแทรกแซงอยู่ทั่วไป ดังนั้นถ้าหากมีการใช้ระบบเครดิตไปในทางที่ผิดไม่ว่าจะเป็นการกู้ยืม หรือการขายเชื่อก็จะกระทบกระเทือนภาวะเศรษฐกิจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่เกิดภาวะสงครามหรือประเทศกำลังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตัวอย่างเช่น ในการผลิตสินค้าเมื่อมีการปล่อยให้ซื้อเชื่อมาก อุปสงค์ (demand) ของสินค้าก็จะสูงขึ้น ผู้ผลิตก็ต้องผลิตเพิ่มมากขึ้น ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น แรงงานก็จะสูงขึ้นเนื่องจากความต้องการแรงงานมากขึ้น สินค้าที่ผลิตมาก็จะมีราคาสูงขึ้น ซึ่งถ้าเป็นประเทศที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติยังไม่เต็มที่ เช่น ประเทศที่ต้องพัฒนาก็ยังไม่มีผลรุนแรงนัก แต่ถ้าเป็นประเทศที่เจริญเต็มที่แล้ว ก็จะทำให้เกิดผลรุนแรงได้มาก เช่น ประเทศอเมริกา¹⁴

2. ผลเสียที่อาจเกิดขึ้นได้กับแต่ละบุคคลก็คือ ทำให้การใช้จ่ายขาดความระมัดระวัง พุ่มเพื่อยจนเกินฐานะและเกินกำลังที่จะชดใช้คืนเงินให้ได้ ทำให้บุคคลนั้น ๆ ต้องตกอยู่ในฐานะลำบาก ค่าดอกเบี้ยซึ่งจะท่วมทับติดตามมาอย่างรวดเร็วจนในที่สุดก็อาจจะตกเป็นผู้ล้มละลายได้ ดังที่มีข่าวอยู่บ่อย ๆ

จากผลเสียที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า จากการแพร่หลายของการนิยมส่งเสริมการขายด้วยวิธีให้สินเชื่อเพื่อการบริโภค ทำให้ระบบสินเชื่อมีให้เห็นกันอยู่ทั่วไปทั้งร้านค้าใหญ่ น้อย, ห้างสรรพสินค้า สินเชื่อจึงเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของผู้บริโภค ซึ่งหากผู้ซื้อใช้สินเชื่อโดยไม่รอบคอบ หรือร้านค้าผู้ประกอบการธุรกิจหวังหากำไรจากการให้สินเชื่อโดยการพลิกแพลงรูปแบบวิธีต่าง ๆ เพื่อเชิญชวนผู้ซื้อให้เข้ามาซื้อสินค้า ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจเป็นการเอาเปรียบผู้ซื้อได้ ถ้าหากรัฐบาลยังปล่อยปละละเลยไม่เข้ามาควบคุมอย่างจริงจังในการออกกฎหมายเกี่ยวกับการผ่อน

¹³ วานิช พลุวังกาญจน์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 8, น. 47.

¹⁴ สุณี ศักรนนท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น. 15.

สินค้า อาจเป็นช่องว่างที่ทำให้ผู้ประกอบการมีโอกาสใช้โอกาสนี้ก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อและเศรษฐกิจของชาติด้วย

1.2.3 ลักษณะของสินเชื่อเพื่อการบริโภค

สินเชื่อนั้นมีหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งสินเชื่อหรือเครดิตผู้บริโภคเป็นหนึ่งในประเภทของสินเชื่อ ผู้เขียนจะขอกล่าวเฉพาะสินเชื่อเพื่อการบริโภคเท่านั้น

สินเชื่อเพื่อการบริโภค หรือเรียกว่า Consumer Credit นั้น ครอบคลุมอย่างกว้างขวาง เพราะเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้บริโภคอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคที่จะได้รับสินค้านั้น ๆ มาใช้ก่อน โดยที่ยังไม่ต้องชำระราคาจนครบ จึงทำให้มีผู้นิยมใช้สินเชื่อเพื่อการบริโภคกันอย่างกว้างขวาง สินเชื่อเพื่อการบริโภคนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

(ก) เครดิตเพื่อการซื้อสินค้า (Retail credit) เป็นเครดิตที่ใช้เพื่อสินค้าที่จะนำมาบริโภค โดยเฉพาะ อาจจะเป็นการซื้อสินค้าเป็นเงินสด หรือการผ่อนชำระเพื่อนำมาอุปโภค บริโภคโดยตรง ดังนั้น การขายสินค้าระบบผ่อนชำระ (Installment Sales) จึงเป็นวิธีการหนึ่งในการให้สินเชื่อแก่ผู้ซื้อ ซึ่งลักษณะของการขายสินค้าระบบผ่อนชำระ ก็คือการที่ยอมให้ผู้ซื้อ ๆ สินค้าได้โดยที่มิต้องชำระราคาทั้งหมดในคราวเดียว แต่ทำสัญญาที่จะผ่อนชำระราคาสินค้าเป็นงวด ๆ ในการใช้ระบบผ่อนชำระ ผู้ขายจะคิดค่าดอกเบี้ยและบริการรวมเข้าในราคาสินค้า ระยะเวลาสำหรับการผ่อนชำระจะกำหนดไว้แน่นอน เช่น 6 เดือน, 12 เดือน เป็นต้น และจำนวนเงินก็จะกำหนดไว้แน่นอนเช่นกัน ทำให้ผู้ซื้อสามารถที่จะวางแผนเกี่ยวกับอนาคตได้ และจัดสรรเงินที่จะใช้จ่ายได้แน่นอน¹⁵

ในเรื่องของการผ่อนชำระนี้เชื่อกันว่ามีส่วนช่วยกระตุ้นให้เศรษฐกิจดีขึ้น เนื่องจากว่าผู้ซื้อที่มีรายได้ปานกลางไม่สามารถจะหาเงินมาซื้อสินค้าเหล่านี้ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้ทันทีที่ต้องการ ถ้าหากใช้วิธีการซื้อก่อนผ่อนทีหลังก็จะเท่ากับเป็นการช่วยกระตุ้นให้สินค้าเหล่านี้ขายได้มากขึ้น ธุรกิจจะเจริญขึ้น เมื่อมีการขยายธุรกิจก็จะเป็นการนำเอาทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและแรงงานมาก่อให้เกิดประโยชน์มากขึ้นด้วย แต่มีข้อโต้แย้งว่าเป็นการทำให้ผู้ซื้อต้องซื้อสินค้าในราคาที่สูงเกินกว่าความเป็น และเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้ประกอบการพยายามหาทำไรให้ได้มากขึ้นเป็นการเอาเปรียบผู้ซื้อ เพราะในประเทศไทยยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการผ่อนชำระสินค้าอย่างจริงจัง และครอบคลุมปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งผู้ซื้อสินค้าเงินผ่อนมักถูกผู้ขายเอาเปรียบ เช่น การกำหนดในสัญญาซื้อขายเงินผ่อนว่า หากผู้ซื้อละเลยไม่ชำระงวดใดงวดหนึ่งผู้ขายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ทันที โดยผู้ซื้อต้องคืนทรัพย์สินให้กับผู้ขาย และจะเรียกเงินที่ชำระ

¹⁵ เฟิงอ๋าง, น. 21-26.

ไปแล้วคืนไม่ได้ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ซื้อจะได้ผ่อนชำระราคาไปกี่งวดแล้วก็ตาม นอกจากนั้นอาจเป็นข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ย ซึ่งผู้ขายมักไม่บอกข้อมูลที่ชัดเจนแก่ผู้ซื้อ ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น โดยที่ผู้ซื้อต่อรองไม่ได้เนื่องจากไม่ทราบมาก่อน และได้ตกลงทำสัญญาไปแล้ว เป็นต้น ในเรื่องของปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้เขียนจะอธิบายโดยละเอียดต่อไปในหัวข้อที่ 2

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา¹⁶ นั้น ได้สังเกตเห็นถึงผลเสียที่เกิดขึ้นจากระบบการผ่อนชำระสินค้า และเพื่อป้องกันปัญหาเหล่านี้ สหรัฐอเมริกาจึงมีกฎหมายเกี่ยวกับ Installment Sales laws เพื่อควบคุมโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่จะมีข้อกำหนดโดยคร่าว ๆ ดังนี้

1. สัญญาจะต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร, ระบุราคาเงินสด, เงินวางมัดจำ, เงินค้ำประกันและอื่น ๆ, ยอดค้างชำระ, ยอดเงินที่เป็นหนี้ทั้งหมดตามสัญญา, วันชำระเงิน, จำนวนระยะเวลาที่ชำระเงิน และเงื่อนไขพิเศษอื่น ๆ

2. กำหนดให้มีการประกันภัยเพื่อลดการเสี่ยงภัย

3. กำหนดเงินคืนถ้าหากจะเลิกสัญญา

4. การเรียกเก็บชำระหนี้สำหรับลูกหนี้ที่ผิดนัดชำระหนี้ ถ้าหากจะให้หนายการจัดการให้ จะต้องกำหนดจำนวนเงินที่จะเป็นค่าธรรมเนียมไว้ด้วย

5. การคิดดอกเบี้ยสำหรับหนี้ที่เลยระยะเวลาที่กำหนดชำระหนี้

6. การกำหนดค่าบริการ

ในประเทศอิตาลี¹⁷ ก็มีการควบคุมการซื้อขายเงินผ่อนเช่นกัน จะเห็นได้จากมาตรา 1525 บัญญัติให้ข้อตกลงที่ได้กำหนดให้สัญญาเลิกเมื่อผู้ซื้อไม่ชำระงวดใดงวดหนึ่งเพียงงวดเดียวนั้นเป็นข้อตกลงที่ไม่มีผล หากงวดที่ค้างชำระนั้นไม่เกินกว่าแปดส่วนของราคา ยิ่งไปกว่านั้นหากสัญญาต้องเลิกเพราะการไม่ชำระหนี้ของผู้ซื้อ ผู้ซื้อจะมีสิทธิที่จะได้เงินค้างงวดที่ชำระไปแล้วกลับคืนด้วย แต่ต้องให้ค่าใช้ทรัพย์สินที่เหมาะสมแก่ผู้ขาย ทั้งยังต้องให้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอีกด้วย ตามมาตรา 1526

ยิ่งไปกว่านั้น ประเทศอิตาลียังมีกฎหมายพิเศษ หมายเลข 755 ลงวันที่ 15-9-1964 กำหนดหลักเกณฑ์บางประการสำหรับความสมบูรณ์ของสัญญาซื้อขายเงินผ่อนอีกด้วย กล่าวคือ

¹⁶ เฟิงอ้าง, น. 27.

¹⁷ จำปี โสทธิพันธุ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้ พร้อมคำอธิบายในส่วนของพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 และกฎหมายใหม่ที่เกี่ยวข้อง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2548), น. 248 -249.

1. ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร
2. การกำหนดจำนวนขั้นต่ำของบัญชี
3. การกำหนดจำนวนงวดรายเดือนสูงสุด

บุคคลใดซื้อเงินผ่อนไม่อาจโอนทรัพย์สินนั้นไปยังบุคคลอื่น จนกว่าจะได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นด้วยการชำระราคาครบถ้วน มิฉะนั้นแล้วจะมีความผิดอาญาฐานยกยอกทรัพย์

ฉะนั้น ประเทศไทยจึงควรหาทางควบคุมการขายเงินผ่อนเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคที่อ่อนแอกว่าในทางเศรษฐกิจ และเพื่อความยุติธรรม หากรัฐบาลยังปล่อยปละละเลยในเรื่องนี้อาจส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และการดำรงชีวิตของประชาชนได้

(ข) เครดิตในการใช้บริการ (Service Credit) เป็นสินเชื่อเพื่อการบริโภคประเภทหนึ่งซึ่งผู้บริโภคใช้บริการแทนที่จะเป็นการซื้อสินค้า เช่น การใช้บริการจากสถานพยาบาล การท่องเที่ยว บริการเสริมความงาม ร้านอาหาร เป็นต้น เมื่อใช้บริการแล้วมีกำหนดระยะเวลาการชำระหนี้ในภายหลัง¹⁸

(ค) เครดิตเงินสด (Cash Credit) บางครั้งความจำเป็นในการใช้เงินของผู้บริโภคไม่สามารถจะเปลี่ยนเป็นสิ่งของได้เหมือนกับความต้องการสินค้าเพื่อบริโภค เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย การจ่ายเงินค่าเล่าเรียน เป็นต้น ดังนั้น การกู้ยืมเงินเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้บริโภคเช่นกัน ลักษณะของการกู้ยืมเงินนี้แตกต่างจากการซื้อสินค้าเป็นเงินเชื่อ เพราะแหล่งที่จะให้กู้ได้มีหลายทาง เช่น กู้ยืมกันเองในระหว่างญาติพี่น้อง กู้จากธนาคารพาณิชย์ หรือสถาบันการเงินที่อำนวยความสะดวกในการกู้ยืมเงินเพื่อบริโภค กู้จากสถาบันที่จัดตั้งขึ้นมาพิเศษ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ กู้จากโรงรับจำนำ ซึ่งต้องมีทรัพย์สินไปเป็นหลักประกัน และวิธีการกู้ยืมอื่น ๆ¹⁹

จากประเภทต่าง ๆ ของ Consumer credit ที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นการบริการให้ความสะดวกแก่ผู้บริโภคในอันที่จะตอบสนองความต้องการของตน ทั้งนี้ ผู้ขายหรือผู้ประกอบการธุรกิจที่เกี่ยวข้อง จะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับในรูปของยอดขายที่เพิ่มขึ้น หรือรายได้จากดอกเบี้ยเป็นการสนองตอบ ดังที่กล่าวมาแล้ว

¹⁸ สุณี ศักรนันท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น. 31.

¹⁹ เฟิงอ้าง, น. 31.

1.3 การใช้สัญญาสำเร็จรูป

เนื่องจากการซื้อขายแบบผ่อนชำระราคานั้น ผู้ซื้อจะต้องเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจการค้า ดังนั้น สัญญาสำเร็จรูปจึงถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในธุรกิจนี้ เพราะสภาพทางเศรษฐกิจในปัจจุบันที่ต้องการความรวดเร็วคล่องตัว สัญญาในลักษณะนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสามารถสนองตอบต่อคู่สัญญาจำนวนมากได้ ทั้งยังสามารถให้ความเท่าเทียมกันต่อคู่สัญญาที่เข้ามาทำสัญญาด้วยทุก ๆ คนได้อีกทั้งไม่ต้องเสียเวลาทำการต่อรองหรือการเจรจาใด ๆ กันอีก เพราะสัญญาสำเร็จรูปนั้นเป็นสัญญาที่ได้กำหนดเนื้อหาของสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ล่วงหน้า ซึ่งเนื้อหาจะครอบคลุมข้อสัญญาที่เป็นรูปแบบมาตรฐานของข้อตกลงที่ใช้กันทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามสัญญาสำเร็จรูปนั้นมีลักษณะของสัญญาที่คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าได้กำหนดเนื้อหาของสัญญาไว้ล่วงหน้าแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยมุ่งหมายให้ผู้ซื้อหรือบุคคลใดก็ตามที่จะเข้ามาทำสัญญาด้วย สามารถแสดงเจตนาทำสัญญาตามเนื้อหาดังกล่าวได้ทันที ซึ่งคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่ามักกำหนดข้อสัญญาในลักษณะที่เอาเปรียบหรือไม่เป็นธรรมต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไว้ และคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งก็มีเพียงเสรีภาพที่จะเลือกว่าจะทำสัญญาหรือไม่ทำ ถ้าทำก็ต้องทำตามเนื้อหาที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว สัญญาสำเร็จรูปจึงถูกขนานนามในอีกชื่อหนึ่งว่า สัญญาจ่ายอม และเมื่อเป็นสัญญาจ่ายอม คู่สัญญาฝ่ายที่เข้าร่วมทำสัญญาจึงมีเสรีภาพที่เหมือนไม่มี²⁰ จึงทำให้ข้อสัญญาทั้งหลายที่ถูกกำหนดขึ้นในสัญญาสำเร็จรูปเพื่อเอาเปรียบผู้อ่อนแอกว่านั้นเป็นสัญญาไม่เป็นธรรม

1.3.1 ความหมายของสัญญาสำเร็จรูป

พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มาตรา 3 ได้ให้คำนิยามคำว่าสัญญาสำเร็จรูปไว้ โดยให้หมายความว่าเป็นสัญญาที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษรโดยมีการกำหนดข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญไว้ล่วงหน้า ไม่ว่าจะทำในรูปแบบใด ซึ่งคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำมาใช้ในการประกอบกิจการของตน”

จึงอาจกล่าวได้ว่า สัญญาสำเร็จรูปหรือที่เรียกว่า Standard Form Contract คือ สัญญาอย่างหนึ่งซึ่งเป็นสัญญาที่พิมพ์ข้อความส่วนใหญ่ไว้เรียบร้อยแล้ว โดยมีเนื้อความส่วนใหญ่เหมือนกันหมด คู่สัญญาเพียงแต่เพิ่มเติมรายละเอียดเล็กน้อยในการทำสัญญาแต่ละครั้ง ก็ทำให้สัญญาดังกล่าว

²⁰ ศนันท์กรรณ์ (จำปี) โสทธิพันธุ์, คำอธิบายนิติกรรม-สัญญา พร้อมคำอธิบายในส่วนของพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 และกฎหมายใหม่ที่เกี่ยวข้อ, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2549), 417.

มีผลสมบูรณ์²¹ แต่อย่างไรก็ตามสัญญาสำเร็จรูปมักถูกใช้ในพฤติการณ์ที่คู่สัญญาไม่มีการเจรจาต่อรองกัน เพียงเฉพาะข้อกำหนดไม่กี่ข้อเท่านั้นที่เปิดโอกาสให้มีการเจรจากัน เช่น ในเรื่องปริมาณ คุณภาพ และราคาของสินค้า หรือบริการ ยิ่งกว่านั้น ในกิจการบางแห่งที่ใช้สัญญาสำเร็จรูป จะไม่เปิดโอกาสให้มีการเจรจาข้อสัญญาแม้แต่ข้อเดียว²²

1.3.2 ลักษณะของสัญญาสำเร็จรูป

ลักษณะของสัญญาประเภทนี้จะต้องมีลักษณะหลายลักษณะรวมกันอยู่คือ²³

1. เป็นสัญญาที่มีคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีความรู้ทางเทคโนโลยีเหนือกว่าหรือได้เปรียบกว่า ซึ่งอาจจะมีลักษณะของการผูกขาดในทางข้อเท็จจริง หรือการผูกขาดในทางกฎหมายก็ได้

2. คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่านี้เป็นผู้กำหนดข้อสัญญาไว้ล่วงหน้าที่มีลักษณะเป็นเงื่อนไขทั่วไป สัญญานี้จะทำให้จำนวนมาก เพื่อใช้กับบุคคลไม่จำกัดจำนวนและไม่จำกัดความแตกต่างของตัวผู้เข้าทำสัญญา

3. การกำหนดข้อสัญญาต่าง ๆ นี้ เป็นการกระทำฝ่ายเดียว คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งที่เข้ามาภายหลังจะต้องยอมรับข้อสัญญาที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น หรือปฏิเสธไม่ต้องการทำสัญญาด้วยเลย เพราะไม่มีสิทธิที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดในสัญญานั้นได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาของสัญญานี้ไม่ได้เกิดจากเจตนาที่แท้จริงของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย ไม่ได้เกิดจากการเจรจาต่อรองหรือตกลงกันอย่างแท้จริง

1.3.3 ความไม่เสมอภาคในการทำสัญญาระหว่างผู้ซื้อและผู้ประกอบธุรกิจการค้า

ความไม่เสมอภาคที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ประกอบการค้ากับผู้ซื้อนั้น สืบเนื่องมาจากการที่ผู้ประกอบการค้าอยู่ในฐานะได้เปรียบในการกำหนดนิติสัมพันธ์ทางสัญญาทั้งด้านราคาและคุณภาพของสินค้าหรือบริการ เพราะผู้ประกอบการค้านั้นมีความรู้ทางเทคนิคหรือ

²¹สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, “สัญญาสำเร็จรูปของอังกฤษ,” *วารสารนิติศาสตร์*, ฉบับที่ 1, ปีที่ 15, น. 20 (มีนาคม 2528).

²²วิชัย จิตตपालกุล, “สัญญาสำเร็จรูป: ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อการแก้ไขปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), น. 4

²³ดาราพร ธีระวัฒน์, *กฎหมายสัญญา สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542) น. 38.

เศรษฐกิจที่เหนือกว่า ในขณะที่ผู้ซื้อที่เข้ามาเป็นคู่สัญญานั้นเป็นเพียงบุคคลธรรมดาทั่วไป หรืออาจเป็นผู้ประกอบอาชีพแต่ไม่ได้ทำสัญญาเพื่อการค้าสินค้าหรือบริการที่ได้รับ จึงตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบที่ต้องยอมเข้าผูกพันตามสัญญา ซึ่งมักมีข้อตกลงที่ยุ้งยากซับซ้อน เพราะฝ่ายผู้ซื้อไม่มีอำนาจในการต่อรองทำสัญญาที่เท่าเทียมกัน

จากความไม่เสมอภาคดังกล่าว จึงทำให้เกิดข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะสัญญานั้นเกิดจากการที่คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าได้กำหนดเนื้อหาของสัญญาไว้ล่วงหน้าแต่เพียงฝ่ายเดียว และคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ซึ่งข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในสัญญาสำเร็จรูปนั้นโดยมากจะเป็นข้อตกลงเกี่ยวกับการยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด, หรืออาจเป็นข้อตกลงให้ต้องรับผิด หรือรับภาระมากกว่าที่กฎหมายกำหนด, หรืออาจเป็นข้อตกลงให้สัญญาสิ้นสุดลงโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร, หรืออาจเป็นข้อตกลงที่ตัดสิทธิของคู่สัญญาอีกฝ่ายที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเป็นต้น ข้อสัญญาอันไม่เป็นธรรมเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อโดยตรง ผู้เขียนจะอธิบายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป

2. ปัญหาที่เกิดจากสัญญาซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบัน

จากหัวข้อ 1.1 ทำให้เราทราบถึงลักษณะของสัญญาซื้อขายผ่อนส่งที่มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ จากที่เคยมีแต่การซื้อขายผ่อนส่งธรรมดา ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายโดยตรง ซึ่งผู้ขายบางคนอาจขายผ่อนส่งโดยไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ถือความไว้น้ำใจกันก็มี หรืออาจมีการตกลงทำสัญญากัน โดยข้อสัญญานั้นก็เป็นไปแบบเรียบง่าย ผู้ซื้อสามารถเข้าใจในสาระสำคัญของสัญญาได้อย่างชัดเจน เช่น ข้อตกลงในเรื่องค่าสินค้า, ระยะเวลาการผ่อน, การคิดดอกเบี้ย, การผิดนัด เป็นต้น และตกลงเข้าทำสัญญาโดยไม่ค่อยก่อให้เกิดปัญหามากนัก แต่ในปัจจุบันเนื่องจากความเจริญทางเทคโนโลยีมีอิทธิพลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของประชาชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของตน ประกอบกับรัฐบาลได้ดำเนินนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการส่งเสริมการใช้จ่ายอุปโภคบริโภคเป็นหลัก เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของไทย ทำให้การลงทุน การผลิตสินค้ามีแนวโน้มที่ดีขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจสถาบันการเงิน ห้างร้านใหญ่ ๆ ต่างหันมาปรับกลยุทธ์การขายแบบผ่อนส่งให้มีวิธีการที่ดูทันสมัยขึ้น สะดวก และง่ายขึ้น เพื่อจูงใจผู้ซื้อให้เข้ามาซื้อสินค้าของตน นอกจากนี้ สถาบันการเงินเริ่มเข้ามามีบทบาทในธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในหลายด้าน เช่น

ทางด้านผู้ซื้อซึ่งถูกเอาเปรียบจากข้อตกลงในสัญญาที่ไม่เป็นธรรม นอกจากนั้น หากยังไม่มี การจัดการควบคุมธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งให้เป็นระบบ อาจส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวม ของประเทศได้ ซึ่งปัญหาอันเกิดจากสัญญาซื้อขายผ่อนส่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 คำเชิญชวนให้เข้าสมัครเป็นสมาชิกบัตรเพื่อผ่อนชำระสินค้า

การซื้อขายผ่อนส่งตามร้านค้าใหญ่ ๆ จะให้ผู้ซื้อที่ต้องการผ่อนชำระสินค้านั้นสมัคร บัตรสมาชิก ซึ่งบัตรดังกล่าวมิได้มีลักษณะของบัตรเครดิตตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา เรื่องให้ธุรกิจบัตรเครดิตเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา พ.ศ. 2542 ข้อ 1 ที่ประกาศให้บัตรเครดิต หมายความว่า

‘บัตรที่ผู้ประกอบการธุรกิจออกให้แก่ผู้บริโภคตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ผู้ประกอบการธุรกิจ กำหนด เพื่อใช้ชำระค่าสินค้า ค่าบริการหรือค่าอื่นใดแทนการชำระด้วยเงินสดหรือเพื่อใช้เบิกถอน เงินสด แต่ไม่รวมถึงบัตรที่ได้มีการชำระค่าสินค้า ค่าบริการ หรือค่าอื่นใดไว้ล่วงหน้าแล้ว’

เนื่องจากบัตรสมาชิกนั้นเป็นเพียงบริการสินเชื่อเพื่อผ่อนชำระสินค้าสำหรับผู้ซื้อที่เป็น สมาชิกบัตรเท่านั้น กล่าวคือ ผู้ซื้อที่เป็นสมาชิกบัตร เมื่อต้องการซื้อเครื่องเสียงแบบผ่อนชำระ ก็สามารถทำได้โดยแสดงบัตรว่าเป็นสมาชิกพร้อมบัตรประชาชน จากนั้นก็ตกลงทำสัญญาซื้อขาย ผ่อนชำระกัน และผู้ซื้อก็ต้องชำระเงินเป็นงวดๆ ตามวิธีการที่ทางร้านค้ากำหนดในวันเวลาที่ กำหนดไว้ต่อไป จึงเห็นได้ว่าบัตรสมาชิกดังกล่าวมิได้มีไว้เพื่อใช้ชำระราคาสินค้าแทนการชำระ ด้วยเงินสด แต่บัตรดังกล่าวมีไว้เพื่อให้ผู้ซื้อที่สมัครเป็นสมาชิกมีสิทธิ์ซื้อสินค้าในร้านค้าแบบผ่อน ชำระได้เท่านั้น

นอกจากนั้น ตามห้างสรรพสินค้า หรือร้านค้าย่อย ๆ เช่น ร้านขายโทรศัพท์มือถือ, ร้าน ขายเฟอร์นิเจอร์ ก็จะมีแผนกบริการให้สินเชื่อของสถาบันการเงินต่าง ๆ มากมาย เพื่อบริการผู้ซื้อ ที่ต้องการผ่อนชำระสินค้า โดยให้ผู้ซื้อสมัครเป็นสมาชิกบัตรเช่นกัน แต่บัตรดังกล่าวมีลักษณะ แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสถาบันการเงินนั้น ๆ กล่าวคือ บางบริษัทอาจอยู่ในรูปของบัตรเครดิต หรือบางบริษัทอาจอยู่ในรูปของบัตรสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้า ซึ่งก็คือบัตรที่ให้สิทธิแก่ สมาชิกผู้ถือบัตร ในการผ่อนชำระสินค้านั้นที่กล่าวมาข้างต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้มองภาพรวมได้ว่าระบบการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันนี้ มีลักษณะและวิธีการอย่างไร ซึ่งปัญหาเบื้องต้นอันเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั้น เริ่มจากคำเชิญชวน ให้สมัครเป็นสมาชิกเพื่อการผ่อนชำระสินค้า เมื่อพิจารณาจากข้อความโฆษณาที่ปรากฏในแผนพับ

ของแต่ละร้านค้า หรือสถาบันการเงินต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะของการโฆษณาให้เห็นถึงความสะดวกสบายในการเป็นสมาชิกบัตรผ่อนชำระสินค้า เช่น ข้อความว่า “สะดวกรวดเร็วกับการผ่อนชำระสินค้าด้วยสินเชื่อ ซึ่งทำให้คุณสามารถซื้อสินค้าได้ทันทีที่คุณต้องการ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า คอมพิวเตอร์ อุปกรณ์สำนักงาน เครื่องดนตรี และสินค้าอื่น ๆ อีกมากมาย ที่สามารถเลือกใช้บริการได้สะดวกสบายที่ร้านค้าของเราทุกสาขา” นอกจากนี้ ในเรื่องคุณสมบัติผู้สมัคร แต่ละร้านค้า, สถาบันการเงิน ต่างแข่งขันกันเพื่อให้มีลูกค้าเพิ่มขึ้น ดังนั้น ในบางแห่ง ถ้าลูกค้ามีรายได้สุทธิ 5,000 บาท ขึ้นไป ก็สามารถสมัครสมาชิกบัตรได้แล้ว

ตัวอย่างคำเชิญชวนให้สมัครสมาชิกสินเชื่อเงินผ่อน²⁴

“สินเชื่อเงินผ่อนสามารถผ่อนสินค้าได้หลากหลาย โดยเลือกระยะเวลาผ่อนได้นานถึง 48 เดือน วงเงินอนุมัติสูงสุด 5 เท่าของรายได้

ระยะเวลาในการผ่อนชำระ 4, 6, 9, 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48 เดือน

ค่าธรรมเนียมการใช้จ่ายเงิน (ต่อเดือน)

- ราคาสินค้าต่ำกว่า 15,000 บาท ค่าธรรมเนียม 1.25%

- ราคาสินค้าตั้งแต่ 15,000 บาท ค่าธรรมเนียม 0.99%

ระยะเวลาการอนุมัติ

- ลูกค้านับเครดิตจากสถาบันอื่น อนุมัติภายใน 30 นาที ตรวจสอบทุกวัน

- ลูกค้าทั่วไปอนุมัติด่วน 60 นาที

- ลูกค้าปกติทั่วไปอนุมัติภายใน 1-2 วัน

(ทั้งนี้ การอนุมัติด่วน ขึ้นอยู่กับการตรวจสอบสถานที่ทำงานด้วย)

ประเภทสินค้าที่สามารถทำการผ่อนชำระได้

(1) ตามร้านค้าทั่วไปได้แก่ สินค้าประเภทอุปกรณ์สื่อสาร, อุปกรณ์ไฟฟ้า, เฟอร์นิเจอร์ ตกแต่งบ้าน, คอมพิวเตอร์, อุปกรณ์ตกแต่งรถยนต์, กล้องถ่ายรูป และอุปกรณ์เสริม, เครื่องดนตรี, นาฬิกา, แวนตา, อุปกรณ์กีฬา, และสินค้าที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่บริษัทกำหนด

(2) สินค้าที่สามารถผ่อนชำระได้ใน The mall ได้แก่

- สินค้าตามข้อ 1

- สินค้าเบ็ดเตล็ด เช่น เครื่องสำอาง, แฟชั่น

²⁴Capital Ok, “สินเชื่อเงินผ่อน,” <http://capitalok.com/sale_Finance_information.Htm>, 7 September 2004.

สินค้าในกลุ่มเบ็ดเตล็ดและเครื่องใช้ไฟฟ้า สามารถทำโปรแกรมผ่อนชำระรวมกันได้ โดยยึดยอดรวมของราคาสินค้าเป็นหลัก หรือสามารถขอสมัครสินเชื่อเงินผ่อนโดยเฉพาะกลุ่มสินค้าเบ็ดเตล็ดอย่างเดียวก็ได้ (วงเงินในการขอสินเชื่อ 5,000 บาท ขึ้นไป) โดยหลังจากผ่านการอนุมัติแล้ว ลูกค้าจะได้รับบัตรกำนัล The mall ซึ่งสามารถซื้อได้ที่ The mall

วิธีสมัคร

(1) คุณสมบัติลูกค้า

- อายุไม่ต่ำกว่า 20-65 ปี
- รายได้สุทธิต่อเดือน 5,000 บาท ขึ้นไป
- อายุงาน 6 เดือน ขึ้นไป (ในกรณีไม่ถึง 6 เดือน สามารถอ้างอิงที่ทำงานเก่าได้)
- เบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

(2) เอกสารประกอบการพิจารณา (สินเชื่อบุคคลธรรมดา)

สำหรับลูกค้าแบบ Quick และ Ordinary

- สำเนาบัตรประชาชน 2 ชุด
- สลิปเงินเดือนต้นฉบับ หรือ ใบรับรองเงินเดือนต้นฉบับ 1 ชุด
- สมุดบัญชีย้อนหลัง 3 เดือน 1 ชุด

สำหรับลูกค้าที่สมัครด้วยบัตรเครดิต

- สำเนาบัตรประชาชน 2 ชุด
- สำเนาบัตรเครดิต
- สำเนาสลิปบัตรเครดิตที่รอดไม่เกิน 2 วัน มูลค่า 100 บาท ขึ้นไป 1 ชุด
- สำเนาใบแจ้งหนี้ ในกรณีที่ลูกค้าสมัครโดยใช้บัตรเครดิตของธนาคาร*

จากตัวอย่างข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า ผู้ซื้อที่สามารถสมัครสมาชิกนั้น ขยายวงกว้างมากขึ้น เมื่อดูจากอัตรารายได้ขั้นต่ำของผู้มีสิทธิสมัคร ดังนั้น หากผู้ซื้อกลุ่มนี้ไม่ระมัดระวังในการใช้จ่าย ฟุ่มเฟือยจนเกินฐานะและเกินกำลังที่จะชดเชยคืนเงินให้ได้ ทำให้ผู้ซื้อนั้น ๆ ต้องตกอยู่ในฐานะลำบาก นอกจากนั้น ในคำเชิญชวนมักไม่บอกอัตราดอกเบี้ยชนิดที่ชัดเจน หรือในบางกรณีก็มีการเขียนถึงเรื่องดอกเบี้ยไว้แต่อยู่ในส่วนล่างสุด และใช้ตัวหนังสือค่อนข้างเล็กเหล่านี้ทำให้ผู้ซื้อมองเห็นแต่ประโยชน์ของการใช้จ่าย และเป็นตัวเร่งการตัดสินใจให้ง่ายขึ้น ถึงแม้เวลาที่สมัครบัตรจะมีข้อสัญญาอยู่ในใบสมัครก็ตาม ส่วนใหญ่ผู้ซื้อจะไม่สนใจและไม่ค่อยอ่านข้อสัญญานั้นอย่างละเอียด ทำให้ไม่ทราบข้อมูลทั้งหมดที่ควรทราบ

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า คำโฆษณาเชิญชวนตามแผ่นพับหรือการโฆษณาในรูปแบบอื่น ๆ นั้น มีผลต่อการตัดสินใจของผู้ซื้ออย่างมาก และส่วนใหญ่จะทำให้ผู้ซื้อหลงไปกับคำโฆษณานั้น ๆ ได้ง่าย เช่น คล่องตัวในการจับจ่าย เลือกผ่อนได้ไม่จำกัด และขอเพิ่มวงเงินได้ตลอดเวลา, ข้อเสนอพิเศษเฉพาะคุณ รับผิดชอบเบี่ยเริ่มต้นที่ 0% พร้อมสิทธิประโยชน์มากมาย, บริการทันใจ ผ่อนง่าย จ่ายสบาย มอบกำไรสองต่อ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ซื้อส่วนใหญ่เข้าทำสัญญาโดยขาดความระมัดระวัง ดังนั้น จึงควรมีการควบคุมคำโฆษณาเชิญชวน ในเรื่องการทำให้อายุของผู้ซื้อควรจะให้ครบถ้วน มิใช่โยนให้เป็นหน้าที่ของผู้ซื้อแต่ฝ่ายเดียวที่ควรไปอ่านรายละเอียดในสัญญาให้ถี่ถ้วน เพราะคำโฆษณาเชิญชวนนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ซื้อให้ความสนใจมากกว่า และพร้อมจะคล้อยตามได้ง่ายเสมอ ซึ่งเมื่อผู้ซื้อตัดสินใจที่จะสมัครไปแล้ว ไม่ว่าข้อสัญญาจะมีว่าอย่างไร ก็จะกลายเป็นสิ่งที่ผู้ซื้อไม่ค่อยให้ความสนใจเท่าที่ควรเพราะนอกจากจะยาวมาก เข้าใจยาก หรือไม่อยากจะสนใจ เพราะหลงเชื่อกับข้อมูลแรกที่เสนอแต่ประโยชน์ให้มากกว่าเสมอ

ข้อมูลที่ควรบอกกล่าวให้ทราบในเบื้องต้น ควรเป็นข้อมูลที่อ่านเข้าใจได้ง่าย เช่น หากเกิดการผิดนัดดอกเบี้ยจะเปลี่ยนไปในอัตราใด รวมกับค่าธรรมเนียมอื่น ๆ แล้วหรือไม่ ค่าใช้จ่ายในการทวงถามเป็นเท่าไร เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ถึงแม้จะไม่เป็นผลต่อการโฆษณาขายสินค้า แต่อย่างไรก็ตามควรมี เพราะจะทำให้ผู้ซื้อสามารถยังขังใจได้ว่า ต้องการสินค้านั้น ๆ จริงหรือไม่ และจะสามารถผ่อนชำระสินค้าได้ตลอดจนครบทุกงวดหรือไม่ มิฉะนั้น ผู้ซื้ออาจต้องรับภาระดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้น ทำให้มูลค่าสินค้านั้นแพงขึ้นโดยไม่สมควรนั่นเอง

2.2 การให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อเกี่ยวกับข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาไม่ครบถ้วน

เมื่อผู้ซื้อตัดสินใจซื้อสินค้าโดยวิธีผ่อนชำระราคาแล้วนั้น ขั้นตอนต่อไปซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติของร้านค้าส่วนใหญ่ในปัจจุบันคือ การให้ผู้ซื้อสมัครเป็นสมาชิกบัตรผ่อนชำระสินค้านั้นๆ ที่กล่าวมาในหัวข้อข้างต้น ซึ่งในใบสมัครจะมีรายละเอียดของข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญา และเมื่อผู้ซื้อทำการสมัครสมาชิกบัตรแล้ว ก็จะต้องทำบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติม ซึ่งเป็นเอกสารการขาย (sales slip) ของทางร้านค้า เพื่อเป็นหลักฐานการซื้อขายสินค้านั้นๆ ในบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมดังกล่าวจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับ เลขที่สมาชิกบัตร, วันเวลาทำรายการ, รายละเอียดสินค้าเช่น อัตราค่าธรรมเนียมการชำระเงิน, ระยะเวลาการผ่อนชำระกี่งวด, ราคาสินค้าทั้งหมด, ค่างวดชำระต่อเดือน, วันครบกำหนดชำระงวดแรก, ลายมือชื่อสมาชิก เป็นต้น นอกจากนี้ ในตอนท้ายของบันทึกข้อตกลง

เพิ่มเติมได้มีข้อความในกรอบสี่เหลี่ยมพิมพ์ตัวหนาว่า ‘กรุณาอ่านด้านหลังก่อนลงนามในสัญญา’ ซึ่งข้อความด้านหลังบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมมีใจความสรุปได้ว่า ในการลงลายมือชื่อนี้ ผู้ซื้อยินยอมผูกพันตามข้อกำหนดและเงื่อนไขการใช้สินค้า และผู้ซื้อได้รับสินค้าตามที่ระบุไว้ด้านหลัง และตกลงรับผิดชอบชำระราคาสินค้า รวมทั้งค่าธรรมเนียมต่าง ๆ โดยจะชำระราคาเป็นงวดตามที่ได้ตกลงไว้ รวมทั้งค่าใช้จ่ายใด ๆ ในขณะนี้ หรือที่จะเปลี่ยนแปลงในภายหลัง การปฏิบัติตนผิดข้อกำหนดและเงื่อนไขการผ่อนชำระอาจเป็นเหตุให้สินค้าถูกยึดเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัท และบริษัทมีสิทธิโดยชอบที่จะนำสินค้าออกจำหน่ายเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ และผู้ซื้อตกลงให้ความยินยอมแก่บริษัทให้เข้าไปในสถานที่ที่ผู้ซื้อครอบครองโดยชอบ เพื่อยึดสินค้าได้โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบอีก และผู้ซื้อยินยอมผูกพันตนตามเงื่อนไขและข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้บัตรทุกประการ รวมทั้งยินยอมให้ทำการตรวจสอบหรือเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว ทั้งนี้ ผู้ซื้อตกลงจะไม่เพิกถอนความยินยอมไม่ว่ากรณีใด ๆ และจะไม่เรียกร้องค่าตอบแทน หรือค่าเสียหายใด ๆ จากการกระทำของบริษัท หรือบุคคลภายนอกที่ได้รับข้อมูลโดยความยินยอมดังกล่าว

ข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาทั้งจากใบสมัคร และจากบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมนั้น ถือเป็นรายละเอียดของสัญญาที่ผู้ซื้อจะสามารถรับทราบได้ในขณะนั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าทางร้านค้าได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาแก่ผู้ซื้อให้ทราบในเบื้องต้นเพียงเท่านั้น โดยมักจะใช้ข้อความมัดผู้ซื้อว่า ‘บริษัทสงวนสิทธิ์ที่จะแก้ไขเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดและเงื่อนไขฉบับนี้ได้ตามความเหมาะสม และให้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของข้อกำหนดและเงื่อนไขฉบับนี้ โดยบริษัทจะแจ้งให้สมาชิกทราบโดยประกาศทางหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยหรือทางไปรษณีย์ เว้นแต่กรณีมีการเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ย บริษัทจะมีหนังสือบอกกล่าวแก่สมาชิกทราบก่อนที่จะถือปฏิบัติล่วงหน้าไม่น้อยกว่าสามสิบวัน’ ในประเด็นเรื่องนี้ ผู้เขียนได้เปรียบเทียบข้อสัญญาจากใบสมัครและบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติม กับข้อสัญญาที่ใช้ในการฟ้องคดีของบริษัทห้างร้านนั้น ๆ เมื่อพิจารณาแล้ว เห็นได้ว่าข้อสัญญาที่ใช้ในการฟ้องคดีนั้นมีรายละเอียดชัดเจนมากกว่ายกตัวอย่าง เช่น ในกรณีที่สมาชิกผิดนัดชำระเงิน สมาชิกต้องชำระค่าปรับเป็นจำนวนเงิน 100 บาทต่องวด ต่อเดือนจนกว่าจะชำระครบถ้วน หรือในกรณีที่สมาชิกส่งจ่ายเช็คแต่เช็คไม่ผ่าน สมาชิกต้องเสียค่าปรับ 200 บาท ต่อเช็คที่ถูกส่งคืนหนึ่งฉบับ หรือกรณีข้อตกลงการชำระสินค้าคืนทั้งหมดก่อนครบกำหนดเวลาชำระคืน สมาชิกยังคงต้องชำระค่าธรรมเนียมให้แก่บริษัท (ในกรณีนี้ จะกล่าวโดยละเอียดต่อไปในหัวข้อตอนท้าย) ซึ่งข้อตกลงเหล่านี้มิได้อธิบายอย่างละเอียดไว้ในใบสมัครหรือจากบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมดังกล่าว อย่างเรื่องค่าปรับ แม้ข้อสัญญาในใบสมัครจะได้กล่าวถึงไว้ว่าหากมีเหตุแห่งการผิดสัญญาเกิดขึ้น บริษัทมีสิทธิบอกเลิกสัญญาพร้อมทั้งเรียกให้คืนเงินที่ค้างชำระ

ค่าธรรมเนียม ค่าปรับ แต่ไม่ได้บอกว่าค่าปรับเป็นจำนวนเท่าใด หรืออย่างไรกรณีการชำระสินค้าซื้อคืนทั้งหมดก่อนครบกำหนดเวลาชำระคืน ก็ได้ขออธิบายไว้ในข้อสัญญาในใบสมัคร หรือจากบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมแต่อย่างใด

ฉะนั้น แม้ผู้ซื้อจะเข้าทำสัญญาด้วยความรอบคอบ โดยอ่านข้อสัญญาโดยละเอียดแล้วก็ตาม ก็ไม่อาจทราบถึงข้อมูลทั้งหมดได้ เพราะข้อมูลบางอย่างมิได้อธิบายโดยละเอียดไว้ในใบสมัครประเด็นนี้จึงถือเป็นปัญหาที่ควรให้ความสนใจ เพราะมีผลกระทบต่อผู้ซื้อโดยตรง

2.3 ปัญหาเกี่ยวกับราคาสินค้าที่ซื้อขายแบบผ่อนชำระราคา

การซื้อขายสินค้าแบบผ่อนชำระราคานั้น เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าราคาสินค้าผ่อนส่งจะสูงกว่าราคาสินค้าที่ซื้อแบบจ่ายเงินสดเต็มตามจำนวนราคา ส่วนที่แตกต่างนั้นนอกจากจะเป็นดอกเบี้ยแล้วผู้ซื้ออาจต้องชำระเกี่ยวกับค่าธรรมเนียม เช่น หากซื้อโทรศัพท์มือถือ ผู้ซื้อจะต้องเสียค่าธรรมเนียมการจัดการสินเชื่อ เป็นจำนวนเงิน 500 บาท ต่อ 1 เครื่อง เป็นต้น ซึ่งโดยหลักของการคิดดอกเบี้ยและค่าบริการ (ค่าธรรมเนียม) นี้ ผู้ขายคิดจากยอดเงินต้นที่ปรากฏตามราคาของสินค้าโดยมิได้คำนึงถึงระยะเวลาที่ผ่านไปว่าได้มีการผ่อนชำระเป็นงวด ๆ ซึ่งยอดคงค้างควรที่จะลดลง ดอกเบี้ยจึงควรลดลงด้วย ดังนั้น ในลักษณะของการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระนี้ ผู้ซื้อจึงต้องเสียดอกเบี้ยที่แท้จริงในอัตราสูงกว่าปกติ แล้วแต่ระยะเวลาการผ่อนชำระว่านานมากน้อยเพียงใด ยกตัวอย่างเช่น อัตราดอกเบี้ยที่ผู้ขายกำหนดให้คืออัตราร้อยละ 8.33 ต่อปี แต่เมื่อคำนวณอัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงเนื่องจากเงินที่ผู้ซื้อผ่อนชำระไปทุก ๆ เดือน เงินต้นลดดอกเบี้ยควรจะลดด้วย แต่กลับปรากฏว่ายังต้องจ่ายทุก ๆ เดือนเท่ากัน ดังนั้นอัตราดอกเบี้ยจึงเพิ่มขึ้น เมื่อคำนวณดูโดยประมาณแล้ว อัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงสูงถึงร้อยละ 15.8 ต่อปี²⁵

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้น เป็นกรณีผู้ซื้อตกลงซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์แบบผ่อนชำระราคา ซึ่งมีราคา 38,500 บาท ทั้งนี้ผู้ซื้อต้องชำระค่าธรรมเนียมการใช้เงินเป็นจำนวนร้อยละ 2.6 ต่อเดือนของวงเงินที่ได้รับอนุมัติ เป็นเงิน 12,012 บาท รวมเป็นราคาสินค้าทั้งสิ้น 50,512 บาท ผ่อนชำระ 24 งวด ๆ ละ 2,105 บาท อีกกรณีคือ ผู้ซื้อ ๆ โทรศัพท์มือถือ 1 เครื่อง ราคาเงินสดเท่ากับ 21,990 บาท แต่เมื่อรวมอัตราค่าธรรมเนียมการใช้เงินร้อยละ 1.2 ต่อเดือนเป็นเงิน 6,330 บาท และรวม

²⁵ สุณี ศักรนนท์, อ่างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น.31.

กับค่าธรรมเนียมจัดการสินเชื่ออีก 500 บาทแล้ว ราคาค่าโทรศัพท์เครื่องนี้จะมีราคารวมทั้งสิ้น 28,320 บาท ให้เวลาในการผ่อนชำระ 24 เดือน ผ่อนเดือนละ 1,180 บาท เป็นต้น

นอกจากนั้นสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น คือ ตามร้านค้าต่าง ๆ จะติดป้ายบอกราคาเงินสดไว้และจะมีการบอกอัตราดอกเบี้ย, จำนวนผ่อนชำระต่องวด, จำนวนงวดที่ต้องชำระ สำหรับผู้ที่ต้องการผ่อนชำระไว้ผู้ซื้อสามารถคำนวณได้คร่าว ๆ ว่า ถ้าตนซื้อแบบผ่อนชำระจะมีราคาสูงกว่าการซื้อเงินสดเท่าไร ซึ่งในเรื่องอัตราดอกเบี้ยของสินค้าผ่อนชำระ ทางร้านค้ามักจะโฆษณาไว้เป็นอัตราดอกเบี้ยต่อเดือน เช่น เครื่องเสียง 25,000 บาท ผ่อนชำระ 6 งวด อัตราดอกเบี้ย 0.8% ทำให้ดูเหมือนคิดดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งถ้าผู้ซื้อไม่ระวังอาจเข้าใจผิดได้ง่าย และเมื่อพิจารณาวิธีการคิดดอกเบี้ยตามที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าทำให้ผู้ซื้อค่อนข้างเสียเปรียบ เพราะถึงแม้จะมีการผ่อนชำระเป็นงวด ๆ ทุกเดือน เงินต้นลดแต่ดอกเบี้ยมิได้ลดตามไปด้วย นอกจากนี้ สำหรับสินค้าบางประเภท เช่น โทรศัพท์มือถือ, สินค้าไอที ทางร้านค้า (ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ให้สินเชื่อ) มักจะให้ผู้ซื้อที่ต้องการผ่อนชำระสินค้า 2 ชนิดนี้ ทำสัญญาสินเชื่อเงินกู้ โดยกำหนดอัตราดอกเบี้ย 1.25% ต่อเดือน หรือเท่ากับ 15% ต่อปี ซึ่งถือว่าเป็นอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าการผ่อนชำระสินค้าประเภทอื่น ๆ

ประเด็นต่อไป คือ กรณีที่ผู้ซื้อผิดนัดชำระหนี้เพียงงวดใดงวดหนึ่ง อาจต้องมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามมา เช่น ค่าธรรมเนียม, ค่าปรับ (บางร้านค้าคิดเป็นเงินขั้นต่ำ 308 บาท ต่อจำนวนสินค้าหนึ่งชิ้น ทั้งนี้ขึ้นกับราคาสินค้าด้วย) และหากมีการติดตามทวงถามให้ชำระเงินที่ค้างชำระ ก็ต้องมีค่าใช้จ่ายในการติดตามทวงถามด้วย เป็นต้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ เป็นเพราะผู้ประกอบการร้านค้าส่วนใหญ่ ได้มีข้อกำหนดในสัญญาเพิ่มเติมว่า อัตราดอกเบี้ยอาจมีการเปลี่ยนแปลงในภายหลัง อาจทำให้ผู้ซื้อได้รับผลกระทบได้ เพราะผู้ซื้อได้ยอมรับข้อตกลงดังกล่าวเนื่องจากได้ลงนามในสัญญาเรียบร้อยแล้ว โดยผู้ซื้อไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ²⁶

ฉะนั้น อัตราดอกเบี้ย, ค่าธรรมเนียม, ค่าปรับ, ค่าใช้จ่ายในการติดตามทวงถาม หรือค่าใช้จ่ายอื่นใดซึ่งทางผู้ประกอบการเรียกเก็บนั้น ควรมีการแจ้งให้ผู้ซื้อสินค้าผ่อนส่งทราบอย่างชัดแจ้งและควรมีหน่วยงานเข้ามาควบคุมเกี่ยวกับการกำหนดอัตราดอกเบี้ยดังกล่าวอย่างจริงจังและเป็นระบบ เพื่อให้ราคาสินค้า หรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นอยู่ในอัตราที่เป็นธรรม มิฉะนั้น อาจเป็นการสร้างภาระหนักให้มากขึ้น อันอาจก่อให้เกิดหนี้เสียในระดับรากฐาน (Grass-root)

²⁶ สิริรัตน์ ฟองวิฑู, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 5, น. 25.

ได้ แม้จะมีมูลค่าทางเศรษฐกิจไม่สูงนัก แต่อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคม²⁷ ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นแล้วและเป็นข่าวครึกโครม ได้แก่กรณีที่คุณผู้บริโภครู้ได้ทำการกู้เงินจากสถาบันการเงินแห่งหนึ่ง แต่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการคิดดอกเบี้ยเงินกู้ เพราะเมื่อรวมอัตราดอกเบี้ยและค่าธรรมเนียมการใช้งวดเงินแล้วจะเท่ากับร้อยละ 36 ต่อปี (และเคยเรียกเก็บอัตราสูงสุดถึงร้อยละ 54 ต่อปี) ทำให้ยอดเงินที่ต้องผ่อนจ่ายสูงกว่าเงินต้นจำนวนมาก ซึ่งกรณีนี้ได้มีผู้บริโภคบางส่วนฟ้องร้องสถาบันการเงินดังกล่าวในข้อหาเรียกเก็บดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดตามประมวลกฎหมายอาญา และพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 นอกจากนี้ ศูนย์พิทักษ์สิทธิผู้บริโภค มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค ก็ออกมาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้บริโภคที่ประสบปัญหา เพื่อหาทางยุติเรื่องดังกล่าว²⁸ ในขณะที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ออกประกาศเพื่อควบคุมการประกอบธุรกิจสินเชื่อส่วนบุคคล สำหรับผู้ประกอบการที่มีใช้สถาบันการเงิน โดยมีข้อกำหนดในเรื่องอัตราค่าธรรมเนียมและดอกเบี้ยไว้ไม่ให้คิดเกินกว่าอัตราร้อยละ 28 ต่อปี (แบบลดต้นลดดอก) ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2548 แต่อย่างไรก็ตามได้มีการยื่นฟ้องธนาคารแห่งประเทศไทยต่อศาลปกครองกลาง ในความผิดฐานเป็นหน่วยงานรัฐปฏิบัติหน้าที่โดยการออกคำสั่งมิชอบด้วยกฎหมาย กรณีออกประกาศอัตราดอกเบี้ยดังกล่าว เพราะตามประกาศคณะปฏิวัติไม่มีบทบัญญัติใดเลยที่กำหนดให้กระทรวงการคลัง หรือธนาคารแห่งประเทศไทยมีอำนาจกำหนดดอกเบี้ย หรือละเว้นอัตราดอกเบี้ย อีกทั้งประกาศธนาคารแห่งประเทศไทยยังขัดต่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 654 ด้วย²⁹ ซึ่งผลในคดีจะเป็นอย่างไรต้องติดตามกันต่อไป

2.4 ปัญหาเกี่ยวกับข้อตกลงในสัญญาสำเร็จรูป

จากการที่ธุรกิจการซื้อขายผ่อนชำระ เป็นธุรกิจที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก นอกจากห้างสรรพสินค้า หรือตามร้านค้าทั่วไปจะปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การขายมาเป็นการขายสินค้า

²⁷ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. แนวทางการพัฒนาและกำกับดูแลธุรกิจสถาบันการเงินที่มีใช้ธนาคาร (Non-Bank Financial Institutions, NBFIs) (ตุลาคม 2548).

²⁸ Bangkok city, “เตือนลูกหนี้อย่าปรับสัญญา แนะหยุดจ่ายพร้อมแจ้งความ,” <<http://bangkokcity.com/2003/vc/place/benews/detail.php>>, 28 November 2005.

²⁹ Bangkok city, “อนุมัติปั๊บบ เป็นหนี้ปั๊บบ,” <<http://bangkokcity.com/2003/vc/place/benews/detail.php>>, 25 November 2005.

แบบผ่อนชำระแล้ว จะเห็นได้ว่าผู้ประกอบการธุรกิจให้สินเชื่อ และสถาบันการเงินต่างหันมาสนใจธุรกิจนี้ เช่นกัน ทั้งนี้ สถาบันการเงินหรือที่รู้จักกัน คือ ธุรกิจสถาบันการเงินที่มีโชคราคา (Non-Bank Financial Institutions: NBFIs) อันเป็นตัวกลางทางการเงินซึ่งให้บริการในฐานะเป็นแหล่งเงินทุน ในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อภาคธุรกิจและประชาชน เพราะหลังจากเกิดวิกฤติการเงินในปี 2540 เป็นต้นมาธนาคารพาณิชย์มีความระมัดระวังความเสี่ยงอย่างมาก (risk adverse) มีผลให้มีการปล่อยสินเชื่อลดลง และแม้แต่ลดวงเงินสินเชื่อจนเกิดเป็นภาวะสินเชื่อหดตัว (Credit crunch) ในหลายปีถัดมาและเพื่อบรรเทาปัญหานี้ธุรกิจ non-bank จึงเข้ามาช่วยทดแทนได้ในปัญหาดังกล่าว เพราะการขอสินเชื่อจากธุรกิจ non-bank ไม่จำเป็นต้องมีหลักประกันเพิ่มเติม ยกตัวอย่างเช่น สินเชื่อบัตรเครดิต และสินเชื่อส่วนบุคคลจะพิจารณาจากรายได้ของผู้สมัครบัตร ซึ่งเห็นได้ว่ามีความคล่องตัวมากกว่าการขอสินเชื่อจากธนาคารที่ต้องอาศัยหลักประกัน (Collateral-based lending)³⁰

ในขณะที่ตามร้านค้าทั่วไปบางร้าน เช่น ร้านขายเฟอร์นิเจอร์, ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า, ร้านขายโทรศัพท์มือถือ ที่ต้องการให้บริการผ่อนชำระสินค้าในร้านตน จะทำการติดต่อกับผู้ประกอบการธุรกิจให้สินเชื่อหรือสถาบันการเงินเพื่อให้เป็นผู้ให้สินเชื่อแก่ลูกค้าที่ต้องการผ่อนชำระสินค้า ซึ่งร้านค้านี้จะถูกเรียกว่าร้านค้าตัวแทน กล่าวคือ ร้านค้าเป็นเพียงเสมือนตัวกลางในการติดต่อระหว่างผู้ซื้อกับผู้ให้สินเชื่อ และเมื่อค่าขอสินเชื่อผ่อนชำระสินค้าผ่านการอนุมัติ ผู้ให้สินเชื่อเหล่านี้จะชำระราคาสินค้าให้แก่ร้านค้า และร้านค้าจะทำการส่งมอบสินค้าให้แก่ผู้ซื้อต่อไป หลังจากนั้นผู้ซื้อจะทำการชำระค่าสินค้าพร้อมด้วยดอกเบี้ยเป็นงวด ๆ ตามที่กำหนดในสัญญาให้แก่ผู้ให้สินเชื่อโดยตรง อนึ่ง ตัวสัญญาที่ผู้ซื้อต้องทำกับผู้ให้สินเชื่อนั้น ในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบไป เช่น การผ่อนชำระโทรศัพท์มือถือแต่เดิมจะต้องทำเป็นสัญญาเช่าซื้อ³¹ แต่ในขณะนี้ การซื้อขายโทรศัพท์มือถือแบบผ่อนชำระกับสถาบันการเงินนั้น ต้องทำสัญญาสินเชื่อเงินกู้ เป็นต้น ซึ่งมีผลในเรื่องกรรมสิทธิ์ของสินค้า กล่าวคือ กรรมสิทธิ์โอนทันทีนับแต่ตกลงทำสัญญากัน เพราะตามข้อตกลงในสัญญาไม่ได้มีข้อตกลงในเรื่องการหวงกรรมสิทธิ์ไว้

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการผ่อนชำระสินค้าตามห้างร้านใหญ่ ๆ ที่มีบริการให้สมัครเป็นสมาชิกเพื่อใช้สิทธิในการผ่อนชำระสินค้าในร้านค้าของตน หรือจะเป็นการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระจากร้านค้าตัวแทนของผู้ประกอบการธุรกิจให้สินเชื่อหรือสถาบันการเงินก็ตาม ผู้ซื้อไม่อาจหลีกเลี่ยงการ

³⁰ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 27, น. 5.

³¹ สิริรัตน์ พองวิฑู, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 5, น. 16.

ทำสัญญาได้ เป็นที่ทราบกันดีว่าการทำสัญญาทางธุรกิจในปัจจุบัน ได้มีการนำสัญญาสำเร็จรูป (Adhesion Contract) มาใช้ จึงเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นเนื่องจากฝ่ายผู้ขายจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาของสัญญาเพียงฝ่ายเดียว ส่วนผู้ซื้อนั้นไม่มีอำนาจต่อรอง และหากตกลงเข้าทำสัญญาก็ต้องยอมรับเงื่อนไขทุกอย่างที่ฝ่ายผู้ขายได้กำหนดไว้แล้ว ซึ่งข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมในสัญญาดังกล่าวที่ส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อนั้นมีดังนี้

2.4.1 ข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่อง

ข้อตกลงในสัญญาการผ่อนชำระสินค้า จะมีข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องของสินค้าไว้ เช่น ‘บริษัทไม่รับผิดชอบใดๆ เกี่ยวกับคุณภาพ การใช้งาน การรับประกัน หรือในความชำรุดบกพร่องใดๆ ของสินค้า หรือบริการที่ซื้อ หรือจัดหาโดยการใช้สินเชื่อตามสัญญาฉบับนี้’

ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 483 บัญญัติว่า คู่สัญญาซื้อขายจะตกลงกันว่าผู้ขายจะไม่ต้องรับผิดเพื่อความชำรุดบกพร่องหรือเพื่อการรอนสิทธิก็ได้ กล่าวคือตามหลักของมาตรา 483 กฎหมายอนุญาตให้คู่สัญญาซื้อขายสามารถทำความตกลงกันได้ว่าผู้ขายจะไม่ต้องรับผิดเพื่อความชำรุดบกพร่องในทรัพย์สินซึ่งผู้ขายมีหน้าที่จะต้องโอนกรรมสิทธิ์ และส่งมอบให้แก่ผู้ซื้อ ทั้งนี้ เนื่องมาจากหลักในเรื่องความรับผิดเพื่อความชำรุดบกพร่องเป็นความรับผิดตามสัญญา และหลักสำคัญของกฎหมายลักษณะสัญญาก็คือ หลักเสรีภาพในการทำสัญญา และหลักความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงเจตนาตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการชี้ให้เห็นว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายในเรื่องที่กำหนดให้ผู้ขายต้องรับผิดในความชำรุดบกพร่องนี้ มิใช่กฎหมายเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย คู่สัญญาจึงสามารถตกลงยกเว้นได้ตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 151³²

แต่อย่างไรก็ตาม หากการตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่อง เกิดขึ้นในกรณี que ผู้ขายเป็นผู้ประกอบธุรกิจฝ่ายหนึ่ง และผู้ซื้อเป็นผู้บริโภคอีกฝ่ายหนึ่ง ข้อตกลงดังกล่าวก็จะไปเข้าตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มาตรา 6 ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย เพราะเป็นกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่อ่อนแอกว่าในทางเศรษฐกิจ³³

เมื่อพิจารณาจากพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าว ดังนี้

³² จำปี โสทธิพันธ์, อ่างแล้ว เชียงธรรมที่ 17, น. 217.

³³ เฟิงอ่าง, น. 217-218.

มาตรา 6 บัญญัติว่า “สัญญาระหว่างผู้บริโภคร่วมกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้บริโภค จะมีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่องหรือเพื่อการรอนสิทธิไม่ได้เว้นแต่ผู้บริโภคได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือเหตุแห่งการรอนสิทธิอยู่แล้วในขณะทำสัญญาในกรณีนี้ให้ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดนั้นมีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

มาตรา 11 บัญญัติว่า “ข้อสัญญาใดที่มีให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ข้อสัญญานั้นเป็นโมฆะ”

มาตรา 3 วรรคสอง บัญญัติว่า “.....” ผู้บริโภค หมายความว่า ผู้เข้าทำสัญญาในฐานะผู้ซื้อ ผู้เช่า ผู้เช่าซื้อ ผู้กู้ ผู้เอาประกันภัย หรือผู้เข้าทำสัญญาอื่นใดเพื่อให้ได้ซึ่งทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใดโดยมีค่าตอบแทน ทั้งนี้ การเข้าทำสัญญานั้นต้องเป็นไปโดยมิใช่เพื่อการค้าทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใดนั้น และให้หมายความรวมถึงผู้เข้าทำสัญญาในฐานะผู้ค้าประกันของบุคคลดังกล่าวซึ่งมิได้กระทำเพื่อการค้าด้วย”

มาตรา 3 วรรคสาม บัญญัติว่า “.....” ผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพ หมายความว่า ผู้เข้าทำสัญญาในฐานะผู้ขาย ผู้ให้เช่า ผู้ให้เช่าซื้อ ผู้ให้กู้ ผู้รับประกันภัย หรือผู้เข้าทำสัญญาอื่นใดเพื่อจัดให้ซึ่งทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใด ทั้งนี้ การเข้าทำสัญญานั้นต้องเป็นไปเพื่อการค้าทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใดนั้นเป็นการค้าปกติของตน

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในเนื้อหาเดียวกัน กล่าวคือในเรื่องข้อตกลง ยกเว้นความรับผิดของผู้ขายในความชำรุดบกพร่องหรือในการรอนสิทธิของผู้ซื้อนั้น มีบทบัญญัติของกฎหมายบัญญัติไว้ทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และในพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ทั้งยังเป็นบทบัญญัติที่ให้ผลในทางกฎหมายแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงอีกด้วย เพราะตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์แล้วคู่สัญญาซื้อขายสามารถตกลงยกเว้นความรับผิดของผู้ขายในเรื่องความชำรุดบกพร่องหรือในการรอนสิทธิได้ แต่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนั้นข้อตกลงยกเว้นดังกล่าวจะเป็นโมฆะไป³⁴

ดังนั้น ในเรื่องเดียวกันอาจมีกฎหมายพิเศษที่มีลักษณะเป็นกฎหมายที่เป็นบทยกเว้นบัญญัติไว้อีกด้วย ฉะนั้น เมื่อเราพิจารณาข้อเท็จจริงแล้ว หากเข้าข่ายที่จะปรับใช้กฎหมายพิเศษ

³⁴ เฟิงอ๋าง, น. 221-222.

ที่เป็นบทยกเว้นนั้นได้ ก็ต้องปรับใช้กฎหมายพิเศษก่อน หากกรณีใดไม่เข้าข่ายของกฎหมายพิเศษ ก็ต้องไปดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์³⁵

ซึ่งกรณีการตกลงยกเว้นความรับผิดของผู้ขายที่จะต้องปรับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 คือ

(1) คู่สัญญาซื้อขายนั้น ผู้ซื้อต้องเป็นผู้บริโภคตามนัยของมาตรา 3 วรรคสอง กล่าวคือ ต้องเป็นผู้ซื้อซึ่งมิได้ซื้อไปเพื่อการค้า และผู้ขายต้องเป็นผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพตามนัยของมาตรา 3 วรรคสาม กล่าวคือ เป็นผู้ขายเป็นอาชีพ

(2) เนื้อหา แบ่งเป็น

1. สัญญาที่มีการชำระหนี้ด้วยการ “ส่งมอบ” ทรัพย์สิน สำหรับสัญญาซื้อขายนั้น เป็นสัญญาที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินจากผู้ขายไปยังผู้ซื้ออย่างแน่นอน

2. มีการตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ขายในความชำรุดบกพร่อง หรือในการรอนสิทธิ³⁶

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากปัญหาที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่า ข้อตกลงในสัญญาการผ่อนชำระสินค้านั้น เป็นสัญญาที่ผู้ประกอบการค้าจัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ซื้อที่สมัครเป็นสมาชิกบัตรผ่อนชำระสินค้า และต้องการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระ ทำข้อตกลงในสัญญาดังกล่าว ดังนั้น คู่สัญญาก็คือผู้ซื้อฝ่ายหนึ่ง กับ ผู้ประกอบธุรกิจการค้าอีกฝ่ายหนึ่ง และเมื่อข้อตกลงในสัญญามีข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องของสินค้าไว้ จึงเป็นกรณีที่ต้องปรับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ตามที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งมีผลทำให้ข้อตกลงดังกล่าวตกเป็นโมฆะตามมาตรา 11 ประกอบกับมาตรา 150

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ปัญหาในเรื่องข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องของสินค้า จะมีพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ให้ความคุ้มครองผู้ซื้อไว้ก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั้น ผู้ประกอบธุรกิจการค้ายังคงจัดทำสัญญาให้มีข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องอยู่เช่นเดิม ซึ่งผู้ซื้อส่วนใหญ่อาจไม่ทราบถึงข้อกฎหมายในพระราชบัญญัตินี้ ผู้ซื้อจึงยังคงเสียเปรียบผู้ประกอบการค้าได้ เพราะผู้ซื้อมิได้ทราบว่าข้อตกลงนี้เป็นโมฆะ ส่วนผู้ประกอบการค้ายังอ้างได้ว่าในสัญญาได้มีการตกลงยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องไว้ ผู้ขายจึงไม่ต้องรับผิด

³⁵ เฟิงอ๋าง, น. 222.

³⁶ เฟิงอ๋าง, น. 222.

2.4.2 ปัญหาในเรื่องการชำระค่าผ่อนส่งทั้งหมดก่อนถึงกำหนด

ข้อตกลงในสัญญาการผ่อนชำระสินค้า มักจะมีข้อตกลงในเรื่องการชำระสินค้าเมื่อสิ้นก่อนถึงกำหนด โดยมีข้อความในสัญญาดังนี้

“สมาชิกอาจชำระสินค้าเมื่อสิ้นทั้งหมด ก่อนครบกำหนดเวลาชำระคืน โดยแจ้งเป็นหนังสือให้บริษัททราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 30 วัน ทั้งนี้ สมาชิกตกลงยอมชำระค่าธรรมเนียมให้แก่บริษัทดังต่อไปนี้

1. ในกรณีที่สมาชิกได้รับสินค้าไปแล้ว และชำระค่างวดมาแล้วหนึ่ง (1) งวด สมาชิกตกลงยินยอมชำระสินค้าเมื่อสิ้นส่วนที่เหลือคืนทั้งหมดพร้อมค่าธรรมเนียมการใช้วงเงินอีกเจ็ด (7) งวด แต่ไม่เกินจำนวนงวดที่เหลือ

2. ในกรณีที่สมาชิกได้รับสินค้าไปแล้ว และชำระค่างวดมาแล้วสอง (2) งวด สมาชิกตกลงยินยอมชำระสินค้าเมื่อสิ้นส่วนที่เหลือคืนทั้งหมดพร้อมค่าธรรมเนียมการใช้วงเงินอีกหก (6) งวด แต่ไม่เกินจำนวนงวดที่เหลือ

3. ในกรณีที่สมาชิกได้รับสินค้าไปแล้ว และชำระค่างวดมาแล้วสาม (3) งวด สมาชิกตกลงยินยอมชำระสินค้าเมื่อสิ้นส่วนที่เหลือคืนทั้งหมดพร้อมค่าธรรมเนียมการใช้วงเงินอีกห้า (5) งวด แต่ไม่เกินจำนวนงวดที่เหลือ”

จากข้อตกลงดังกล่าว เห็นได้ว่า ถึงแม้ผู้ซื้อจะทำการชำระค่าผ่อนส่งสินค้าทั้งหมดก่อนถึงกำหนดก็ตาม ผู้ซื้อยังคงต้องจ่ายดอกเบี้ยหรือค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีกด้วย ทำให้ผู้ซื้อ ที่ตัดสินใจซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระราคานั้นต้องรับภาระดอกเบี้ยและค่าธรรมเนียมเสมอ ไม่ว่าจะจ่ายเร็วขึ้นเท่าไรก็ตาม ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการคิดอัตราดอกเบี้ย, ค่าธรรมเนียมของร้านค้าแต่ละแห่งไป ว่าจะคำนวณอย่างไรเท่านั้น

2.4.3 ปัญหาเกี่ยวกับความรับผิดชอบเมื่อมีเหตุแห่งการผิดสัญญา

ตามข้อตกลงในการผ่อนชำระสินค้านั้น จะมีข้อตกลงว่า “กรณีต่อไปนี้ให้ถือว่าเป็นเหตุแห่งการผิดสัญญา

1. สมาชิกผิดนัดชำระค่างวดที่ถึงกำหนดชำระไม่ว่างวดหนึ่งงวดใด

2. สมาชิกไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือเงื่อนไขข้อหนึ่งข้อใดตามข้อกำหนดและเงื่อนไขฉบับนี้ นอกจากการผิดนัดชำระค่างวดตามข้อ 1 และสมาชิกไม่ดำเนินการแก้ไขข้อผิดสัญญาดังกล่าวภายในเวลาที่กำหนด

3. สมาชิกแจ้งข้อความอันเป็นเท็จในการสมัครเป็นสมาชิก

4. เกิดการเปลี่ยนแปลงทางฐานะการเงิน หรือรายได้จากแหล่งที่มาต่าง ๆ ของสมาชิก และบริษัทพิจารณาแล้วเห็นว่า สมาชิกเป็นผู้มีฐานะทางการเงินไม่เพียงพอสำหรับการชำระหนี้”

ในกรณีที่มีเหตุแห่งการผิดสัญญาดังกล่าวเกิดขึ้น ตามข้อตกลงในสัญญานี้ให้ ผู้ประกอบธุรกิจมีสิทธิในการบอกเลิกสัญญาได้ทันที พร้อมทั้งเรียกให้ผู้ซื้อชำระคืนเงินที่ค้างชำระ, ค่าธรรมเนียม, ค่าปรับ, ค่าใช้จ่ายใด ๆ ที่ผู้ซื้อมีหน้าที่ต้องชำระ และผู้ซื้อตกลงรับผิดชอบใช้ ค่าเสียหายให้แก่ผู้ประกอบธุรกิจทันที สำหรับความเสียหายที่ผู้ประกอบธุรกิจได้รับในกรณีการผิดสัญญา

จากที่กล่าวมานี้ เป็นการกำหนดความรับผิดของผู้ซื้อเมื่อมีเหตุแห่งการผิดสัญญาเกิดขึ้น จะเห็นได้ว่า เป็นลักษณะของการกำหนดความรับผิดฝ่ายเดียว โดยให้เป็นภาระของผู้ซื้อทั้งหมด ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ในระบบกฎหมายไทยนั้น ยังไม่มีบทบัญญัติในเรื่องของการซื้อขายผ่อนส่ง ผู้ซื้อจึงมักถูกผู้ขายเอาเปรียบอยู่เสมอโดยเฉพาะเรื่องข้อตกลงที่กำหนดว่า หากผู้ซื้อผิดนัดชำระไม่ว่างวดใดงวดหนึ่ง ผู้ขายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้โดยไม่คำนึงว่าผู้ซื้อจะได้ผ่อนชำระราคาไปกี่งวดแล้วก็ตาม ในขณะที่กฎหมายต่างประเทศ อาทิ กฎหมายอิตาลี ในมาตรา 1525 บัญญัติให้ข้อตกลงที่ได้กำหนดให้สัญญาเลิก เมื่อผู้ซื้อไม่ชำระงวดใดงวดหนึ่งเพียงงวดเดียวนั้นเป็นข้อตกลงที่ไม่มีผล หากงวดที่ค้างชำระนั้นไม่เกินกว่าแปดส่วนของราคา³⁷

ซึ่งในความเป็นจริง การที่คู่สัญญา 2 ฝ่าย ตกลงเข้าทำสัญญากันนั้น อาจมีเหตุแห่งการผิดสัญญาเกิดขึ้นได้ด้วยทั้ง 2 ฝ่าย กล่าวคือ ทางฝ่ายผู้ขายอาจทำการส่งมอบทรัพย์สินไม่เป็นไปตามที่ตกลงกัน หรือกรณีที่ทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นมีความชำรุดบกพร่อง ตามมาตรา 488 ก็ให้สิทธิผู้ซื้อที่จะยึดหน่วงราคาได้ แต่จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ข้อตกลงในสัญญานั้นผู้ประกอบธุรกิจมักจะมีข้อตกลงยกเว้นความรับผิดในส่วนของตนไว้ เช่น ในเรื่องความชำรุดบกพร่อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 2.4.1 ดังนั้น ข้อตกลงในสัญญาลักษณะนี้ จึงเป็นข้อสัญญาที่ทำให้ฝ่ายผู้ประกอบธุรกิจได้เปรียบผู้ซื้อเกินสมควร

2.4.4 ปัญหาเกี่ยวกับการเลิกสัญญา

เมื่อพิจารณามาตรา 386 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องการเลิกสัญญานั้น คู่สัญญาสามารถบอกเลิกสัญญาได้ต่อเมื่อมีเหตุที่กำหนดโดยข้อสัญญา หรือจากบทบัญญัติของกฎหมายตามมาตรา 387, 388, 389 แล้วแต่กรณี เมื่อใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาโดยชอบแล้ว สัญญาซื้อขายย่อมระงับสิ้นไป และบรรดาหนี้ทั้งหลายย่อมระงับตามไปด้วย หนี้ส่วนใด

³⁷ เฟิงอ้วง, น. 248.

ที่มีการชำระไว้แล้วก็ต้องคืนกัน เช่น หากผู้ซื้อชำระราคาไว้แล้ว ผู้ขายต้องคืนเงินพร้อมดอกเบี้ย แต่ผู้ซื้อต้องให้ค่าใช้จ่ายแก่ผู้ขาย ส่วนกรณีสิทธิในทรัพย์สินยอมโอนกลับมายังผู้ขายทันที และผู้ขายมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้ซื้อได้อีก ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของ มาตรา 391

แต่จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าข้อตกลงในสัญญาฉบับนี้ให้สิทธิแก่ผู้ประกอบการธุรกิจ แต่เพียงฝ่ายเดียวที่จะสามารถบอกเลิกสัญญาได้ ดังนั้น ผู้ซื้อจึงไม่อาจบอกเลิกสัญญาโดยอาศัยข้อกำหนดในสัญญาดังกล่าวได้เลย เพราะในสัญญาไม่ได้มีข้อตกลงให้สิทธิแก่ผู้ซื้อในการบอกเลิกสัญญาไว้

นอกจากนั้น เมื่อมีการเลิกสัญญา โดยส่วนใหญ่ผู้ประกอบการธุรกิจจะไม่มีภาระคืนเงินที่ผู้ซื้อชำระไว้แล้วพร้อมดอกเบี้ย แต่กลับจะเรียกเก็บเงินที่ค้างชำระพร้อมดอกเบี้ย และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ รวมทั้งจะเข้ายึดสินค้าคืนดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไปด้วย ซึ่งการกำหนดข้อสัญญาในลักษณะนี้ ก่อให้เกิดปัญหาแก่ผู้ซื้ออย่างมาก เพราะต้องถูกเอาเปรียบจากข้อสัญญาในทุกด้าน

2.4.5 ปัญหาในกรณีที่ผู้ประกอบการกำหนดข้อสัญญาให้ตนมีสิทธิในการเข้ายึดสินค้าคืนภายหลังเลิกสัญญา

ตามข้อตกลงในการผ่อนชำระสินค้านั้น จะมีข้อตกลงว่า “หากสมาชิกผิดนัดชำระค่างวดที่ถึงกำหนดชำระไม่ว่างวดใดงวดหนึ่ง ให้ถือว่าเป็นเหตุแห่งการผิดสัญญา และเมื่อมีเหตุแห่งการผิดสัญญาเกิดขึ้น บริษัทมีสิทธิบอกเลิกการให้สินเชื่อตามสัญญานี้ได้ทันที อีกทั้งสมาชิกตกลงส่งมอบหรือยินยอมให้บริษัทเข้ายึดถือครอบครองสินค้าที่ซื้อ โดยใช้วงเงินสินเชื่อ หรือทรัพย์สินอื่นใดของสมาชิกจนกว่าสมาชิกจะชำระค่างวด หรือหนี้อื่นใดที่ค้างชำระต่อบริษัทจนครบถ้วน หากสมาชิกเพิกเฉยไม่ชำระค่างวดหรือหนี้อื่นใดให้ครบถ้วนภายในระยะเวลาที่บริษัทกำหนด ให้ถือว่าสมาชิกยกสินค้าหรือทรัพย์สินอื่นดังกล่าวมาใช้หนี้ให้แก่บริษัท เพื่อบริษัทจะได้ทำการจำหน่ายสินค้าหรือทรัพย์สินอื่นนั้นเพื่อชำระหนี้ ทั้งนี้ราคาของบริษัทจำหน่ายสินค้าหรือทรัพย์สินอื่นนั้นได้เท่าใด เมื่อหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แล้วให้ถือเป็นราคาที่ยกสินค้าหรือทรัพย์สินอื่นนั้นมาใช้หนี้ ในกรณีที่สินค้าที่บริษัทจำหน่ายได้ราคาต่ำกว่าหนี้ค้างชำระส่วนต่างให้แก่บริษัท ในกรณีที่จำหน่ายได้ราคาเกินกว่ายอดหนี้ค้างชำระ บริษัทจะคืนเงินส่วนที่เกินให้แก่สมาชิก ในการเข้ายึดสินค้าหรือทรัพย์สินอื่นใดโดยบริษัท สมาชิกตกลงให้ความยินยอมล่วงหน้าในการให้บริษัทเข้าไปในสถานที่ ๆ สมาชิกครอบครองอยู่โดยไม่ต้องบอกกล่าวให้ทราบ และสมาชิกตกลงไม่เอาผิดใด ๆ ทางกฎหมายกับบริษัท”

ข้อตกลงดังกล่าวมีลักษณะที่เอาเปรียบผู้ซื้อ เพราะเมื่อพิจารณาจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จะเห็นได้ว่า ในกรณีที่ผู้ซื้อไม่ชำระราคา ผู้ขายยอมมีสิทธิในการบังคับชำระหนี้

ตามมาตรา 213 ซึ่งถือเป็นทางแก้สามัญในการไม่ชำระหนี้ โดยผู้ขายสามารถฟ้องร้องต่อศาลให้บังคับให้ผู้ซื้อชำระราคา พร้อมดอกเบี้ยในหนี้เงินอันเป็นราคาค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้อง เบี้ยปรับ ตลอดจนค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่ผู้ขายได้รับ³⁸

ส่วนในกรณีที่ผู้ขายจะมีสิทธิในการบังคับชำระหนี้ด้วยตนเอง ตามมาตรา 470 ซึ่งบัญญัติว่า “ถ้าผู้ซื้อผิดนัด ผู้ขายซึ่งได้ยึดหน่วงทรัพย์สินไว้ตามมาตราทั้งหลายที่กล่าวมาอาจจะใช้ทางแก้ต่อไปนี้แทนทางแก้สามัญในการไม่ชำระหนี้ได้ คือมีจดหมายบอกกล่าวไปยังผู้ซื้อให้ใช้ราคากับทั้งค่าจับจ่ายเกี่ยวกับการภายในเวลาอันควรซึ่งต้องกำหนดลงไว้ในคำบอกกล่าวนั้นด้วย ถ้าผู้ซื้อละเลยเสียไม่ทำตามคำบอกกล่าว ผู้ขายอาจนำทรัพย์สินนั้นออกขายทอดตลาดได้” นั้น จะต้องเข้าหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ผู้ซื้อซึ่งเป็นลูกหนี้ผิดนัดในการชำระราคาตามมาตรา 468 อันเป็นกรณีที่หนี้ในการชำระราคานั้นมิได้กำหนดเวลาไว้ ดังนั้น ผู้ขายมีสิทธิเรียกให้ผู้ชำระราคาทันทีตามมาตรา 203 เมื่อผู้ซื้อไม่ชำระจะตกเป็นลูกหนี้ผิดนัด ตามมาตรา 204 วรรคหนึ่ง เพราะเจ้าหนี้ได้เตือนแล้ว

2. ผู้ขายได้ยึดหน่วงทรัพย์สินไว้ในฐานะของผู้ขาย หมายความว่า ทรัพย์สินที่ซื้อขายยังคงอยู่ในความครอบครองของผู้ขายในฐานะที่เป็นผู้ขาย โดยผู้ขายยังมิได้ส่งมอบหรือโอนการครอบครองในทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ซื้อแต่อย่างใด หรือมิได้ครอบครองทรัพย์สินไว้แทนผู้ซื้อ

3. ผู้ขายมีจดหมายบอกกล่าว

4. ผู้ซื้อทราบคำบอกกล่าวแล้ว ก็ไม่ชำระหนี้

นอกจากนั้น ในกรณีที่มีการเลิกสัญญาโดยชอบแล้ว สัญญาซื้อขายจะระงับไป กรรมสิทธิในทรัพย์สินที่ขายย่อมโอนกลับมายังผู้ขายทันที³⁹ ตามมาตรา 391 กล่าวคือ คู่กรณีต่างฝ่ายต่างต้องกลับคืนสู่ฐานะเดิม ส่วนเงินที่ผู้ซื้อชำระนั้นเป็นการชำระราคา ดังนั้น หากมีการเลิกสัญญา ผู้ขายจะยึดเงินที่ผู้ซื้อได้ชำระหาได้ไม่ แต่ผู้ขายต้องคืนเงินที่ได้รับชำระไว้พร้อมดอกเบี้ยให้แก่ผู้ซื้อ ทั้งนี้ผู้ซื้อต้องให้ค่าใช้ทรัพย์สิน และถ้าผู้ขายได้รับความเสียหายเพียงใดก็มีสิทธิเรียกร้องได้เพียงนั้น⁴⁰

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าข้อตกลงในสัญญาการผ่อนชำระสินค้านั้น เป็นข้อตกลงที่แตกต่างจากบทบัญญัติของกฎหมายข้างต้น โดยเฉพาะในกรณีผิดนัดที่ให้ผู้ขายสามารถเข้าไปใน

³⁸ เฟิงอ๋าง, น. 164.

³⁹ เฟิงอ๋าง, น. 175.

⁴⁰ มานะ พิทยาภรณ์, “ประมวลกฎหมายแพ่งลักษณะเช่าซื้อ,” (วิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาเอกทางนิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2512), น. 35-36.

สถานที่ ๆ ผู้ซื้อครอบครอง เพื่อทำการยึดสินค้าที่ซื้อหรือทรัพย์สินอื่นใดของผู้ซื้อไว้จนกว่าจะได้รับชำระเงินครบถ้วน มิฉะนั้น จะจำหน่ายทรัพย์สินนี้ให้หนีต่อไป ซึ่งข้อตกลงนี้มีลักษณะในการให้สิทธิผู้ขายที่จะสามารถบังคับชำระหนี้ด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการหรือขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้ อันได้แก่การฟ้องร้องให้ศาลพิจารณาและบังคับชำระหนี้ให้ และกรณีนี้มีได้เข้าหลักเกณฑ์ตามมาตรา 470 ที่ให้สิทธิผู้ขายในการบังคับชำระหนี้ด้วยตนเองแต่อย่างใด

คำพิพากษาฎีกาที่ 3031/2548 ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 386 บัญญัติถึงสิทธิเลิกสัญญาของคู่สัญญาว่า อาจเกิดขึ้นได้ 2 กรณี คือ เกิดจากข้อสัญญาหรือเกิดจากบทบัญญัติของกฎหมายซึ่งให้บังคับได้แก่สัญญาทุกประเภทรวมถึงสัญญาซื้อขาย

แม้ตามสัญญาซื้อขายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ซื้อขายจะได้โอนไปเป็นของผู้ซื้อโดยผลแห่งสัญญาแล้วหรือไม่ก็ตาม แต่ตราบใดที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยังมีภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามสัญญาแล้วไม่ปฏิบัติ ย่อมถือเป็นการผิดสัญญา คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยังมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้

สัญญาซื้อขายมิได้ระบุดังข้อตกลงในการเลิกสัญญาไว้ และตามข้อความในสัญญาก็ไม่ปรากฏว่าคู่สัญญาประสงค์จะไม่ให้มีการบอกเลิกสัญญาต่อกันในกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญา ดังนั้น สิทธิบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญาจึงต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายคือ มาตรา 387 ซึ่งบัญญัติว่า ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่ชำระหนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะกำหนดระยะเวลาพอสมควร แล้วบอกกล่าวให้ฝ่ายนั้นชำระหนี้ภายในระยะเวลานั้นก็ได้ ถ้าฝ่ายนั้นไม่ชำระหนี้ภายในระยะเวลาที่กำหนดให้ อีกฝ่ายหนึ่งจะเลิกสัญญาเสียก็ได้

จำเลยที่ 1 ผิดนัดไม่ชำระหนี้ตามสัญญาซื้อขายในงวดแรกและงวดที่สอง โจทก์มีหนังสือบอกกล่าวทวงถามให้จำเลยที่ 1 ชำระหนี้ที่ค้างชำระดังกล่าวแก่โจทก์ภายใน 15 วัน จำเลยที่ 1 ได้รับหนังสือดังกล่าวแล้ว ไม่ชำระหนี้ภายในระยะเวลาที่โจทก์กำหนดให้ โจทก์จึงมีสิทธิตามกฎหมายที่จะบอกเลิกสัญญาแก่จำเลยที่ 1 โดยไม่ต้องคำนึงว่ากรรมสิทธิ์ในเครื่องจักรที่ซื้อขายได้โอนไปเป็นของจำเลยที่ 1 แล้วหรือไม่

ผลของการเลิกสัญญาต้องเป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 391 คือ คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจำต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม โดยในกรณีคืนเงินให้บวกดอกเบี้ยนับตั้งแต่วันที่ได้รับเงินไว้ ส่วนในกรณีที่เป็นภาระงานอันได้กระทำให้และเป็นการยอมให้ใช้ทรัพย์สิน ให้คืนด้วยการใช้เงินตามควรค่าแห่งการนั้น ๆ นอกจากนี้มาตราดังกล่าวยังได้บัญญัติรับรองถึงการให้สิทธิเลิกสัญญาว่าไม่กระทบกระทั่งถึงสิทธิเรียกร้องค่าเสียหาย ดังนั้น จำเลยที่ 1 ต้องส่งมอบเครื่องจักรตามสัญญาซื้อขายคืนแก่โจทก์ และต้อง

คดีใช้ค่าที่ได้ใช้สอยเครื่องจักรดังกล่าวในขณะที่ตนได้ครอบครองอยู่จนกว่าจะส่งมอบเครื่องจักรคืนแก่โจทก์ รวมทั้งต้องชำระค่าเสียหายจากการเสื่อมราคาของเครื่องจักรด้วย ส่วนโจทก์ก็ต้องคืนเงินค่าเครื่องจักรและเงินดอกเบี้ยที่จำเลยที่ 1 ได้ชำระให้แก่โจทก์พร้อมดอกเบี้ยนับตั้งแต่วันที่โจทก์ได้รับเงินจำนวนนั้นไว้

เมื่อจำเลยที่ 1 และ ที่ 2 มีหน้าที่ตามคำพิพากษาที่จะต้องส่งมอบเครื่องจักรแก่โจทก์ ณ ภูมิลำเนาของโจทก์ โจทก์จึงไม่อาจเข้าไปรื้อถอนเครื่องจักรและขนส่งเครื่องจักรไปยังภูมิลำเนาของโจทก์ด้วยตนเองได้ หากจำเลยทั้งสามไม่ยอมส่งมอบเครื่องจักร โจทก์ก็ชอบที่จะดำเนินการบังคับตามกฎหมายหรือเรียกร้องให้จำเลยทั้งสามร่วมกันใช้ราคาเครื่องจักรแก่ตน ไม่มีบทบัญญัติในกฎหมายใดให้อำนาจแก่โจทก์ในการเข้าไปรื้อถอนและขนส่งเครื่องจักรแทนจำเลยทั้งสามด้วยตนเองโดยขอให้ศาลบังคับจำเลยทั้งสามให้ออกค่าใช้จ่าย

โดยหลักแล้วเจ้าหนี้แต่ละคนจะใช้กำลังตนเองเข้าไปบังคับชำระหนี้ไม่ได้ ดังนั้นหากปล่อยให้เจ้าหนี้แต่ละคนสามารถบังคับชำระหนี้จากลูกหนี้แต่ละคนได้เองแล้ว ความวุ่นวายหรือความไม่สงบเรียบร้อยในบ้านเมืองจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ฉะนั้น การบังคับชำระหนี้จึงต้องอาศัยกระบวนการหรือขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดไว้เสมอ⁴¹

3. การบังคับใช้กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องเพื่อคุ้มครองผู้ซื้อ

3.1 การคุ้มครองผู้ซื้อด้านสัญญาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541

จากการที่รัฐบาลได้เล็งเห็นว่า การเสนอสินค้าและบริการต่าง ๆ ต่อประชาชนนับวันมีแต่จะเพิ่มขึ้น ผู้ประกอบธุรกิจการค้าและผู้ประกอบธุรกิจการโฆษณาได้นำวิชาการในทางตลาดและทางการโฆษณามาใช้ในการส่งเสริมการขายสินค้าและบริการ ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ เพราะผู้บริโภคไม่อยู่ในฐานะที่ทราบภาวะตลาด และความจริงที่เกี่ยวกับคุณภาพและราคาของสินค้าและบริการต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องทันที่ที่สมควรมีกฎหมายให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคเป็นการทั่วไป โดยกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจการค้าและผู้ประกอบธุรกิจโฆษณาต่อผู้บริโภค ตลอดจนจัดให้มีองค์กรของรัฐที่เหมาะสม เพื่อตรวจตราดูแล

⁴¹ จำปี โสติพิพันธุ์, อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 17, น. 170.

ประสานงานการปฏิบัติงานของส่วนราชการต่าง ๆ ในการให้ความคุ้มครองผู้บริโภค จากเหตุผลดังกล่าว จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ในส่วนที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคและการบริหารงานคุ้มครองผู้บริโภคนั้นยังไม่เหมาะสม และโดยที่ในปัจจุบันปรากฏว่า มีผู้บริโภคเป็นจำนวนมากยังไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามที่กฎหมายเฉพาะว่าด้วยการนั้น ๆ บัญญัติไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีผู้บริโภคเป็นจำนวนมากร้องเรียนว่า ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญากับผู้ประกอบธุรกิจมากขึ้น จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติดังกล่าว เพื่อปรับปรุงองค์ประกอบของคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ปรับปรุงองค์การบริหารงานคุ้มครองผู้บริโภค คือ สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคให้ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และปรับปรุงอำนาจของคณะกรรมการเฉพาะเรื่องและคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ในการเสนอเรื่องให้นายกรัฐมนตรีพิจารณาออกคำสั่งเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภค ตามพระราชบัญญัตินี้ได้ในกรณีจำเป็นหรือรีบด่วนให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนเพิ่มบทบัญญัติกำหนดสิทธิและการคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคที่จะได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญาไว้โดยเฉพาะ จึงจำเป็นต้องมีการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 ขึ้น⁴²

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 ได้กำหนดมาตรการคุ้มครองผู้บริโภคให้กับผู้บริโภคในสังคมไทยในปัจจุบันให้ได้รับความคุ้มครองในด้านสัญญามากขึ้นกว่าเดิม ดังนี้⁴³

- (1) เพิ่มสิทธิของผู้บริโภคให้ได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญา
- (2) เพิ่มมาตรการคุ้มครองผู้บริโภคในด้านสัญญา โดยคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่มี

อำนาจกำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการใดที่กฎหมายกำหนดให้ ต้องทำเป็นหนังสือหรือที่ตามปกติประเพณีทำเป็นหนังสือเป็นธุรกิจควบคุมสัญญา

3.1.1 หลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครอง

ความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภคในด้านสัญญานั้นก็คือ เพื่อให้ได้รับความคุ้มครองแก่ผู้บริโภคที่เข้าทำสัญญาในลักษณะที่เสียเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจมี

⁴² อนุวัฒน์ ธรรมรัช, “20 ปี ของพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์, ฉบับที่ 2 ปีที่ 19, น. 5 (พฤษภาคม 2542).

⁴³ เพิ่งอ้าง, น. 5.

อำนาจในทางเศรษฐกิจเหนือกว่า หรือมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำสัญญามากกว่า ฉะนั้นพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 นี้ จึงต้องการคุ้มครองผู้บริโภคดังกล่าวให้ได้รับความเป็นธรรม โดยการให้มาตรการทางนิติบัญญัติในการตรวจสอบเนื้อหาสาระสำคัญของสัญญาก่อนที่จะมีการทำสัญญากันต่อไป

(ก) บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 ได้ให้คำนิยามบุคคลซึ่งเป็นผู้บริโภคไว้กว้างขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ ตามมาตรา 3 ของพระราชบัญญัตินี้ได้บัญญัติว่า “ผู้บริโภค” หมายความว่า “ผู้ซื้อหรือผู้ได้รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจ หรือผู้ซึ่งได้รับการเสนอ หรือการชักชวนจากผู้ประกอบธุรกิจ เพื่อให้ซื้อสินค้าหรือรับบริการ และหมายความรวมถึงผู้ใช้สินค้าหรือผู้ได้รับบริการจากผู้ประกอบธุรกิจ โดยชอบ แม้มิได้เป็นผู้เสียค่าตอบแทนก็ตาม”

(ข) ขอบเขตการบังคับใช้

เนื้อหาที่พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 นี้ จะเข้ามาตรวจสอบ คือ

1. สัญญาหรือเนื้อหาของสัญญา

มาตรา 35 ทวิ วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “ในการประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการใด ถ้าสัญญาซื้อขายหรือสัญญาให้บริการนั้น มีกฎหมายกำหนดให้ต้องทำเป็นหนังสือ หรือที่ตามปกติประเพณีทำเป็นหนังสือ คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่มีอำนาจกำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการนั้นเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญาได้”

จากบทบัญญัติดังกล่าว จึงเห็นได้ว่า สำหรับสัญญาหรือเนื้อหาของสัญญาที่จะตกอยู่ภายใต้การตรวจสอบล่วงหน้าก่อนที่สัญญาจะเกิดขึ้น มิใช่สัญญาทุกชนิดหรือทุกประเภทที่ได้มีการทำขึ้น และแม้ว่าสัญญานั้นอาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับผู้บริโภคก็ตาม เฉพาะแต่สัญญาที่ทำกันในการประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการ ที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาได้กำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการนั้นเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญาเท่านั้น จึงจะตกอยู่ภายใต้การตรวจสอบล่วงหน้าก่อนที่สัญญาจะเกิดขึ้น

ดังนั้น ประเภทของธุรกิจที่จะต้องถูกควบคุมสัญญาก็คือ⁴⁴

⁴⁴ ศนันท์ภรณ์ (จำปี) โสติพันธ์, อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 20, น. 437-438.

(1) ธุรกิจขายสินค้าหรือบริการที่มีกฎหมายหรือปกติประเพณีกำหนดให้สัญญาซื้อขายหรือสัญญาให้บริการนั้นต้องทำเป็นหนังสือ

(2) ธุรกิจขายสินค้าหรือบริการนั้นเป็นธุรกิจที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดให้ถูกควบคุมสัญญาตามมาตรา 35 ทวิ โดยคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาเองก็จะต้องถูกจำกัดกรอบในการเลือกธุรกิจที่จะถูกควบคุมตามเกณฑ์ที่กำหนดในมาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกากำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการกำหนดธุรกิจที่ควบคุมสัญญาและลักษณะของสัญญา พ.ศ. 2542⁴⁵ ซึ่งบัญญัติว่า “คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาจะกำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการใดเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการนั้นจะต้องเข้าลักษณะหนึ่งลักษณะใดดังต่อไปนี้

(1) เป็นธุรกิจที่มีการใช้ข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้บริโภค

(2) เป็นธุรกิจที่มีการใช้สัญญาสำเร็จรูปอย่างแพร่หลาย

(3) เป็นธุรกิจที่ผู้ประกอบการมีอำนาจต่อรองเหนือกว่าผู้บริโภค ทั้งนี้โดยพิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจ และความสันทัดัดเจน”

เมื่อคณะกรรมการสัญญาได้เลือกประเภทธุรกิจที่จะถูกควบคุมสัญญาแล้ว ผู้ประกอบธุรกิจดังกล่าวจะต้องทำสัญญาหรือกำหนดเนื้อหาของสัญญาตามแนวทางที่บัญญัติไว้ในมาตรา 35 ทวิวรรคสอง ดังนี้ “ในการประกอบธุรกิจที่ควบคุมสัญญา สัญญาที่ผู้ประกอบการทำกับผู้บริโภคจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

(1) ใช้ข้อสัญญาที่จำเป็นซึ่งหากมิได้ใช้ข้อสัญญาเช่นนั้น จะทำให้ผู้บริโภคเสียเปรียบผู้ประกอบการเกินสมควร

(2) ห้ามใช้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค

ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ เงื่อนไข และรายละเอียดที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดและเพื่อประโยชน์ของผู้บริโภคเป็นส่วนรวม คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาจะให้ผู้ประกอบการจัดทำสัญญาตามแบบที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดก็ได้

การกำหนดตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา”

ซึ่งหมายความว่า เนื้อหาของสัญญาที่ผู้ประกอบการดังกล่าวทำและผู้ประกอบธุรกิจดังกล่าวกำหนดขึ้นนั้น จะต้องมิมีลักษณะสนับสนุนประโยชน์ของผู้บริโภค และเนื้อหาใดทำให้เสีย

⁴⁵ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 116 ตอนที่ 92 ก วันที่ 5 ตุลาคม 2542

ประโยชน์จะต้องเอาออก แต่อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาอาจกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนั้นกำหนดเนื้อหารายละเอียดตามที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดเสียเลยก็ได้ หากเป็นในกรณีแรก ผู้ประกอบธุรกิจเพียงแต่ถูกจำกัดเสรีภาพบางส่วน แต่หากเป็นกรณีหลังแล้ว ผู้ประกอบธุรกิจย่อมไม่มีเสรีภาพในการกำหนดเนื้อหาของสัญญาเลย⁴⁶

กระนั้นก็ดีคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาก็จะต้องกำหนดเนื้อหาของสัญญาตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกากำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการกำหนดธุรกิจที่ควบคุมสัญญาและลักษณะของสัญญา พ.ศ. 2542 มาตรา 4 ด้วย ซึ่งมาตรา 4 บัญญัติว่า “การกำหนดลักษณะของสัญญาต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- (1) ให้ผู้บริโภคทราบสิทธิและหน้าที่ของตนตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับสินค้าหรือบริการโดยชัดเจนตามควรแก่กรณี
- (2) ไม่เป็นการจำกัดหรือยกเว้นความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจในส่วนที่เป็นสาระสำคัญโดยไม่มีเหตุผลที่สมควรเพียงพอ
- (3) ต้องคำนึงถึงความสุจริตในการประกอบธุรกิจ
- (4) ให้เยี่ยงวาทความเสียหายในเวลาอันสมควรในกรณีที่มีการฝ่าฝืนสัญญา
- (5) จัดให้มีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการแสดงเจตนาของผู้ประกอบธุรกิจในเรื่องที่เป็นสาระสำคัญต่อการคุ้มครองผู้บริโภค
- (6) ต้องไม่เป็นการเพิ่มภาระเกินควรแก่ผู้ประกอบธุรกิจ”

นอกจากนั้น เมื่อมีการกำหนดเนื้อหาของสัญญาตามที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญา กำหนดแล้ว ผู้ประกอบธุรกิจยังมีหน้าที่ต้องส่งมอบสัญญาที่มีข้อสัญญาหรือมีข้อสัญญาและแบบ ถูกต้องตามมาตรา 35 ทวิ ให้แก่ผู้บริโภคภายในระยะเวลาที่เป็นทางปฏิบัติตามปกติสำหรับการประกอบธุรกิจประเภทนั้น ๆ หรือภายในระยะเวลาที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญา กำหนดโดยประกาศ ในราชกิจจานุเบกษาสุดแต่ระยะเวลาใดจะถึงก่อนตามมาตรา 35 วรรคสาม มิฉะนั้น ผู้ประกอบธุรกิจจะ ต้องรับโทษทางอาญาโดยระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 57

และในกรณีที่ผู้ประกอบธุรกิจใดสงสัยว่าแบบสัญญาหรือแบบหลักฐานการรับเงินของตน จะไม่เป็นไปตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ ผู้ประกอบธุรกิจอาจขอความเห็นจากคณะกรรมการว่าด้วย สัญญา ก่อนได้ตามมาตรา 35 นว

⁴⁶ ศนันทกรณ (จำปี) โสทธิพันธุ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20, น. 438.

2. รายการในหลักฐานการรับเงิน

สำหรับหลักฐานการรับเงินที่จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมรายการนั้น จะต้องมึลักษณะตามที่บัญญัติในมาตรา 35 เบญจ วรคหนึ่ง ซึ่งบัญญัติว่า “คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่มีอำนาจกำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือการให้บริการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินได้” จึงหมายความว่า⁴⁷

(1) เป็นหลักฐานการรับเงินในธุรกิจการขายสินค้าหรือบริการ

(2) เป็นหลักฐานการรับเงินในธุรกิจที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่กำหนดให้เป็นธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินนั้น ซึ่งคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาจะกำหนดให้ธุรกิจใดอยู่ภายใต้การควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินนั้น ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ซึ่งขณะนี้พระราชกฤษฎีกากำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินและลักษณะของหลักฐานการรับเงิน พ.ศ. 2542⁴⁸ ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการกำหนดธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินไว้ในมาตรา 3 ดังนี้ “คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาจะกำหนดให้การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือให้บริการใดเป็นธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงิน การประกอบธุรกิจขายสินค้าหรือบริการนั้นจะต้องเข้าลักษณะหนึ่งลักษณะใดดังต่อไปนี้

(1) เป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้บริโภค

(2) เป็นธุรกิจที่ผู้ประกอบการมีอำนาจต่อรองเหนือกว่าผู้บริโภค ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจ และความสันทัดจัดเจน

(3) เป็นธุรกิจที่หากมีการกำหนดรายการในหลักฐานการรับเงินแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อการคุ้มครองผู้บริโภค”

ยิ่งไปกว่านั้น กฎหมายยังกำหนดแนวทางสำหรับการจัดทำรายการในหลักฐานการรับเงินด้วยว่า จะต้องมึแนวทางตามที่มาตรา 35 เบญจ วรคสอง กำหนดไว้ สำหรับมาตรา 35 เบญจ วรคสอง บัญญัติว่า “ในการประกอบธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงิน หลักฐานการรับเงินจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

(1) มีรายการและใช้ข้อความที่จำเป็น ซึ่งหากมิได้มีรายการหรือมิได้ใช้ข้อความเช่นนั้น

จะทำให้ผู้บริโภคเสียเปรียบผู้ประกอบการเกินสมควร

(2) ห้ามใช้ข้อความที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค

⁴⁷ เฟิงอ้าง, น. 439.

⁴⁸ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 116 ตอนที่ 92 ก วันที่ 5 ตุลาคม 2542

ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ เงื่อนไข และรายละเอียดที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด การกำหนดตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดโดยพระราช กฤษฎีกา”

จากบทบัญญัตินี้จึงหมายความว่า⁴⁹

(1) รายการในหลักฐานการรับเงินต้องมีลักษณะสนับสนุนประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน ระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจ และผู้บริโภค

(2) รายละเอียดของรายการจะต้องเป็นไปตามที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ซึ่งได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการ ในการธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินและลักษณะของหลักฐานการรับเงิน พ.ศ. 2542 ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ให้คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดลักษณะของหลักฐานการรับเงินตาม มาตรา 4 ซึ่งบัญญัติว่า “การกำหนดลักษณะของหลักฐานการรับเงินต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

(1) การกำหนดรายการในหลักฐานการรับเงินสามารถกระทำได้โดยสภาพ

(2) ไม่เป็นการเพิ่มภาระเกินควรแก่ผู้ประกอบการธุรกิจ

(3) สามารถคุ้มครองประโยชน์ของผู้บริโภคได้ เช่น ใช้เป็นหลักฐานในการตรวจสอบมูลค่า หรือราคาสินค้า หรือบริการ หรือใช้เป็นหลักฐานในการพิสูจน์ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการขายสินค้า หรือ การให้บริการได้”

เมื่อมีการกำหนดรายการดังกล่าวแล้ว ผู้ประกอบธุรกิจมีหน้าที่ ดังนี้

(1) กำหนดรายการในหลักฐานการรับเงินตามแนวทางที่บัญญัติในมาตรา 35 เบญจ วรรคสอง

(2) กำหนดรายการในหลักฐานการรับเงินตามรายละเอียดที่คณะกรรมการว่าด้วย สัญญากำหนด

(3) ส่งมอบหลักฐานการรับเงินที่มีรายการและข้อความถูกต้องตามมาตรา 35 เบญจ ให้แก่ผู้บริโภคภายในระยะเวลาที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด ทั้งนี้ ตามมาตรา 35 อัฐ ซึ่งบัญญัติไว้ตอนหนึ่งว่า “ ผู้ประกอบธุรกิจมีหน้าที่ส่งมอบหลักฐานการรับเงินที่มีรายการและข้อความ ถูกต้องตามมาตรา 35 เบญจ ให้แก่ผู้บริโภคภายในระยะเวลาที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาสุดแต่ระยะเวลาใดจะถึงก่อน”

⁴⁹ ศนันท์กรณ (จำปี) โสติพันธ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20, น. 440.

หากผู้ประกอบการฝ่าฝืนไม่กำหนดรายการในหลักฐานการรับเงิน หรือไม่กำหนดตามเงื่อนไข หรือฝ่าฝืนกำหนดสิ่งที่ห้าม ดังนี้ผลจะเป็นไปตามมาตรา 35 ซึ่งบัญญัติว่า “เมื่อคณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดให้หลักฐานการรับเงินของการประกอบธุรกิจที่ควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงิน ต้องใช้ข้อความใด หรือต้องใช้ข้อความใดโดยมีเงื่อนไขในข้อความนั้นด้วย หรือต้องไม่ใช้ข้อความใดตามมาตรา 35 เบื้อง แล้ว ให้นำมาตรา 35 ตี และมาตรา 35 จัดว่า มาใช้บังคับแก่หลักฐานการรับเงินดังกล่าวโดยอนุโลม” ตามบทบัญญัติดังกล่าวนี้จึงหมายความว่าหากผู้ประกอบการธุรกิจที่ถูกควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินนั้นมิได้ใช้ข้อความหรือมิได้ใช้ข้อความตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดแล้ว กฎหมายให้ถือว่าในหลักฐานการรับเงินนั้นมีรายการตามข้อความหรือมีข้อความตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด แต่ในกรณีใดที่คณะกรรมการกำหนดห้ามมิให้ใช้ข้อความใดแล้ว ผู้ประกอบการยังคงฝ่าฝืนใช้ข้อความนั้นในรายการของหลักฐานการรับเงินแล้ว กฎหมายให้ถือว่าในหลักฐานการรับเงินไม่มีข้อความดังกล่าวนั้น

หากผู้ประกอบการใดๆ ไม่ส่งมอบหลักฐานการรับเงินที่มีรายการและข้อความถูกต้องตามมาตรา 35 เบื้อง ให้แก่ผู้บริโภครายในระยะเวลาตามมาตรา 35 รัฐ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับตามมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541

3. แบบในสัญญารับประกัน

(1) ต้องทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ประกอบการหรือผู้แทน

สำหรับกรณีที่ผู้ประกอบการให้คำมั่นว่าจะทำสัญญาประกันให้ผู้บริโภค กฎหมายกำหนดให้สัญญานั้นต้องทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ประกอบการหรือผู้แทนตามมาตรา 35 สัตต มิฉะนั้นจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 57 ทวิ

(2) ต้องส่งมอบสัญญาประกันให้กับผู้บริโภคพร้อมกับการส่งมอบสินค้าหรือให้บริการ

เมื่อผู้ประกอบการให้คำมั่นว่าจะทำสัญญาประกันให้ผู้บริโภคและได้ทำสัญญาประกันนั้นเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ประกอบการหรือผู้แทนตามมาตรา 35 สัตต แล้ว ผู้ประกอบการยังมีหน้าที่ต้องส่งมอบหนังสือสัญญาดังกล่าวให้แก่ผู้บริโภค พร้อมกับการส่งมอบสินค้าหรือให้บริการอีกด้วย มิฉะนั้นจะต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 57 ทวิ

3.1.2 ความเป็นผลของสัญญา

โดยหลักเมื่อสัญญาระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจ และผู้บริโภคเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์แล้ว สัญญานั้นก็ย่อมก่อให้เกิดผลของสัญญาต่อไปได้ และผลของสัญญาที่เกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามสัญญานั้น เท่ากับเป็นไปตามเสรีภาพที่คู่สัญญาได้ใช้กำหนดเนื้อหาของสัญญาไว้ก่อนแล้ว⁵⁰ แต่อย่างไรก็ตาม หากผู้ประกอบการที่ตกอยู่ภายใต้กฎหมายนี้มีได้ใช้เนื้อหา หรือข้อสัญญา หรือมิได้ใช้เงื่อนไขตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 35 ทวิ แล้ว ผลตามกฎหมายจะเป็นอย่างไร

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค ฉบับที่ 2 มาตรา 35 ตริ และมาตรา 35 จัตวา กล่าวคือ

มาตรา 35 ตริ บัญญัติว่า “เมื่อคณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดให้สัญญาของการประกอบธุรกิจที่ควบคุมต้องใช้ข้อสัญญาใด หรือต้องใช้ข้อสัญญาโดยมีเงื่อนไขในการใช้ข้อสัญญานั้นด้วยตามมาตรา 35 ทวิ แล้ว ถ้าสัญญานั้นไม่ใช้ข้อสัญญาดังกล่าว หรือใช้ข้อสัญญาดังกล่าว แต่ไม่เป็นไปตามเงื่อนไขให้ถือว่าสัญญานั้นใช้ข้อสัญญาดังกล่าว หรือใช้ข้อสัญญาดังกล่าวตามเงื่อนไขนั้นแล้วแต่กรณี”

มาตรา 35 จัตวา บัญญัติว่า “เมื่อคณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนดให้สัญญาของการประกอบธุรกิจที่ควบคุมสัญญา ต้องไม่ใช้ข้อสัญญาใดตามมาตรา 35 ทวิ แล้ว ถ้าสัญญานั้นใช้ข้อสัญญาดังกล่าว ให้ถือว่าสัญญานั้นไม่มีข้อสัญญาเช่นนั้น”

ด้วยลักษณะที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้ จึงมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นการเสริมสัญญา ซึ่งหมายความว่า เป็นการกำหนดเนื้อหาของสัญญาด้วยกฎหมาย หรือบ่งเกิดประการอื่นนอกเหนือจากสัญญา และมีลักษณะเป็นการเสริมแบบบังคับตายตัว (cogente) หมายความว่า เป็นการกำหนดความสัมพันธ์ทางสัญญาอย่างตายตัวแม้คู่สัญญามีเจตนาเป็นประการอื่น อย่างไรก็ตาม การเสริมสัญญาด้วยบทบัญญัติของกฎหมายนี้ ไม่มีผลเปลี่ยนแปลงความเป็นสัญญาและนิติสัมพันธ์ของคู่สัญญาซึ่งยังคงอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายลักษณะสัญญา เมื่อคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามข้อสัญญาที่ถูกเสริมเข้ามาแล้วย่อมถือว่า คู่สัญญาฝ่ายนั้นไม่ชำระหนี้ หรือเป็นฝ่ายที่ผิดสัญญา และย่อมก่อให้เกิดความรับผิดชอบแก่คู่สัญญาฝ่ายนั้นตามมา ปัญหาที่ว่า คู่สัญญาฝ่ายที่เป็นผู้บริโภคอาจไม่ทราบถึงข้อสัญญาที่กฎหมายบังคับไว้ และจะใช้สิทธิเรียกร้องให้คู่สัญญาฝ่ายผู้ประกอบการรับผิดชอบได้อย่างไร⁵¹

⁵⁰ เฟิงอ้าง, น. 443.

⁵¹ เฟิงอ้าง, น. 443-444.

ฉะนั้น การบัญญัติเช่นนี้จะมีผลเพียงใดในทางแพ่ง กล่าวคือ คู่สัญญาจะปฏิเสธไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงเดิมได้โดยอัตโนมัติหรือไม่ ถ้าผลของบทบัญญัติมีเพียง “ให้ถือว่า” หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังคงถือตามข้อตกลงเดิมจนเป็นกรณีพิพาทในศาล ศาลจะพิจารณาอย่างไร สิ่งที่มอบกันไปแล้วตามข้อสัญญาที่ตกลงไว้ จะต้องคืนกันอย่างไร เช่น ในกรณีที่ผู้บริโภคปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาที่ฝ่าฝืนกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคฉบับใหม่ไปแล้ว จึงพบว่าผู้ประกอบการธุรกิจไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ผู้บริโภคจะมีสิทธิเรียกคืนสิ่งที่ส่งมอบไปแล้วโดยอาศัยหลักกฎหมายใด⁵²

จากประเด็นดังกล่าวทำให้ต้องกลับไปพิจารณาผลของบทบัญญัติในมาตรา 35 ตี และ 35 จัตวา ตามลำดับ ซึ่งบัญญัติว่า “ให้ถือว่า” ข้อความที่ต้องห้ามไม่มีอยู่ และ “ให้ถือว่า” ข้อความที่จำเป็นต้องใส่ไว้ในสัญญามีอยู่ตามที่กฎหมายกำหนดแม้ว่าความจริงจะไม่มีอยู่ก็ตาม คำว่า “ให้ถือว่า” นี้ มีผลเท่ากับข้อความที่กฎหมายกำหนดห้าม กลายเป็นโมฆะ ใช่หรือไม่ หากใช่ การชำระหนี้ตามข้อสัญญาที่เป็นโมฆะเพราะต้องห้ามตามกฎหมายก็ต้องคืนกันดุจเป็นสามัญควรได้นำคิดว่า การเป็นโมฆะนั้น เป็นเพราะกฎหมายห้ามเพราะผิดแบบ หรือเป็นโมฆะเพราะขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี หรือเป็นเพียงการรับชำระหนี้ไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้⁵³

ในเรื่องนี้ อาจารย์สุขุม ได้ให้ความเห็นว่า กลไกการป้องกันการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 นี้ เป็นเรื่องรัฐเข้าแทรกแซงเสรีภาพในการทำสัญญา ดังนั้น หากมีการทำข้อตกลงฝ่าฝืนประกาศดังกล่าวภายหลังจากเวลาที่ประกาศนั้นมีผลบังคับแล้ว ข้อตกลงนั้นย่อม “สิ้นผล” เพราะกฎหมาย “ให้ถือว่า” ไม่มีข้อตกลงนั้นอยู่ในสัญญา หรือ “ให้ถือว่า” มีผล แม้ไม่มีข้อตกลงดังกล่าว ผลที่ตามมาก็คือ สิ่งที่ส่งมอบหรือชำระกันไปแล้วก็ต้องคืนกัน ตัวอย่างเช่น ทำสัญญาเช่าซื้อรถยนต์จากบริษัทแห่งหนึ่ง หลังจากมีประกาศให้สัญญาดังกล่าวเป็นสัญญาควบคุมตามกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค ฉบับที่ 2 นี้ ผู้ประกอบการธุรกิจทำข้อตกลงฝ่าฝืนกฎหมายโดยสุจริต เพราะไม่ทราบว่าสัญญาดังกล่าวตกอยู่ภายใต้การคุ้มครองผู้บริโภคด้านการทำสัญญา สมมติต่อไปว่าข้อตกลงที่กฎหมายห้ามในการทำสัญญา

⁵² สุขุม ศุภนิตย์, “การคุ้มครองผู้บริโภคด้านการทำสัญญาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์, ฉบับที่ 2 ปีที่ 19, น. 10-11 (พฤษภาคม 2542).

⁵³ เพิ่งอ้าง, น. 11-12.

เช่าซื้อก็คือ การเรียกเก็บดอกเบี้ยเงินงวดค่าเช่าซื้อที่ผ่อนชำระกันในอัตราเท่า ๆ กัน โดยไม่คำนวณตามเงินต้นที่ลดลง ที่เรียกว่า Flat-rate และห้ามการหักดอกเบี้ยที่ค้างชำระโดยไม่เฉลี่ยหักเงินต้นก่อนดังนี้ ถ้าผู้ซื้อชำระดอกเบี้ยในอัตรา Flat-rate ไปแล้ว 3 งวด จึงรู้ว่าสัญญาเช่าซื้อดังกล่าวฝ่าฝืนกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค จึงร้องเรียนต่อคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา เพื่อบังคับให้ผู้ให้เช่า “ส่งมอบ” สัญญาที่ถูกต้อง คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาจะสามารถบังคับให้มีการส่งมอบค่าเช่าซื้อที่รวมดอกเบี้ยในอัตราที่ต้องห้ามตามประกาศ คืบแก่ผู้เช่าซื้อได้หรือไม่ คำตอบคือไม่ได้ เพราะกลไกของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคเป็นเพียงแนวป้องกันมิให้มีการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภคเท่านั้น การที่คู่กรณีทั้งหลายฝ่ายต่างปฏิบัติตามการชำระหนี้ตามข้อตกลงในสัญญาที่ตามกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคประกาศว่าไม่มีผล คู่กรณีคงต้องอาศัยบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียกคืน การเรียกคืนอาจอาศัยหลักลาภมิควรได้ โดยถือว่าผู้รับชำระหนี้รับไว้โดยเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมิได้มีได้เป็นขึ้น ตามมาตรา 406 วรรคสอง เพราะข้อตกลงซึ่งตั้งใจจะให้ผูกพันกันกลายเป็นสิ้นผลผูกพันเพราะกฎหมายบัญญัติให้สิ้นผล ปัญหาคงมีอยู่ว่า ศาลจะพิพากษาว่าข้อความในสัญญาขัดต่อประกาศของคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาและเป็นข้อสัญญาที่ใช้บังคับมิได้เพราะขัดต่อกฎหมาย และให้คืนเงินที่รับชำระไว้ คืบแก่ผู้เช่าซื้อ เพราะเป็นลาภมิควรได้ ได้หรือไม่ หรือศาลจะชี้ว่าข้อสัญญาส่วนที่ต้องห้ามตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาตกเป็นโมฆะเพราะขัดต่อกฎหมาย คงเป็นเรื่องที่ต้องติดตามกันต่อไป⁵⁴

อย่างไรก็ตาม จะต้องพิจารณาด้วยว่า เฉพาะกรณีของธุรกิจที่ถูกควบคุมสัญญาเท่านั้น ที่การไม่กำหนดเนื้อหา หรือสัญญาตามที่คณะกรรมการว่าด้วยสัญญากำหนด จะส่งผลกระทบต่อในขั้นตอนของความเป็นผลของสัญญา ส่วนธุรกิจที่ถูกควบคุมรายการในหลักฐานการรับเงินนั้น การฝ่าฝืนมิได้ส่งผลกระทบต่อขั้นตอนนี้แต่ประการใด ดังนั้น สัญญาในกรณีดังกล่าวย่อมเกิดขึ้นสมบูรณ์และเป็นผลทุกประการ เพียงแต่การฝ่าฝืนอาจส่งผลให้รายการที่แท้จริงไม่มี หรือไม่มีรายการที่มีในความเป็นจริงเท่านั้น⁵⁵

3.1.3 วิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการคุ้มครองผู้ซื้อทางด้านสัญญาภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541

จากที่ได้ทำการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดจากสัญญาซื้อขายผ่อนส่งในหัวข้อที่ 2 แล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น คือ ธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันมีการนำสัญญาสำเร็จรูป

⁵⁴ เฟิงอ้วง, น. 13-14.

⁵⁵ ศนันทกรรณ์ (จำปี) โสทธิพันธุ์, อ้วงแล้ว เจริญธรรมที่ 20, น. 444.

มาใช้อย่างแพร่หลาย เพราะเป็นสิ่งจำเป็นในยุคที่มีการผลิตสินค้าจำนวนมาก การเจรจาร่างสัญญาเพื่อใช้กับลูกค้าแต่ละรายเป็นการไม่สะดวกและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย อันจะทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การนำสัญญาสำเร็จรูปมาใช้อย่างแพร่หลายในธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งนี้ ก่อให้เกิดปัญหาซึ่งอาจแยกเป็นหัวข้อหลัก ๆ ได้ดังนี้

(1) การไม่เข้าใจข้อสัญญาอันเนื่องมาจากการเขียนข้อสัญญาด้วยภาษาที่บุคคลทั่วไป (laypersons) ไม่สามารถเข้าใจได้ (Unintelligible)⁵⁶

ตาม (1) นี้ หากพิจารณาในแง่ของการทำสัญญา การได้รับข้อมูลอย่างสมบูรณ์ก็คือ การที่คู่สัญญาารู้และเข้าใจลักษณะและผลของสัญญาและข้อสัญญาอย่างถ่องแท้ แต่จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ผู้ซื้อส่วนใหญ่จะไม่เข้าใจนั้น ๆ อันอาจเพราะข้อความที่เขียนในสัญญาไม่สามารถเข้าใจได้ง่าย

(2) การไม่รู้ว่ามีข้อสัญญานั้นอยู่ในสัญญา

กรณีนี้อาจเกิดขึ้นมาจากการที่ผู้ประกอบการธุรกิจให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อเกี่ยวกับข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาไม่ครบถ้วน ทำให้ผู้ซื้ออาจไม่รู้ถึงความมีอยู่ของข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม จึงเท่ากับถูกตัดโอกาสที่จะทำความเข้าใจข้อสัญญานั้นตั้งแต่ต้น (แม้อาจจะเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจข้อสัญญาได้ก็ตาม)⁵⁷ ฉะนั้น การให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อไม่ครบถ้วน จึงทำให้ผู้ซื้อตัดสินใจซื้อสินค้าที่ได้รับจากสัญญาผิดไป โดยหลงเข้าใจว่าข้อสัญญานั้นจะนำมาซึ่งประโยชน์อันน่าพอใจแก่ตน

(3) การไม่มีโอกาสตรวจสอบข้อสัญญา

แม้การเขียนข้อสัญญาในลักษณะที่เห็นได้ง่ายช่วยให้ผู้ซื้อรู้ว่าข้อสัญญานั้นมีอยู่ แต่ก็มิอาจสรุปได้เสมอไปว่า ผู้ซื้อจะรู้ว่าข้อสัญญาที่มีอยู่นั้นมีเนื้อหาสาระหรือความหมายอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันผู้ซื้อมักจะอยู่ในสถานะที่ไม่มีโอกาสที่จะตรวจสอบข้อสัญญาได้ ในความเป็นจริงผู้ซื้อเพียงแต่ลงนามโดยไม่มีเวลาอ่านข้อสัญญา และในกรณีที่สัญญามีข้อความโยงไปยังเอกสารอื่น แม้ผู้ประกอบการธุรกิจจะจัดเตรียมเอกสารนั้นให้ลูกค้าตรวจสอบได้ แต่ในความเป็นจริงผู้ซื้อก็ไม่สามารถที่จะทำเช่นนั้นได้ จึงเข้ารับเอาข้อสัญญาโดยมิได้รู้ถึงข้อสัญญาที่ตนจะต้องเสียเปรียบเป็นอย่างมาก⁵⁸

⁵⁶ พินัย ญ นคร, “กฎหมายว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม: แนววิเคราะห์ใหม่เชิงเปรียบเทียบ,” วารสารนิติศาสตร์, ฉบับที่ 4 ปีที่ 30, น. 555 (ธันวาคม 2543).

⁵⁷ เฟิงอ้าง, น. 559.

⁵⁸ เฟิงอ้าง, น. 560.

จากปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 นี้ เป็นการมาตรการในเชิงป้องกันปัญหา กล่าวคือ เป็นการคุ้มครองก่อนการทำสัญญา ซึ่งจะมีการควบคุมล่วงหน้าโดยการนำมาตราทางนิติบัญญัติในการตรวจสอบเนื้อหาสาระสำคัญของสัญญา ก่อนที่จะมีการทำสัญญา และมีหลักการในการให้ความคุ้มครองผู้ซื้อในด้านสัญญาเป็นสำคัญ จึงน่าจะเป็นกฎหมายที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างตรงจุด ฉะนั้น จึงมีประเด็นที่ควรพิจารณาต่อไป คือ

มาตรการทางกฎหมายดังกล่าว กำหนดวิธีการป้องกันความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา ระหว่างผู้บริโภคและผู้ประกอบธุรกิจ โดยการประกาศกำหนดให้ธุรกิจเป็นธุรกิจควบคุมการทำสัญญา ซึ่งในปัจจุบันคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาได้ออกประกาศให้ธุรกิจเหล่านี้เป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา ได้แก่ ธุรกิจบัตรเครดิต, ธุรกิจให้เช่าซื้อรถยนต์และจักรยานยนต์, ธุรกิจขายห้องชุด, ธุรกิจการให้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่, ธุรกิจให้เช่าซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า, ธุรกิจให้กู้ยืมเงินเพื่อผู้บริโภคของสถาบันการเงิน จึงเห็นได้ว่าในขณะนี้ยังไม่มีประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่ประกาศให้ธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญาแต่อย่างใด ทั้งนี้ ประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่ประกาศให้ธุรกิจให้เช่าซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา อันมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2544 นั้น ในเรื่องนี้ จากการที่ผู้เขียนได้หาข้อมูลจากร้านค้า, ห้างสรรพสินค้าทั่วไป จึงทำให้ทราบข้อเท็จจริงว่า การขายเครื่องใช้ไฟฟ้าในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่ยังมีได้อยู่ในรูปของสัญญาเช่าซื้อ แต่อยู่ในระบบการผ่อนชำระสินค้าสำหรับผู้ซื้อที่เป็นสมาชิกบัตรเครดิตชำระสินค้า หรือ บัตรสมาชิกของร้านค้านั้น ๆ จึงเป็นรูปแบบของการเข้าทำสัญญาสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้า โดยเฉพาะมิใช่สัญญาเช่าซื้อ นอกจากนั้น ในส่วนของบัตรเครดิต หรือ บัตรผ่อนชำระสินค้านั้น เป็นเพียงบริการสินเชื่อเพื่อผ่อนชำระสินค้าสำหรับผู้ซื้อที่เป็นสมาชิกบัตรเท่านั้น กล่าวคือ ผู้ซื้อที่เป็นสมาชิกบัตร เมื่อต้องการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระ ก็สามารถทำได้โดยแสดงบัตรว่าเป็นสมาชิกพร้อมบัตรประชาชน จากนั้นก็ตกลงทำสัญญากัน และผู้ซื้อก็ต้องชำระเงินเป็นงวด ๆ ตามวิธีการที่ทางร้านค้ากำหนดในวันที่กำหนดต่อไป จึงเห็นได้ว่า บัตรสมาชิกดังกล่าวมิได้มีไว้เพื่อใช้ชำระด้วยเงินสด และบัตรนี้ไม่สามารถใช้เบิกถอนเงินสดได้ แต่บัตรดังกล่าวมีไว้เพื่อให้ผู้ซื้อที่สมัครเป็นสมาชิกมีสิทธิซื้อสินค้าในร้านค้าแบบผ่อนชำระได้เท่านั้น ที่กล่าวมานี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าบัตรดังกล่าวนี้มีได้มีลักษณะของบัตรเครดิตตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา เรื่องให้ธุรกิจบัตรเครดิตเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา พ.ศ. 2542 ด้วย

จากรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปในการทำธุรกิจของผู้ประกอบการนั้น นับวันจะมีความซับซ้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำบัตรสินเชื่อผ่อนชำระสินค้า, บัตรสมาชิกการผ่อนชำระสินค้า

หรือรูปแบบการจัดทำสัญญา รวมถึงการจูงใจให้ผู้ซื้อรู้สึกว่าความเป็นสมาชิกบัตรต่าง ๆ นี้ จะเพิ่มอำนาจการจับจ่ายและทันสมัยขึ้น ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าประกาศของคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาที่มีออกมานั้น ยังไม่สามารถคุ้มครองผู้ซื้อในปัจจุบันได้เท่าที่ควร

ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า คณะกรรมการว่าด้วยสัญญา ควรมีประกาศให้ธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา ทั้งนี้เพราะธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งนี้เข้าหลักเกณฑ์ตามกฎหมายที่ให้คณะกรรมการว่าด้วยสัญญาประกาศกำหนดให้ธุรกิจซื้อขายผ่อนส่งเป็นธุรกิจควบคุมการทำสัญญาได้ กล่าวคือ

(1) การซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันนี้ ตามปกติจะเป็นหนังสืออยู่แล้ว โดยเริ่มต้นตั้งแต่การกรอกใบสมัครเป็นสมาชิกการผ่อนชำระสินค้า ซึ่งสาระสำคัญของสัญญาส่วนใหญ่จะอยู่ในใบสมัครนี้ จากนั้น ถ้าผู้ซื้อต้องการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระ ก็จะต้องทำบันทึกข้อตกลงเพิ่มเติมซึ่งเป็นเอกสารการขายของทางร้านค้า เพื่อเป็นหลักฐานการซื้อขายสินค้านั้น

(2) ธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่ง เป็นธุรกิจที่มีการใช้ข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ซื้อ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ 2

(3) เป็นธุรกิจที่มีการใช้สัญญาสำเร็จรูปอย่างแพร่หลาย

(4) ธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันเป็นธุรกิจที่ผู้ประกอบการธุรกิจมีอำนาจต่อรองเหนือกว่าผู้ซื้อ ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจและความสันทัดจัดเจน

แต่อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ยังคงมีข้อด้อยในแง่ว่า หากเกิดกรณีผู้ซื้อเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนี้ และถ้าผู้ซื้อได้ปฏิบัติตามชำระหนี้ตามสัญญาที่ฝ่าฝืนไปแล้วนั้น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ในเรื่องนี้ อาจารย์สุชม ได้ให้ความเห็นว่า “การคุ้มครองผู้บริโภคในด้านการทำสัญญาเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง แต่การวางกลไกกฎหมายให้มีเพียงระบบป้องกันความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา โดยขาดผลบังคับเพื่อให้ผู้บริโภคพ้นจากภาวะตามข้อผูกพันที่ไม่เป็นธรรมย่อมเป็นอุปสรรคต่อการคุ้มครองผู้บริโภคอย่างชัดเจน กลไกที่ถูกต้องในเรื่องการคุ้มครองด้านการทำสัญญาควรเป็นกลไกที่สามารถคุ้มครองผู้บริโภคในด้านการเยียวยาได้โดยบัญญัติให้ข้อความที่ขัดต่อกฎหมายว่าเป็นโมฆะ ไม่อาจบังคับกันได้”⁵⁹

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การทำสัญญาซื้อขายผ่อนส่งนั้นยังคงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน ซึ่งหากธุรกิจนี้เป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา อย่างน้อยก็ทำให้มีการป้องกันและคุ้มครอง

⁵⁹ สุชม ศุภนิติย์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 52, น.14.

ผู้ซื้อทางด้านสัญญาในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะไม่สามารถแก้ปัญหาทั้งหมดได้โดยตรงก็ตาม ทั้งนี้ เพราะกลไกของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคด้านการทำสัญญาที่แก้ไขเพิ่มเติมใหม่นี้ เป็นเพียง กลไกป้องกันเท่านั้น หาใช่แก้ไขแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่ากลไกป้องกันการทำสัญญาต้องอาศัย ระบบตรวจติดตามและให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ซื้อในเรื่องการทำสัญญาซึ่งคณะกรรมการ กำหนดข้อห้าม หรือข้อความที่ควรจะต้องมีในสัญญา เพื่อการระมัดระวังป้องกันตนเองและ ร้องเรียนต่อคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา หากมีการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายฉบับนี้

3.2 การคุ้มครองผู้ซื้อตามพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540

เหตุผลในการประกาศใช้บังคับพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มีปรากฏอยู่ในหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติฉบับนี้ ซึ่งได้ให้เหตุผลไว้ว่า

“เนื่องจากหลักกฎหมายเกี่ยวกับนิติกรรมหรือสัญญาที่ใช้บังคับอยู่มีพื้นฐานมาจาก เสรีภาพของบุคคล ตามหลักของความศักดิ์สิทธิ์ของการแสดงเจตนา รัฐจะไม่เข้าแทรกแซงแม้ว่า คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เว้นแต่จะเป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่ในปัจจุบันสภาพสังคม เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้ซึ่งมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจเหนือกว่าถือโอกาสอาศัยหลักดังกล่าว เอาเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจด้อยกว่าอย่างมาก ซึ่งทำให้เกิด ความไม่เป็นธรรมและไม่สงบสุขทางสังคม สมควรที่รัฐจะกำหนดกรอบของการใช้หลักความศักดิ์สิทธิ์ ของการแสดงเจตนาและเสรีภาพของบุคคล เพื่อแก้ไขความไม่เป็นธรรมและความไม่สงบสุขในสังคม ดังกล่าว โดยกำหนดแนวทางให้แก่ศาลเพื่อใช้ในการพิจารณาว่าข้อสัญญาหรือข้อตกลงใดที่ไม่ เป็นธรรม และให้อำนาจแก่ศาลที่จะสั่งให้ข้อสัญญาหรือข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมนั้นมีผลใช้บังคับ เท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี”

ในภาพรวมนั้นหากเปรียบเทียบพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 กับพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 อาจกล่าวได้ว่า ตามพระราชบัญญัติ คุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 นั้น ได้วางมาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค ก่อนการทำสัญญา โดยมีกฎหมายกำหนดให้ธุรกิจบางประเภทจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมในเรื่อง ของสัญญา เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับความเป็นธรรมจากข้อสัญญานั้น ในขณะที่พระราชบัญญัติว่าด้วย ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ได้วางกลไกทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภคในขณะที่ ทำสัญญา หรือเมื่อมีการทำสัญญาแล้ว

3.2.1 หลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครอง

พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนี้ ได้บัญญัติขึ้นโดยมุ่งหมายจะใช้กับสัญญาที่มีลักษณะไม่เป็นธรรมไม่ว่าคู่สัญญาจะเป็นระหว่างเอกชนด้วยตนเอง หรือเป็นระหว่างหน่วยงานของรัฐกับเอกชน ทั้งยังเป็นสัญญาที่มีลักษณะเฉพาะบางประการตามที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 4 ถึงมาตรา 9 เท่านั้น⁶⁰

(ก) บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง

บุคคลที่ได้รับความคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ได้แก่ คู่สัญญาที่เข้าทำสัญญาซึ่งข้อสัญญาหรือข้อตกลงนั้นทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเกินสมควร ไม่ว่าจะฝ่ายที่เสียเปรียบนั้นได้รู้ หรือไม่รู้ถึงการเสียเปรียบนั้นก็ตาม เช่น ข้อตกลงในสัญญาซื้อขายที่ว่า “ผู้ขายไม่ต้องรับผิดชอบในความสูญหายหรือถูกทำลายของทรัพย์สินที่ขายในการที่ผู้ขายนำทรัพย์สินที่ขายไปส่งมอบให้แก่ผู้ซื้อ” ข้อตกลงในสัญญานี้ทำให้ผู้ขายได้เปรียบผู้ซื้อ ย่อมถือว่าเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เพราะผู้ซื้อไม่ได้มีส่วนทำให้ทรัพย์สินที่สูญหายหรือถูกทำลาย ยังจะต้องให้ผู้ซื้อชำระราคาทรัพย์สินนั้นอยู่หรือ เป็นต้น⁶¹

อนึ่ง มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวได้ให้คำจำกัดความคำว่า “ผู้บริโภค” ว่า หมายความว่า ผู้เข้าทำสัญญาในฐานะผู้ซื้อ ผู้เช่า ผู้เช่าซื้อ ผู้กู้ ผู้เอาประกันภัย หรือผู้เข้าทำสัญญาอื่นใดเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใดโดยมีค่าตอบแทน ทั้งนี้ การเข้าทำสัญญานั้นต้องเป็นไปโดยมิใช่เพื่อการค้าทรัพย์สิน บริการ หรือประโยชน์อื่นใดนั้น และให้หมายความรวมถึงผู้เข้าทำสัญญาในฐานะผู้ค้าประกันของบุคคลดังกล่าว ซึ่งมีได้กระทำเพื่อการค้าด้วย

จากบทบัญญัติดังกล่าว จะเห็นถึงความแตกต่างระหว่างพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 กับ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2541 กล่าวคือ สัญญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ไม่ใช้บังคับกับสัญญาที่ผู้ประกอบการธุรกิจเป็นผู้บริโภคสินค้าหรือบริการ แต่ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค ความหมายของผู้บริโภคไม่จำกัดเฉพาะผู้บริโภคที่เป็นประชาชนทั่วไปเท่านั้น ผู้ประกอบธุรกิจก็อยู่ในฐานะผู้บริโภคได้ ถ้าหากได้อยู่ในฐานะเป็นผู้ซื้อหรือรับบริการโดยเสียค่าตอบแทน ฉะนั้น การคุ้มครอง

⁶⁰ ศนันทกรณ (จำปี) โสทธิพันธุ์, *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20*, น. 415.

⁶¹ อธิราช มณีภาค, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นิติกรรมและสัญญา และข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2548), น. 484.

ผู้บริโภคนในด้านสัญญาตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค จึงครอบคลุมกว้างกว่าในแง่คู่กรณีในสัญญา แต่อาจแคบกว่าในแง่ของประเภทของสัญญา เนื่องจากจะต้องประกาศประเภทธุรกิจที่ถูกควบคุมการทำสัญญาเป็นการเฉพาะในเบื้องต้น⁶²

(ข) ขอบเขตการบังคับใช้

เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้วางมาตรการทางกฎหมายเพื่อมุ่งคุ้มครองคู่สัญญาจากสัญญาหลายประเภทอันมีลักษณะที่ไม่เป็นธรรม ฉะนั้น ในที่นี้ผู้เขียนจะขออธิบายเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดังนี้

มาตรา 4 บัญญัติว่า “ข้อตกลงในสัญญาระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพ หรือในสัญญาสำเร็จรูป หรือในสัญญาขายฝากที่ทำให้ผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ หรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูป หรือผู้ซื้อฝาก ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเกินสมควรเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรม และพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น

ในกรณีที่มีข้อสงสัย ให้ตีความสัญญาสำเร็จรูปไปในทางที่เป็นคุณแก่ฝ่ายซึ่งมิได้เป็นผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูปนั้น

ข้อตกลงที่มีลักษณะหรือมีผลให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติหรือรับภาระเกินกว่าที่วิญญูชนจะพึงคาดหมายได้ตามปกติ เป็นข้อตกลงที่อาจถือได้ว่าทำให้ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น

- (1) ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดที่เกิดจากการผิดสัญญา
- (2) ข้อตกลงให้ต้องรับผิดหรือรับภาระมากกว่าที่กฎหมายกำหนด
- (3) ข้อตกลงให้สัญญาสิ้นสุดลงโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร หรือให้สิทธิบอกเลิกสัญญาได้โดยอีกฝ่ายหนึ่งมิได้ผิดสัญญาในข้อสาระสำคัญ

(4) ข้อตกลงให้สิทธิที่จะไม่ปฏิบัติตามสัญญาข้อหนึ่งข้อใด หรือปฏิบัติตามสัญญาในระยะเวลาที่ล่าช้าได้โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร

(5) ข้อตกลงให้สิทธิคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเรียกร้องหรือกำหนดให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องรับภาระเพิ่มขึ้นมากกว่าภาระที่เป็นอยู่ในเวลาทำสัญญา

.....

.....

- (9) ข้อตกลงที่กำหนดวิธีคิดดอกเบี้ยทบต้นที่ทำให้ผู้บริโภคต้องรับภาระสูงเกินกว่าที่ควร

⁶² สุขุม ศุภนิത്യ, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 52, น. 13.

ในการพิจารณาข้อตกลงที่ทำให้ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งตามวรรคสาม จะเป็นการได้เปรียบเกินสมควรหรือไม่ ให้นำมาตรา 10 มาใช้โดยอนุโลม”

ตามมาตรา 4 จะเห็นได้ว่าสัญญาระหว่างผู้ซื้อกับผู้ประกอบธุรกิจและสัญญาสำเร็จรูป ต่างตกอยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัตินี้ เนื่องจาก ผู้ประกอบธุรกิจเป็นฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่า จึงมีความสามารถในการนำกฎหมายมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตน และมักเอาเปรียบผู้ซื้อซึ่งเข้ามาทำสัญญาไม่บ่อยนัก ขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ จึงอาจจะยอมตกลงตามข้อเสนอของผู้ประกอบธุรกิจ และถูกเอาเปรียบด้วยข้อตกลงที่ตนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และในส่วนของสัญญาสำเร็จรูปนั้น ในปัจจุบันมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย เพราะต้องการความสะดวกรวดเร็ว แต่ข้อดีของสัญญาก็คือ คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่ามักกำหนดข้อสัญญาในลักษณะที่เอาเปรียบ หรือไม่เป็นธรรมต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไว้เสมอ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมจึงให้ดุลพินิจแก่ศาลที่จะพิจารณาให้สัญญาหรือข้อสัญญาดังกล่าวสามารถมีผลได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี ซึ่งแค่ไหนเพียงไรจะถือว่าเป็นธรรมและสมควรแก่กรณีนั้นย่อมขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาลเป็นกรณี ๆ ไป โดยการใช้อดุลพินิจของศาลนี้จะต้องพิจารณาถึงหลักเกณฑ์ตามมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมด้วย

พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม มาตรา 10 บัญญัติว่า

“ในการวินิจฉัยว่าข้อสัญญาจะมีผลบังคับเพียงใดจึงจะเป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี ให้พิเคราะห์ถึงพฤติการณ์ทั้งปวง รวมทั้ง

(1) ความสุจริต อำนาจต่อรอง ฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจ ความสัดทอดชัดเจน ความคาดหมาย แนวทางที่เคยปฏิบัติ ทางเลือกอย่างอื่น และทางได้เสียทุกอย่างคู่สัญญาตามสภาพที่เป็นจริง

(2) ปกติประเพณีของสัญญาชนิดนั้น

(3) เวลาและสถานที่ในการทำสัญญาหรือในการปฏิบัติตามสัญญา

(4) การรับภาระที่หนักกว่ามากของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง”

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีข้อตกลงบางประเภทในสัญญาอันตกอยู่ภายใต้บังคับพระราชบัญญัตินี้ ได้แก่ ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่อง หรือเพื่อการรอนสิทธิในทรัพย์สินที่ส่งมอบให้แก่ผู้บริโภคตามสัญญาที่ทำระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพ ตามมาตรา 6

มาตรา 6 บัญญัติว่า “สัญญาระหว่างผู้บริโภคร่วมกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้บริโภค จะมีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่อง หรือเพื่อการรอนสิทธิไม่ได้ เว้นแต่ผู้บริโภครู้ถึงความชำรุดบกพร่อง หรือเหตุแห่งการรอนสิทธิอยู่แล้วในขณะที่ทำสัญญา ในกรณีนี้ให้ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดนั้น มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

ลักษณะของสัญญาตามมาตรา 6 นี้ จะใช้เฉพาะกับสัญญาที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งได้แก่ สัญญาซื้อขาย สัญญาเช่าทรัพย์สิน สัญญาเช่าซื้อ⁶³ โดยคู่สัญญาจะตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเพื่อความชำรุดบกพร่อง หรือเพื่อการรอนสิทธิของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพ โดยคู่สัญญาฝ่ายที่เป็นผู้บริโภคไม่ทราบถึงความชำรุดบกพร่องหรือการรอนสิทธิไม่ได้

การที่คู่สัญญาไม่สามารถตกลงยกเว้น หรือจำกัดความรับผิดในเรื่องของความชำรุดบกพร่อง หรือการรอนสิทธิได้นี้ ‘เป็นบทบัญญัติห้ามเด็ดขาด’ ดังนั้น หากคู่สัญญา (ผู้บริโภคร่วมกับผู้ประกอบธุรกิจ) ทำข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดในลักษณะดังกล่าว ข้อตกลงข้อนี้ย่อมตกเป็นโมฆะทันที เพราะถือเป็นการตกลงที่แตกต่างจากบทบัญญัติของกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยตามมาตรา 151 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประกอบกับมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม⁶⁴

อย่างไรก็ตาม การตกลงยกเว้นไม่ได้นี้ย่อมเป็นบทบัญญัติที่ยกเว้นมาตรา 483 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องซื้อขายที่บัญญัติให้คู่สัญญาสามารถตกลงยกเว้นความรับผิดของผู้ขายได้ ทั้งบทบัญญัตินี้ประกอบกับมาตรา 459 ย่อมสามารถปรับใช้กับบทบัญญัติในเรื่องของสัญญาเช่าทรัพย์สินไปด้วย แต่ทั้งนี้ การตกลงยกเว้นไม่ได้นี้ย่อมหมายถึงเฉพาะข้อตกลงที่ทำระหว่างผู้บริโภคร่วมกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเท่านั้น เนื่องจากลักษณะของคู่สัญญาดังกล่าว อาจทำให้ข้อสัญญาที่เกิดขึ้นไม่เป็นธรรมเพราะผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพย่อมมีความเชี่ยวชาญในอาชีพของตน จึงอาจใช้ประสบการณ์เอาเปรียบคู่สัญญาฝ่ายที่เป็นผู้บริโภคซึ่งขาดประสบการณ์ได้ ส่วนในการทำสัญญาระหว่างคู่สัญญาปกติธรรมดาข้อสันนิษฐานว่าจะมีการเอาเปรียบกันจึงไม่มี คู่สัญญานั้นๆ จึงยังคงสามารถตกลงทำสัญญาโดยมีข้อตกลงยกเว้นความรับผิด

⁶³ ศนันทกรรณ์ (จำปี) โสทธิพันธุ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20, น. 421.

⁶⁴ เฟิงอ๋อง, น. 422.

ในความชำรุดบกพร่องและในการรอนสิทธิได้ตามมาตรา 483 ในเรื่องซื้อขาย ทั้งในเรื่องเช่าทรัพย์สิน ตามมาตรา 549 ด้วย⁶⁵

ข้อยกเว้นที่คู่สัญญาสามารถที่จะตกลงยกเว้นความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพได้ ก็คือ กรณีที่ผู้บริโภคได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือการรอนสิทธินั้นมาตั้งแต่เวลาที่ทำสัญญาแล้ว และหากตกลงเช่นนั้นก็ให้บังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี

ข้อสังเกต⁶⁶

1. สำหรับคู่สัญญากลุ่มนี้จึงไม่บังคับใช้บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 483 อันเป็นกรณีของการตกลงยกเว้นความรับผิดของผู้ขาย เพราะมาตรา 483 เป็นกฎหมายทั่วไป ในขณะที่พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมเป็นกฎหมายพิเศษ จึงต้องใช้กฎหมายพิเศษก่อน

2. บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่บัญญัติยกเว้นความรับผิดในความชำรุดบกพร่องตามมาตรา 473 หรือในการรอนสิทธิของผู้ขายตามมาตรา 476 ยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ตามปกติ เพราะเป็นการยกเว้นความรับผิดของผู้ขายโดยบทบัญญัติของกฎหมายมิใช่โดยข้อตกลง อันจะอยู่ในขอบข่ายการยกเว้นของมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม

3.2.2 ความเป็นผลของสัญญา

ลักษณะของสัญญา หรือ ข้อสัญญาที่คู่สัญญาได้ทำขึ้นและอยู่ในขอบเขตบังคับใช้ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ย่อมเป็นสัญญาหรือข้อสัญญาที่สมบูรณ์แม้จะไม่ใช่เป็นธรรมก็ตาม ฉะนั้นเมื่อสัญญาหรือข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมมีความสมบูรณ์ทุกประการ โดยหลักย่อมก่อให้เกิดผลของสัญญาอันเป็นผลในทางกฎหมายต่อไปได้ แต่เนื่องจากสัญญาดังกล่าวไม่ยุติธรรม พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงให้อำนาจแก่ศาลที่จะพิจารณาให้สัญญาหรือข้อสัญญาดังกล่าว สามารถมีผลได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี⁶⁷

แต่อย่างไรก็ตาม หากเป็นกรณีตามมาตรา 6 กล่าวคือ กรณีมีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่อง หรือเพื่อการรอนสิทธิในทรัพย์สินที่ส่งมอบให้แก่ผู้บริโภค โดยผู้บริโภคมิได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือเหตุแห่งการรอนสิทธินั้น

⁶⁵ เฝิงอ๋าง, น. 422.

⁶⁶ เฝิงอ๋าง, น. 422.

⁶⁷ เฝิงอ๋าง, น. 430.

ในขณะที่ทำสัญญา กรณีนี้สัญญาย่อมไม่สมบูรณ์หรือตกเป็นโมฆะมาตั้งแต่ขณะที่ทำสัญญา เพราะเป็นกรณีของการตกลงที่ผิดแผกแตกต่างจากบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยตามมาตรา 151 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประกอบกับมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งบัญญัติว่า “ข้อสัญญาใดที่มีให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ข้อสัญญานั้นเป็นโมฆะ” และเมื่อสัญญาตกเป็นโมฆะคือไม่สมบูรณ์แล้ว ตามหลักโมฆะกรรม สัญญานี้ย่อมเสียเปล่ามาตั้งแต่แรก ผู้มีส่วนได้เสียสามารถยกความเป็นโมฆะขึ้นกล่าวอ้างได้ทันที ไม่จำเป็นต้องรอให้ศาลมาใช้ดุลพินิจเพื่อคุ้มครองดังกรณีอื่น⁶⁸

3.2.3 วิเคราะห์พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ในการคุ้มครองผู้ซื้อ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทที่ 3 ว่า ปัญหาของการซื้อขายผ่านส่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้น สืบเนื่องมาจากรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปในการซื้อขาย กล่าวคือ ธุรกิจการซื้อขายผ่านส่งมีการนำสัญญาสำเร็จรูปมาใช้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเกิดปัญหาในการใช้ข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ซื้อ นอกจากนี้ ผู้ประกอบธุรกิจยังให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อเกี่ยวกับข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาไม่ครบถ้วน ทำให้ผู้ซื้อไม่สามารถได้รับข้อมูลในทุกเรื่องที่ตนควรทราบ โดยส่วนใหญ่ผู้ประกอบธุรกิจมักจะนำเสนอข้อมูลแต่ในแง่ที่เป็นประโยชน์ และความสะดวกสบายแก่ผู้ซื้อ แต่ในส่วนของคุณสมบัติในด้านลบ เช่น การชำระราคาทั้งหมดก่อนครบกำหนด, ดอกเบี้ย, เบี้ยปรับ, การผิดนัด ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้อาจเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ซื้อเกิดความลังเลในการตัดสินใจซื้อสินค้า จึงทำให้ผู้ประกอบธุรกิจไม่ต้องการอธิบายให้ชัดเจนก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี ผู้ซื้อบางส่วนก็มักที่จะไม่สนใจถึงข้อมูลเหล่านี้มากนัก เมื่อต้องการซื้อสินค้าแบบผ่อนชำระราคา ก็ซื้อทันทีโดยมิได้ศึกษาข้อมูลให้ถี่ถ้วนถี่ จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาในภายหลัง ทำให้มีผู้ซื้อเป็นจำนวนมากร้องเรียนว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมในการทำสัญญากับผู้ประกอบธุรกิจมากขึ้น

เมื่อทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนำสัญญาสำเร็จรูปมาใช้ในการซื้อขายผ่านส่งแล้ว สิ่งที่ต้องศึกษาต่อไปคือ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 นี้ จะสามารถคุ้มครองผู้ซื้อที่ประสบปัญหาจากข้อสัญญาไม่เป็นธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่นั้น ในประเด็นนี้ผู้เขียนได้อธิบายให้เห็นถึงมาตรการทางกฎหมายของพระราชบัญญัตินี้ในการให้ความคุ้มครองผู้บริโภคไว้แล้วในตอนต้น จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัตินี้มีลักษณะของการคุ้มครองผู้บริโภคในขณะที่ทำสัญญา หรือเมื่อมีการทำสัญญาแล้ว ซึ่งถือเป็นมาตรการทางกฎหมายในเชิง

⁶⁸ เฟิงอ้วง, น. 429-430.

เยียวยาหรือแก้ไข (Remedial or corrective measures)⁶⁹ เพื่อเป็นการคุ้มครองคู่สัญญาซึ่งมีความรู้และอำนาจต่อรองน้อยกว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งมิให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจนเกินไป โดยให้อำนาจศาลที่จะบังคับตามข้อสัญญาเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี

หากพิจารณาแบบทั่วไป พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 นี้ก็สามารถเยียวยาผู้ซื้อที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากข้อสัญญาได้ในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี ยังคงมีผู้ประกอบการบางส่วนที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ทั้งที่ตามมาตรา 11 ได้บัญญัติว่า “ข้อสัญญาที่มีให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ข้อสัญญานั้นเป็นโมฆะ” แต่ผู้ประกอบการก็ไม่ใส่ใจต่อบทบัญญัตินี้ ซึ่งจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นก็คือ ข้อสัญญาในสัญญาการใช้สินค้าผ่อนชำระสินค้านั้น มักมีข้อตกลงยกเว้นความรับผิดชอบในความชำรุดบกพร่องของสินค้า อันเป็นข้อสัญญาที่ฝ่าฝืนต่อมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 และในตอนท้ายของสัญญาจะมีข้อสัญญากำหนดไว้ว่า “ในกรณีที่ข้อความใดข้อความหนึ่ง หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของสัญญานี้ขัดกับกฎหมาย หรือไม่อาจใช้บังคับได้ ให้ส่วนอื่น ๆ ของสัญญานี้ยังคงมีผลสมบูรณ์ และบังคับใช้ได้ต่อไป” ในเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ผู้ร่างสัญญาย่อมทราบถึงข้อกฎหมายต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับสัญญาของตนอยู่แล้ว แต่ยังไม่ใส่ใจไม่ใส่ใจ ทำให้ผู้ซื้อส่วนใหญ่ยังคงโดนเอาเปรียบอยู่เรื่อยไป ทั้งนี้เพราะผู้ซื้ออาจไม่ทราบถึงข้อกฎหมายต่าง ๆ ที่ให้ความคุ้มครองผู้ซื้อ เช่น ผู้ซื้อไม่ทราบว่า มาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ได้ห้ามมิให้มีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบในความชำรุดบกพร่อง ซึ่งมาตรา 6 นี้ ความเป็นโมฆะเกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมาย⁷⁰ แต่เมื่อผู้ซื้อไม่ทราบถึงข้อกฎหมายดังกล่าวแล้ว พระราชบัญญัตินี้จะมีประโยชน์อันใด นอกจากนั้น การที่ผู้ซื้อจะได้รับความคุ้มครองในส่วนอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ ผู้ซื้อต้องพึงเป็นคดีแพ่งต่อศาล ซึ่งเสียเวลาและค่าใช้จ่าย เพราะต้องเสียค่าธรรมเนียมการฟ้อง อีกทั้งระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณามีได้มีวิธีการพิเศษรวดเร็วเพื่อความรวดเร็วแต่อย่างไร ทำให้มีผู้ซื้อน้อยรายที่ยินดีจะแสวงหาความเป็นธรรมโดยวิธีดังกล่าว จากเหตุผลเหล่านี้ จึงทำให้ผู้ประกอบการยังคงร่างสัญญาที่มีข้อสัญญาอันฝ่าฝืนต่อกฎหมายต่อไป ซึ่งวิธีที่น่าจะเป็นไปได้คือ คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค อาจช่วยฟ้องคดีแทนผู้ซื้อผู้ได้รับความเสียหายจากข้อสัญญาที่มีเป็นธรรมได้ ตามบทบัญญัติมาตรา 39 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 อันอาจเป็นทางหนึ่งที่ช่วยให้

⁶⁹ พินัย ฌ นคร, *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 56*, น. 548.

⁷⁰ ศนันท์ภรณ์ (จำปี) โสทธิพันธุ์, *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20*, น. 433.

พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมมีที่ใช้มากขึ้น⁷¹ และอีกวิธีที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน คือ ควรมีการรณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปในเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับผู้บริโภค เพราะถือเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากการเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการที่ย่อมเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นจึงควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงสิทธิของผู้ซื้อ ทั้งนี้ อาจส่งผลให้ผู้ประกอบการต้องหยุดคิดว่าจะใช้สัญญาในลักษณะที่ไม่เป็นธรรมหรือไม่ เพราะเมื่อผู้ซื้อทราบถึงสิทธิของตนแล้ว จึงอาจต่อสู้ได้ว่าข้อสัญญานั้น ๆ ผิดผิดต่อกฎหมายไม่สามารถบังคับได้ หรือ ผู้ซื้ออาจทราบถึงความเสียหายเปล่าแห่งโมฆะกรรม และยกขึ้นกล่าวอ้างได้ ซึ่งผู้ประกอบการต้องยอมให้ เพราะอาจไม่ต้องการถูกร้องเรียนจนเป็นข่าวให้เสื่อมเสียชื่อเสียงทางการค้าแน่นอน

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีกรณีพิพาทซึ่งการวินิจฉัยถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ว่าขาดความชัดเจนแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย และเป็นการเปิดช่องให้ศาลเข้าไปแทรกแซงเสรีภาพในการทำสัญญาของคู่สัญญาภายหลังจากที่สัญญาได้เกิดขึ้นแล้วมากเกินไป ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ประกอบการไม่อาจทราบได้ว่าแค่ไหนเพียงไรที่จะเข้าข่าย “ที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี” เพราะการที่พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ศาลสามารถใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง อาจเป็นสาเหตุที่นำมาซึ่งความไม่ยุติธรรมก็ได้ เพราะในข้อเท็จจริงเดียวกัน ผู้พิพากษาแต่ละท่าน หรือแต่ละศาลอาจตัดสิน หรืออาจกำหนดแตกต่างกันไป ในลักษณะอัตวิสัย (subjective) ของผู้พิพากษาแต่ละท่าน⁷²

3.3 การคุ้มครองผู้ซื้อตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เนื่องจากได้อธิบายลักษณะและสาระสำคัญของสัญญาซื้อขายผ่อนส่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไว้แล้วใน บทที่ 2 ฉะนั้น ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะการวิเคราะห์การคุ้มครองผู้ซื้อในสัญญาซื้อขายผ่อนส่งภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าสามารถให้ความคุ้มครองผู้ซื้อในปัจจุบันได้เพียงใด

อนึ่ง มาตรา 456 นั้น ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2548 และให้ใช้ความใหม่แทน ดังนี้

⁷¹ สุขุม ศุภนิตย์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 52, น. 45.

⁷² ศนันท์กรณีย์ (จำปี) โสทธิพันธ์, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 20, น. 432.

“มาตรา 456 การซื้อขายสังหาริมทรัพย์ ถ้ามิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นโมฆะ วิธีนี้ให้ใช้ถึงซื้อขายเรือมีระวางตั้งแต่ห้าตันขึ้นไป ทั้งซื้อขายแพและสัตว์พาหนะด้วย

สัญญาจะขายหรือจะซื้อ หรือค้ำประกันในการซื้อขายทรัพย์สินตามที่ระบุไว้ในวรรคหนึ่ง ถ้ามิได้มีหลักฐานเป็นหนังสืออย่างหนึ่งอย่างใดลงลายมือชื่อฝ่ายผู้ต้องรับผิดชอบเป็นสำคัญ หรือได้วางประจำไว้ หรือได้ชำระหนี้บางส่วนแล้ว จะฟ้องร้องให้บังคับคดีหาได้ไม่

บทบัญญัติที่กล่าวมาในวรรคก่อนนี้ ให้ใช้บังคับถึงสัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ซึ่งตกลงกันเป็นราคาสองหมื่นบาท หรือกว่านั้นขึ้นไปด้วย”

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสภาพการณ์ในปัจจุบัน ฉะนั้น ตามมาตรา 456 วรรคสามที่แก้ไขใหม่นี้ สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ที่ต้องมีหลักฐานในการฟ้องร้องบังคับคดี ก็คือ สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ซึ่งตกลงกันเป็นราคาสองหมื่นบาทหรือกว่านั้นขึ้นไปด้วย หากสังหาริมทรัพย์มีราคาต่ำกว่านั้น ก็ไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานในการฟ้องร้องบังคับคดี แต่สามารถตกลงกันด้วยวาจา, ทางโทรศัพท์ หรือทางโทรสารได้ เมื่อมีปัญหาก็นำพยานบุคคลเข้าสืบ⁷³ และตามมาตรา 17 แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2548 บัญญัติว่า “พระราชบัญญัตินี้ไม่กระทบถึงนิติกรรม สิทธิ หน้าที่ หรือความรับผิดชอบตามกฎหมายอันได้กระทำลงหรือมีขึ้นก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ” ซึ่งกฎหมายใหม่มีผลใช้บังคับนับแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน 2548 ดังนั้น สัญญาซื้อขายที่ทำกันก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้มีผลใช้บังคับ ก็ยังคงใช้บทบัญญัติเดิม กล่าวคือ สัญญาซื้อขายสังหาริมทรัพย์ ซึ่งตกลงราคากันเป็นราคาห้าร้อยบาท หรือกว่านั้นขึ้นไป ต้องมีหลักฐานในการฟ้องร้องบังคับคดี ถึงแม้จะมีการฟ้องร้องคดีในเวลานี้ก็ตาม

เมื่อพิจารณามาตรา 456 วรรคสาม ที่แก้ไขใหม่ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนราคาสังหาริมทรัพย์จากห้าร้อยบาท เป็นสองหมื่นบาท นั้น มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะการซื้อขายสังหาริมทรัพย์ทั่วไปที่มีราคาไม่สูงมาก หรือต่ำกว่าสองหมื่นบาท จะให้หาหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อฝ่ายผู้ต้องรับผิดชอบ หรือ วางประจำไว้ หรือชำระหนี้บางส่วนแล้ว อาจจะไม่ค่อยข้างลำบากสักหน่อย เพราะโดยทั่วไปการซื้อขายสินค้าในราคาประมาณนั้นย่อมไม่ค่อยมีหลักฐานอยู่แล้ว ฉะนั้น

⁷³ วิชาญ เครื่องาม, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซื้อขาย และเปลี่ยน ให้, พิมพ์ครั้งที่ 10 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2549) น. 158.

การแก้ไขกฎหมายครั้งนี้ จึงเปิดโอกาสให้ผู้ซื้อได้รับความคุ้มครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะซื้อขายได้ดีขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การซื้อขายผ่อนส่งจะเป็นการซื้อขายอย่างหนึ่ง แต่ด้วยมีลักษณะการซื้อขายที่แตกต่างจากการซื้อขายทั่วไป คือ ผู้ซื้อไม่ต้องชำระราคาทั้งหมดในทันที แต่ค่อยๆ ผ่อนชำระไปตามงวดที่ได้ตกลงกันได้ และถ้าไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ไว้ กรรมสิทธิ์ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อทันทีที่ทำสัญญาซื้อขายกัน โดยส่วนใหญ่แล้วการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันจะไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ ทั้งนี้ เพราะทางร้านค้า ผู้ประกอบธุรกิจ ต้องการจูงใจลูกค้าให้เห็นถึงความสะดวกในการเป็นเจ้าของสินค้าได้โดยง่าย การผ่อนชำระราคาสินค้าจึงทำให้ผู้ซื้อมีโอกาสจับจ่ายสินค้าได้หลายชนิดเพิ่มขึ้นนั่นเอง ฉะนั้น ด้วยลักษณะของการซื้อขายผ่อนส่งที่ไม่มีการหน่วงกรรมสิทธิ์ดังกล่าว ทำให้ผู้ประกอบการต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ และความเสียหายที่อาจได้รับหากมีการผิดสัญญา จากเหตุผลนี้เองจึงทำให้รูปแบบการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับผู้ประกอบธุรกิจได้มีการนำสัญญาสำเร็จรูปมาใช้ในการซื้อขายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน ทำให้คู่สัญญาต้องตกอยู่ภายใต้ข้อตกลงตามสัญญานั้น ซึ่งแน่นอนว่าผู้ซื้อมักตกเป็นผู้เสียเปรียบจากข้อตกลงในสัญญาที่มีลักษณะไม่เป็นธรรม เช่น การกำหนดในสัญญาว่า หากผู้ซื้อละเลยไม่ชำระเงินในงวดใด ผู้ขายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ทันที และผู้ซื้อจะต้องคืนทรัพย์สิน หรือผู้ขายสามารถเข้ายึดทรัพย์สินนั้น หรือทรัพย์สินอื่นใดของผู้ซื้อได้ โดยถือว่าผู้ซื้อให้ความยินยอม ทั้งนี้ ผู้ซื้อจะเรียกเงินที่ชำระไปแล้วคืนไม่ได้ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ซื้อจะผ่อนชำระราคา ไปกี่งวดแล้วก็ตาม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะประเด็นในเรื่องลักษณะพิเศษของสัญญาซื้อขายผ่อนส่ง หรือประเด็นในเรื่องปัญหาที่เกิดขึ้นก็ตาม เมื่อพิจารณาประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าในบรรพ 3 ลักษณะซื้อขาย ได้บัญญัติในลักษณะกว้างๆ เป็นหลักทั่วไป และในหมวด 4 ก็ได้บัญญัติถึงการซื้อขายเฉพาะบางส่วน ได้แก่ ขายฝาก, ขายตามตัวอย่าง, ขายตามคำพรรณนา, ขายเผื่อชอบ, ขายทอดตลาด ซึ่งจากบทบัญญัติของกฎหมาย ดังกล่าวนั้น มิได้รองรับเกี่ยวกับลักษณะการซื้อขายผ่อนส่ง หรือปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเพียงพอ ประกอบกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ถูกบัญญัติขึ้นเพื่อรองรับหลักเสรีภาพในการทำสัญญา โดยประสงค์ให้คู่สัญญาสามารถตกลงกันเองได้⁷⁴ ซึ่งมาตรา 151 ได้บัญญัติว่า

⁷⁴ สิริรัตน์ ฟองวิฑู, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 5, น. 46.

“การใดเป็นการแตกต่างกับบทบัญญัติของกฎหมาย ถ้ามิใช่กฎหมายอันเกี่ยวด้วยความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การนั้นไม่เป็นโมฆะ”

ฉะนั้น เมื่อมีการนำหลักว่าด้วยความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนขึ้นมาใช้บังคับกับข้อสัญญา จึงไม่เป็นประโยชน์ในการคุ้มครองผู้ซื้อซึ่งถูกเอาเปรียบทางด้านสัญญาแต่อย่างใด นอกจากนั้น ตามคำพิพากษาฎีกาจะตัดสินไปในแนวทางว่า สัญญาซื้อขายผ่อนส่งซึ่งมีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ เป็นสัญญาซื้อขายมีเงื่อนไข หรืออาจเรียกสัญญานี้ว่า สัญญาซื้อขายมีเงื่อนไขโอนกรรมสิทธิ์โดยวิธีผ่อนส่งหรือผ่อนชำระราคา⁷⁵ ซึ่งในประเด็นนี้ท่านอาจารย์ศันท์ภรณ์ (จำปี) โสติพิพันธุ์ ได้ให้ความเห็นว่า “การชำระราคาเป็นหนึ่งประการหนึ่งหรือเป็นเรื่องที่แน่นอนว่าผู้ซื้อต้องชำระราคา และจะต้องชำระให้ครบด้วย มิฉะนั้น ผู้ซื้อจะตกเป็นผู้ผิดสัญญาเพราะการไม่ชำระหนี้ และจะต้องมีความรับผิดชอบตามมา ซึ่งหากเป็นเงื่อนไขอันเป็นเหตุการณ์ในอนาคตที่ไม่แน่นอนแล้ว การที่เงื่อนไขไม่สำเร็จไม่ส่งผลให้คู่สัญญาฝ่ายใดต้องรับผิดชอบ ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะเอาการชำระราคามากำหนดเป็นเงื่อนไขหน่วงกรรมสิทธิ์ตามมาตรา 459 ได้”⁷⁶ และนอกจากนั้นในขณะนี้ยังไม่มีคำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับการซื้อขายผ่อนส่งที่ไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ จึงเป็นเรื่องที่ต้องติดตามต่อไปว่าศาลจะให้ความคุ้มครองผู้ซื้อในรูปแบบใด หรืออาจนำพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 เข้ามาให้ความคุ้มครองผู้ซื้อได้อีกทางหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป คือ บทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อาจนำมาใช้ในสัญญาซื้อขายผ่อนส่งได้ในลักษณะที่รูปแบบของสัญญาไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก แต่เนื่องจากลักษณะของการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันนั้น ข้อตกลงต่าง ๆ ในสัญญามีความสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นและข้อสัญญาเกี่ยวกับการซื้อขายผ่อนส่งจะเป็นไปในรูปแบบของสัญญาการให้สินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้า จึงเห็นได้ว่าลักษณะของสัญญาดังกล่าวมิได้อยู่บนฐานของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ส่งผลให้บทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่สามารถให้ความคุ้มครองและแก้ไขปัญหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งการบัญญัติกฎหมายเพื่อให้รองรับหลักเสรีภาพในการทำสัญญาอย่างกว้างขวางเช่นนี้ ยังอาจเป็นช่องว่างของกฎหมายที่ทำให้ผู้ประกอบการจรรยาบรรณของว่างดังกล่าวว่างสัญญาที่มีลักษณะเอาเปรียบผู้ซื้อต่อไป

⁷⁵ วรวิทย์ ฤทธิพิศ, กฎหมายลักษณะเช่าซื้อพร้อมทำพิพากษาฎีกา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2537), น. 41.

⁷⁶ จำปี โสติพิพันธุ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 17, น. 129 -130.

3.4 การคุ้มครองผู้ซื้อตามพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545

การซื้อสินค้าหรือบริการในธุรกิจขายตรง เป็นวิธีการจำหน่ายสินค้าที่มีลักษณะเข้าถึงตัวผู้ซื้อ โดยมีผู้ขายเป็นผู้นำสินค้าไปอธิบาย หรือสาธิตเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้าแก่ผู้ซื้อโดยตรง ณ สถานที่อยู่อาศัย สถานที่ทำงาน หรือสถานที่อื่นใด อันมิใช่สถานที่ค้าขายตามปกติ ซึ่งวิธีการขายตรงโดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้ขายจะมีกลยุทธ์ในการแนะนำสินค้าในลักษณะที่เกินความจริง หรือใช้วิธีการกระตุ้นผู้ซื้อให้เกิดความต้องการที่จะซื้อ ซึ่งบางครั้งผู้ซื้ออาจถูกหลอกให้ซื้อสินค้าโดยไม่จำเป็น หรือต้องซื้อเพราะถูกแรงกดดันจากผู้ขาย

ส่วนการทำธุรกิจตลาดแบบตรงนั้น จะไม่มีพนักงานขาย เพราะเป็นการขายสินค้าในลักษณะของการสื่อสารข้อมูลผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อโทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น การซื้อสินค้าผ่านสื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้ซื้อจึงไม่สามารถจับต้องสินค้าหรือเห็นรูปร่างลักษณะได้อย่างชัดเจน จึงทำให้เกิดปัญหาในเรื่องสินค้าที่ผู้ซื้อสั่งซื้อมักจะไม่ตรงกับคำกล่าวอ้างตามที่ได้โฆษณาผ่านสื่อ และเมื่อผู้ซื้อใช้สิทธิคืนสินค้าตามที่ผู้ประกอบธุรกิจให้คำรับประกันความพอใจ ก็ไม่ได้รับเงินคืน หรือได้รับเงินคืนล่าช้าเกินควร

จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้มีการตราพระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 ขึ้น การที่ผู้เขียนทำการศึกษาพระราชบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากธุรกิจขายตรงและตลาดแบบตรงนั้น อาจมีวิธีการซื้อขายที่ให้ผู้ซื้อสามารถทำการผ่อนชำระราคาได้ ซึ่งเป็นลักษณะของการซื้อขายผ่อนส่งเช่นกัน ดังที่เห็นอยู่ทั่วไป คือ การโฆษณาขายสินค้าทางโทรทัศน์ มักจะให้ผู้ซื้อสามารถผ่อนชำระราคาสินค้าได้ ฉะนั้น ผู้ซื้อสินค้าผ่อนส่งจากธุรกิจขายตรงหรือตลาดแบบตรงย่อมได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ด้วย

พระราชบัญญัติขายตรงและตลาดแบบตรง พ.ศ. 2545 มีมาตรการทางกฎหมายในการให้ความคุ้มครองผู้ซื้อ ดังนี้

1. ในการซื้อขายสินค้าหรือบริการ ผู้ประกอบธุรกิจขายตรงและผู้ประกอบธุรกิจตลาดแบบตรง ต้องส่งมอบเอกสารการซื้อขายให้แก่ผู้ซื้อ ซึ่งเอกสารดังกล่าวต้องเป็นภาษาไทยที่สามารถอ่านเข้าใจได้ง่าย โดยระบุชื่อผู้ซื้อผู้ขาย วันที่ซื้อขาย และวันที่ส่งมอบสินค้าหรือบริการ รวมทั้งสิทธิของผู้ซื้อในการบอกเลิกสัญญา ซึ่งสิทธิเลิกสัญญาดังกล่าวต้องกำหนดด้วยตัวอักษรที่เห็นเด่นชัดกว่าข้อความทั่วไป ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 30 หากผู้ประกอบธุรกิจขายตรงหรือผู้ประกอบธุรกิจตลาดแบบตรงไม่ส่งมอบเอกสารการซื้อขายให้แก่ผู้ซื้อ ต้องระวางโทษตามมาตรา 51 คือ ปรับไม่เกินสามหมื่นบาท

2. มาตรา 31 กำหนดให้คณะกรรมการมีอำนาจกำหนดรายละเอียดในเอกสารการซื้อขายสินค้าหรือบริการที่ใช้วิธีการขายตรงหรือตลาดแบบตรง โดยถือเอาราคาสินค้าหรือบริการที่ผู้ซื้อได้รับการคุ้มครองและประเภทสินค้าหรือบริการเป็นสำคัญ ซึ่งเอกสารการชื้อขายนั้นอย่างน้อยต้องมีรายการดังต่อไปนี้

- (1) รายละเอียดตามมาตรา 30
- (2) กำหนดเวลา สถานที่ และวิธีการในการชำระหนี้
- (3) สถานที่ และวิธีการในการส่งมอบสินค้าหรือบริการ
- (4) วิธีการเลิกสัญญา
- (5) วิธีการคืนสินค้า
- (6) การรับประกันสินค้า
- (7) การเปลี่ยนสินค้าในกรณีที่มีความชำรุดบกพร่อง

ทั้งนี้ หากผู้ประกอบการขายตรงหรือผู้ประกอบการตลาดแบบตรง ไม่ได้จัดให้มีการระบุรายละเอียดดังกล่าวในเอกสารการชื้อขาย เอกสารการชื้อขายดังกล่าวย่อมไม่มีผลผูกพันผู้ซื้อ (มาตรา 32)

3. การชื้อสินค้า หรือบริการในธุรกิจขายตรงหรือตลาดแบบตรงนั้น กฎหมายกำหนดให้ผู้ซื้อสามารถใช้สิทธิเลิกสัญญาได้ โดยการส่งหนังสือแสดงเจตนาไปยังผู้ประกอบการภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับสินค้าหรือบริการ แต่การใช้สิทธิเลิกสัญญานี้ ไม่สามารถนำไปใช้กับสินค้าหรือบริการได้ทุกชนิด ขึ้นอยู่กับประเภท ราคา หรือชนิดของสินค้าหรือบริการซึ่งจะได้กำหนดในพระราชกฤษฎีกาต่อไป ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา 33

ซึ่งในมาตรา 33 นี้ เป็นมาตรการทางกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองผู้ซื้อเป็นพิเศษ โดยให้ผู้ซื้อสามารถทำการบอกเลิกสัญญาได้โดยที่ไม่ต้องมีเหตุผลในการบอกเลิกสัญญา ซึ่งแตกต่างจากหลักกฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และเมื่อผู้ซื้อใช้สิทธิเลิกสัญญาตามมาตรา 33 แล้ว ให้ผู้ประกอบการขายตรงและผู้ประกอบการตลาดแบบตรง คืนเงินเต็มจำนวนที่ผู้ซื้อจ่ายไปเพื่อการชื้อสินค้านั้นภายในกำหนดเวลา 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับหนังสือแสดงเจตนาเลิกสัญญา หากผู้ประกอบการขายตรงหรือผู้ประกอบการตลาดแบบตรงใดไม่คืนเงินตามจำนวนและภายในกำหนดระยะเวลา 15 วัน จะต้องชำระเบี้ยปรับตามอัตราที่คณะกรรมการประกาศกำหนด ทั้งนี้เป็นไปตามมาตรา 36

4. ในมาตรา 34 ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ว่า ในกรณีผู้ซื้อใช้สิทธิเลิกสัญญาตามมาตรา 33 แล้ว ผู้ซื้อมีหน้าที่ต้องเลิกปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้

(1) ส่งคืนสินค้าไปยังผู้จำหน่ายอิสระ ตัวแทนขายตรง ผู้ประกอบธุรกิจขายตรง หรือ ส่งคืนสินค้าไปยังผู้ประกอบธุรกิจตลาดแบบตรง แล้วแต่กรณี

(2) เก็บรักษาสินค้าไว้ภายในระยะเวลา 21 วัน นับแต่วันที่ผู้ใช้สิทธิเลิกสัญญา เมื่อพ้นกำหนดแล้วจะเก็บรักษาสินค้านั้นไว้หรือไม่ก็ได้ และต้องส่งคืนเมื่อผู้ประกอบธุรกิจมาขอรับคืน ณ ภูมิลำเนาของผู้ซื้อ แต่ถ้าผู้ประกอบธุรกิจขอให้ผู้ซื้อส่งคืนทางไปรษณีย์ โดยเรียกเก็บเงินปลายทางภายในระยะเวลา 21 วัน ผู้ซื้อต้องส่งคืนตามที่ผู้ประกอบธุรกิจร้องขอ และถ้าสินค้านั้นเป็นของใช้สิ้นเปลือง ผู้ซื้อมีหน้าที่คืนเฉพาะส่วนที่เหลือจากการใช้ก่อนผู้ใช้สิทธิเลิกสัญญา สำหรับหลักเกณฑ์และวิธีการในการคืนสินค้าเป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

เมื่อพิจารณามาตรา 33 และมาตรา 34 แล้ว จะเห็นได้ว่า ในกรณีที่ผู้ซื้อต้องการเลิกสัญญา ผู้ซื้อจะส่งคืนสินค้าไปยังผู้ประกอบธุรกิจทันทีไม่ได้ ผู้ซื้อจะต้องใช้สิทธิเลิกสัญญาก่อน โดยการส่งหนังสือแสดงเจตนาภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับสินค้าหรือบริการ ไปยังตัวแทนขายตรง ผู้จำหน่ายอิสระ ผู้ประกอบธุรกิจขายตรง หรือผู้ประกอบธุรกิจตลาดแบบตรง แล้วแต่กรณี ก่อนที่จะทำการคืนสินค้า

5. ในมาตรา 35 ได้วางหลักเกณฑ์ในกรณีที่สินค้านั้นบุบสลายหรือสูญหายเพราะความผิดของผู้ซื้อ หรือผู้ซื้อได้ทำให้การคืนสินค้ากลายเป็นพันวิสัย ผู้ซื้อต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้จำหน่ายอิสระ ตัวแทนขายตรง ผู้ประกอบธุรกิจขายตรง หรือผู้ประกอบธุรกิจตลาดแบบตรง แล้วแต่กรณี เว้นแต่เป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นตามปกติจากการเปิด การประกอบ หรือการผสมเพื่อใช้สินค้าหรือบริการ

6. มาตรา 37 ได้กำหนดให้คำรับประกันสินค้าต้องจัดทำเป็นภาษาไทย และระบุถึงสิทธิของผู้ซื้อในการเรียกร้องสิทธิตามคำรับประกันที่ชัดเจน และสามารถเข้าใจได้ถึงเงื่อนไขที่ระบุไว้ ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับคำรับประกันสินค้าให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

3.5 การคุ้มครองผู้ซื้อตามร่างพระราชบัญญัติการเข้าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ.

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมารัฐบาลได้เล็งเห็นว่า การดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมมีความจำเป็นต้องอาศัยเครดิตเพื่อการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการเข้าทำสัญญาเข้าซื้อและซื้อขายผ่อนส่งเริ่มมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทั้งชนิดและปริมาณของสินค้า แต่ยังไม่มีการควบคุมในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพื่อให้การเข้าซื้อและการขายผ่อนส่งเป็นไปด้วยความเป็นธรรม โดยเฉพาะข้อสัญญาที่ใช้ในธุรกิจจะต้องไม่เอาเปรียบผู้บริโภค อีกทั้งยังเพื่อให้เกิด

ประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศ โดยรักษาปริมาณการให้เช่าซื้อ และการขายผ่อนส่งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม อันจะเป็นผลดีแก่การส่งเสริมการลงทุน จากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2521 ได้มีการยกร่างพระราชบัญญัติควบคุมการเช่าซื้อสินค้า พ.ศ.... ขึ้น โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างกระทรวงพาณิชย์และธนาคารแห่งประเทศไทย โดยหน่วยงานทั้งสองแห่งได้ยกร่างพระราชบัญญัติควบคุมการเช่าซื้อสินค้า พ.ศ..... เสนอต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2521 โดยอาศัยแนวร่างตามแบบกฎหมายของอังกฤษและญี่ปุ่น⁷⁷ แต่ร่างพระราชบัญญัติควบคุมการเช่าซื้อสินค้า พ.ศ. ต้องตกไป เพราะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ถึงกระนั้นก็ได้มีการนำร่างพระราชบัญญัติควบคุมการเช่าซื้อสินค้า พ.ศ. มาพิจารณาใหม่หลายคราด้วยกัน หากแต่มิได้ถูกนำมาบัญญัติเป็นกฎหมาย ซึ่งครั้งสุดท้ายที่มีการนำร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2544 โดยมีการแก้ไขชื่อพระราชบัญญัติใหม่เป็นร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ.....⁷⁸

พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ร่างขึ้นมาเพื่อคุ้มครองผู้ซื้อสินค้า โดยการเช่าซื้อหรือซื้อขายผ่อนส่งสินค้าควบคุม โดยมีหลักการดังต่อไปนี้

3.5.1 หลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครอง

(ก) บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง

บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง คือ ผู้เช่าซื้อ และผู้ซื้อสินค้าผ่อนส่ง ซึ่งตามมาตรา 3 ของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า

“ผู้เช่าซื้อ” หมายความว่ารวมถึง ผู้ซื้อสินค้าควบคุมในการซื้อขายผ่อนส่งด้วย

“ผู้ให้เช่าซื้อ” หมายความว่า ผู้ประกอบกิจการให้เช่าซื้อสินค้าควบคุมเป็นธุรกิจปกติ และหมายความว่ารวมถึงผู้ประกอบกิจการขายผ่อนส่งสินค้าควบคุมเป็นธุรกิจปกติด้วย

(ข) ขอบเขตการบังคับใช้

ตามมาตรา 3 ได้ให้คำจำกัดความ ความหมายของคำว่า “เช่าซื้อ” และ “ซื้อขายผ่อนส่ง” ไว้ดังนี้

“เช่าซื้อ” หมายความว่า เช่าซื้อตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เฉพาะสินค้าควบคุม และหมายความว่ารวมถึงซื้อขายผ่อนส่งด้วย

⁷⁷ นิทรา นัยโกวิท, “การคุ้มครองผู้บริโภคในการทำสัญญาเช่าซื้อสินค้า”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), น. 78.

⁷⁸ สิริรัตน์ ฟองวิฑู, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 5, น. 72.

“ซื้อขายผ่อนส่ง” หมายความว่า ซื้อขายสินค้าควบคุมที่มีเงื่อนไขว่า ผู้ซื้อจะต้องผ่อนชำระราคาให้ผู้ขายตั้งแต่สองงวดขึ้นไป และกรรมสิทธิ์ในสินค้าควบคุมนั้นยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้ชำระราคาครบถ้วนแล้ว

และมาตรา 4 ได้กำหนดขอบเขตการบังคับใช้ โดยบัญญัติว่า

“พระราชบัญญัตินี้มีให้ใช้บังคับแก่

- (1) การเช่าซื้อระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจที่ซื้อสินค้าควบคุม มาจำหน่ายให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจด้วยตนเอง
- (2) การเช่าซื้อสินค้าควบคุมเพื่อส่งออกนอกราชอาณาจักร
- (3) การให้เช่าซื้อสินค้าควบคุมที่กระทำโดยสถาบันการเงิน ตามกฎหมายว่าด้วยดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมของสถาบันการเงิน หรือนิติบุคคลที่มีกฎหมายเฉพาะจัดตั้งขึ้น ซึ่งกำหนดโดยกฎกระทรวง”

(ค) มาตรการทางกฎหมาย

1. มาตรการทางกฎหมายของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ เริ่มตั้งแต่ให้รัฐมนตรีด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี มีอำนาจประกาศกำหนดให้สินค้าใดเป็นสินค้าควบคุมตามมาตรา 16 และให้รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในเรื่องอัตราค่าเช่าซื้อ, เงินล่วงหน้า, จำนวนงวดและระยะเวลาชำระเงินรายงวด, ค่าใช้จ่ายอื่นตามมาตรา 27 (12) และให้มีคณะกรรมการเช่าซื้อสินค้าควบคุม, คณะอนุกรรมการ, นายทะเบียนเป็นผู้ดำเนินการควบคุมเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย

2. ตามมาตรา 19 ได้บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดประกอบกิจการเป็นผู้ให้เช่าซื้อสินค้าควบคุม เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากนายทะเบียน หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

3. มีการควบคุมการเสนอหรือการโฆษณาเพื่อชักชวนให้ประชาชนเช่าซื้อ โดยต้องแสดงข้อความตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 25

4. สัญญาเช่าซื้อต้องทำเป็นหนังสือ และอย่างน้อยต้องมีรายการตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 27 และที่สำคัญ คือ สัญญาเช่าซื้อต้องเป็นไปตามแบบมาตรฐานที่นายทะเบียนให้ความเห็นชอบ ซึ่งผู้ให้เช่าซื้อต้องส่งแบบมาตรฐานสัญญาเช่าซื้อให้นายทะเบียนตรวจให้ความเห็นชอบก่อน และการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญาให้แตกต่างไปจากแบบมาตรฐาน ก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากนายทะเบียนก่อนเช่นกัน ตามมาตรา 28

อนึ่ง หากผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา 25, มาตรา 27, มาตรา 28 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

5. ผู้เช่าซื้อที่มีสิทธิที่จะชำระราคาเช่าซื้อสุทธิก่อนถึงกำหนดชำระเงินรายงวด งวดสุดท้าย โดยแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ให้เช่าซื้อทราบกำหนดวัน และจำนวนเงินส่วนของราคาเช่าซื้อสุทธิที่จะชำระนั้น ในกรณีเช่นนี้ ห้ามมิให้ผู้ให้เช่าซื้อคิดอัตราค่าเช่าซื้อสำหรับส่วนของราคาเช่าซื้อสุทธิที่ผู้เช่าซื้อได้ชำระแล้ว ตามมาตรา 31 วรรคหนึ่ง

6. ในกรณีที่ผู้เช่าซื้อผิดนัดไม่ชำระเงินสองงวดติดกัน ผู้ให้เช่าซื้อจะต้องมีหนังสือเตือนให้ผู้เช่าซื้อชำระเงินที่ค้างภายใน 30 วัน หรือในกรณีที่ผู้เช่าซื้อผิดนัดชำระเงินงวดสุดท้าย ผู้ให้เช่าซื้อจะบอกเลิกสัญญาและยึดสินค้าคืนได้ต่อเมื่อผู้เช่าซื้อมิได้ชำระเงินที่ค้างภายในกำหนดระยะเวลา รายงวดได้พ้นกำหนดไปอีกงวดหนึ่ง และผู้ให้เช่าซื้อต้องบอกเลิกสัญญาไปยังผู้เช่าซื้อให้ทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 30 วัน แล้วจึงจะเลิกสัญญาและยึดสินค้าควบคุมคืนได้ และเมื่อยึดสินค้ามาแล้วก็ต้องประเมินราคาตามราคาตลาดในวันที่ยึดสินค้าคืน ซึ่งหากผู้เช่าซื้อต้องการให้ขายสินค้าควบคุมนั้นคืนแก่ตน หรือแก่บุคคลอื่นที่ผู้เช่าซื้อเห็นสมควรก็ได้ โดยแจ้งเป็นหนังสือไปยังผู้ให้เช่าซื้อ มิฉะนั้น ผู้ให้เช่าซื้อจะต้องนำสินค้าควบคุมที่ยึดคืนออกขายทอดตลาด และหากขายได้ราคา มากกว่าราคาเช่าซื้อสุทธิ ต้องคืนเงินส่วนที่เกินแก่ผู้เช่าซื้อ แต่หากขายได้ราคาต่ำกว่าราคาเช่าซื้อสุทธิ ผู้เช่าซื้อต้องชำระเฉพาะเงินส่วนที่ขาดเท่านั้น ทั้งนี้ เป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 35, มาตรา 38, มาตรา 39, มาตรา 40

หากผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา 38, มาตรา 40 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

7. เมื่อปรากฏว่าผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งให้ผู้ให้เช่าซื้อแก้ไข หรือปรับปรุงการดำเนินการของตน หากเพิกเฉย นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งพักใช้ใบอนุญาตการให้เช่าซื้อสินค้าควบคุมได้ไม่เกินหกสิบวัน และเมื่อพ้นเวลาพักใช้ใบอนุญาตแล้ว หากผู้ให้เช่าซื้อยังคงไม่แก้ไขปรับปรุงตามคำสั่งนายทะเบียน นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตการให้เช่าซื้อสินค้าควบคุมได้ ตามมาตรา 48

3.5.2 วิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการคุ้มครองผู้ซื้อภายใต้ ร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ.....

ประเด็นแรกเมื่อพิจารณาบทบัญญัติในมาตรา 3 ที่ให้คำนิยามคำว่า “ซื้อขายผ่อนส่ง” ว่าเป็นการซื้อขายสินค้าควบคุมที่มีเงื่อนไขว่า ผู้ซื้อจะต้องผ่อนชำระราคาตั้งแต่ 2 งวด ขึ้นไป และกรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้ชำระราคาครบถ้วน จากคำนิยามดังกล่าว ทำให้ขอบเขต

การบังคับใช้กฎหมายที่จะสามารถนำไปคุ้มครองผู้ซื้อได้ ในความเป็นจริงนั้นอยู่ในวงจำกัด และไม่ครอบคลุมถึงสภาพการดำเนินธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งในขณะนี้มากนัก เนื่องจากการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่จะไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์ ในที่นี้ถึงแม้จะกำหนดให้การผ่อนชำระเพียง 2 งวด ขึ้นไป ก็เข้าลักษณะของการผ่อนส่ง ซึ่งแม้การกำหนดจำนวนงวดเท่านั้น จะมีความเหมาะสมแล้ว เพราะสามารถคุ้มครองได้ตั้งแต่การผ่อนส่งเพียงไม่กี่งวดก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาประกอบกับเรื่องการหน่วงกรรมสิทธิ์แล้ว ทำให้ขอบเขตการบังคับใช้แคบลงอย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้นมิใช่สินค้าทุกชนิดที่จะได้รับความคุ้มครองตามร่างพระราชบัญญัตินี้ เฉพาะแต่สินค้าที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดให้เป็นสินค้าควบคุมเท่านั้นถึงจะได้รับความคุ้มครอง

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณามาตรา 4 (3) ที่วางหลักเกณฑ์ว่า พระราชบัญญัตินี้มิให้ใช้บังคับแก่การให้เช่าซื้อสินค้าควบคุมที่กระทำโดยสถาบันการเงิน ประเด็นนี้ผู้เขียนไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เนื่องจากธุรกิจการให้เช่าซื้อและซื้อขายผ่อนส่งในขณะนี้ ผู้ดำเนินธุรกิจโดยส่วนใหญ่ก็คือสถาบันการเงินนั่นเอง ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคม และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการซื้อขายผ่อนส่งก็เกิดจากสัญญาที่ผู้ประกอบการจัดทำขึ้น เมื่อร่างพระราชบัญญัตินี้ไม่คุ้มครองกรณีผู้ซื้อที่เช่าทำสัญญาสินเชื่อเพื่อการผ่อนชำระสินค้ากับสถาบันการเงิน ประกอบกับเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้เขียนมีความเห็นว่า ขอบเขตการบังคับใช้ของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้ซื้อในปัจจุบัน

เป็นที่น่าเสียดาย เพราะหากพิจารณาในเรื่องมาตรการทางกฎหมายของร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าการกำหนดวิธีการควบคุมไว้ค่อนข้างรัดกุมเริ่มตั้งแต่ผู้ประกอบการต้องขอใบอนุญาตประกอบกิจการจากนายทะเบียน, มีการควบคุมการเสนอหรือโฆษณาชักชวนประชาชน, การคำนวณดอกเบี้ยและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการซื้อขายผ่อนส่ง, แบบและข้อความของสัญญา, การให้สิทธิผู้ซื้อที่จะชำระราคาเช่าซื้อสุทธิก่อนถึงกำหนดชำระเงินงวดสุดท้ายและส่วนลดที่ผู้ให้เช่าซื้อจะลดให้แก่ผู้ซื้อ, การบอกเลิกสัญญา ซึ่งประเด็นที่น่าสนใจอยู่ในมาตรา 28 ที่กำหนดให้ผู้ให้เช่าซื้อต้องส่งแบบสัญญาเช่าซื้อให้นายทะเบียนตรวจและให้ความเห็นชอบก่อน โดยนายทะเบียนมีอำนาจสั่งแก้ไขข้อความในสัญญาได้ ผู้เขียนเห็นว่า มาตรา 28 เป็นมาตราที่ดีในการควบคุมสัญญาที่นำมาใช้กับผู้บริโภค เป็นการควบคุมตั้งแต่ต้นทาง ถือเป็นกลไกในการป้องกันข้อสัญญาที่มีลักษณะไม่เป็นธรรม โดยให้นายทะเบียนเป็นผู้ควบคุมสัญญาดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม มาตรา 58 ได้กำหนดว่า หากมีการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามมาตรา 28 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท ประเด็นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าควรมีบทกำหนดโทษที่หนักกว่านี้ เพื่อให้ผู้ประกอบการธุรกิจกลัวเกรง มิฉะนั้น มาตรการตามมาตรา 28 นี้ หากมีการนำไปใช้จริงน่าจะสามารถลดปัญหา

ที่เกิดจากข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมได้ แต่ทั้งนี้ต้องควบคู่ไปกับบทกำหนดโทษที่ค่อนข้างหนัก เพื่อมิให้มีผู้ใดกล้าฝ่าฝืน อันจะทำให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ ในส่วนของขอบเขตการบังคับใช้กฎหมาย ก็ควรกำหนดไว้อย่างกว้างๆ เพื่อที่จะสามารถคุ้มครองผู้ซื้อได้อย่างทั่วถึง และสามารถรองรับรูปแบบธุรกรรมการซื้อขายที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะทำให้กฎหมายนั้นไม่ล้าสมัยและสามารถนำมาใช้คุ้มครองผู้ซื้อในสังคมได้จริง มิใช่เป็นเพียงนามธรรม หรือมิใช่จำกัดขอบเขตการบังคับใช้จนหาที่ชี้มิได้

3.6 การคุ้มครองผู้ซื้อตามร่างพระราชบัญญัติการเข้าซื้อและการซื้อขายผ่านส่ง พ.ศ.

เหตุผลในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติการเข้าซื้อและการซื้อขายผ่านส่ง พ.ศ.... เนื่องจากในปัจจุบันนี้ ประชาชนมีความจำเป็นต้องอาศัยสินเชื่อเพื่อการอุปโภคบริโภคสำหรับชีวิตประจำวัน และการซื้อขายผ่านส่งมากขึ้นทั้งชนิดและปริมาณของสินค้า สมควรมีการจัดระบบการประกอบธุรกิจให้เข้าซื้อและซื้อขายผ่านส่ง และจำกัดวงเงินหรือปริมาณการให้เข้าซื้อและการขายผ่านส่งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ รวมทั้งดูแลให้การเข้าซื้อและการขายผ่านส่งเป็นไปด้วยความเป็นธรรม

พระราชบัญญัตินี้ได้ร่างขึ้นมาเพื่อคุ้มครองผู้ซื้อสินค้า โดยการเข้าซื้อหรือซื้อขายผ่านส่ง โดยมีหลักการดังต่อไปนี้

3.6.1 หลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครอง

(ก) บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง

บุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง คือ ผู้เข้าซื้อ และผู้ซื้อผ่านส่ง ซึ่งตามมาตรา 4 ของร่างพระราชบัญญัตินี้ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า

“ผู้เข้าซื้อ” หมายความว่า ผู้ประสงค์จะซื้อสินค้าโดยไม่ประสงค์ชำระราคาเป็นเงินสด แต่ได้เข้าซื้อสินค้าจากผู้ให้เข้าซื้อ หรือผู้จำหน่ายสินค้า และผ่อนชำระเป็นงวดๆ และให้หมายความรวมถึงผู้ซื้อผ่านส่ง

“ผู้ให้เข้าซื้อ” หมายความว่า ผู้ประกอบกิจการให้เข้าซื้อสินค้าเป็นธุรกิจปกติ ไม่ว่าผู้ประกอบกิจการนั้นจะให้เข้าซื้อสินค้าที่ตนเองผลิตหรือจำหน่าย หรือผู้ประกอบกิจการนั้นจัดหาสินค้ามาจากผู้ซึ่งผลิตหรือจำหน่าย แล้วนำมาให้เข้าซื้อในลักษณะให้สินเชื่อ และให้หมายความรวมถึงผู้ประกอบกิจการขายผ่านส่งสินค้าเป็นธุรกิจปกติด้วย

(ข) ขอบเขตการบังคับใช้

ตามมาตรา 4 ได้ให้คำจำกัดความ ความหมายของคำว่า “เช่าซื้อ” และ “ซื้อขายผ่อนส่ง” ไว้ดังนี้

“เช่าซื้อ” หมายความว่า การที่เจ้าของเอาสินค้าออกให้เช่าและให้คำมั่นว่าจะขายสินค้านั้น หรือว่าจะให้สินค้านั้นตกเป็นสิทธิแก่ผู้เช่า โดยมีเงื่อนไขให้ผู้เช่าได้ใช้เงินเป็นจำนวนเท่ากันเท่านี้คร่าว และหมายความรวมถึงซื้อขายผ่อนส่งด้วย

“ซื้อขายผ่อนส่ง” หมายความว่า การซื้อขายสินค้าที่มีเงื่อนไขว่า ผู้ซื้อจะต้องผ่อนชำระราคาให้ผู้ขายตั้งแต่สองงวดขึ้นไป และกรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้ชำระราคาครบถ้วนแล้ว

และมาตรา 5 ได้กำหนดขอบเขตการบังคับใช้ โดยบัญญัติว่า

“พระราชบัญญัตินี้มีให้ใช้บังคับแก่

(1) การเช่าซื้อระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจที่ซื้อสินค้ามาจำหน่ายให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจด้วยกันเอง

(2) การให้เช่าซื้อสินค้าที่กำหนดในกฎกระทรวง”

(ค) มาตรการทางกฎหมาย

1. มาตรการทางกฎหมายของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ เริ่มตั้งแต่ให้มีคณะกรรมการเช่าซื้อตามมาตรา 7 ซึ่งมีอำนาจประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ มาตรการและเงื่อนไขเกี่ยวกับการเช่าซื้อ ในเรื่องที่ถูกกฎหมายกำหนด ทั้งนี้ ตามมาตรา 24 นอกจากนั้น ให้มีคณะกรรมการและนายทะเบียนเป็นผู้ดำเนินการควบคุมเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย

2. ตามมาตรา 20 ได้บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดประกอบกิจการให้เช่าซื้อ เว้นแต่ได้รับใบจดทะเบียนการประกอบธุรกิจจากนายทะเบียน หากฝ่าฝืนผู้ให้เช่าซื้อต้องรับโทษทางปกครอง คือ ตำหนิโดยเปิดเผยต่อสาธารณะ หรือปรับทางปกครอง และหากยังเพิกเฉย อาจมีโทษให้หยุดการประกอบธุรกิจ ตามมาตรา 60 ไปแล้ว แต่ยังคงฝ่าฝืนมาตรา 20 วรรคหนึ่ง ต่อไป ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

3. มีการควบคุมการเสนอหรือการโฆษณาชักชวนให้ประชาชนเช่าซื้อโดยมิให้ใช้ข้อความที่เป็นเท็จ หรือเกินความจริง หรืออาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญ ทั้งนี้ ให้นายทะเบียนมีอำนาจประกาศกำหนดแบบและข้อความในการเสนอหรือการโฆษณา และให้มีอำนาจสั่งห้ามหรือแก้ไขข้อความได้ด้วย ตามมาตรา 26

4. สัญญาต้องทำเป็นหนังสือ และอย่างน้อยต้องมีรายการตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 28 และในกรณีที่มีเหตุผลอันควรเชื่อว่าสัญญาดังกล่าวอาจไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค นายทะเบียนอาจเรียกให้ส่งสัญญามาตรวจสอบได้ อีกทั้งให้มีอำนาจสั่งให้ผู้ให้เข้าซื้อแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อสัญญา หรือให้ผู้ให้เข้าซื้อใช้แบบสัญญามาตรฐานที่นายทะเบียนกำหนด ตามมาตรา 29

หากผู้ให้เข้าซื้อฝ่าฝืนไม่จัดทำสัญญา หรือใช้สัญญาตามที่กำหนดในมาตรา 28 หรือ มาตรา 29 ต้องรับโทษทางปกครอง คือ ตำหนิโดยเปิดเผยต่อสาธารณะ หรือปรับทางปกครอง

5. มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้เข้าซื้อและผู้ให้เข้าซื้อ ตามมาตรา 18 และมาตรา 19

6. ผู้เข้าซื้อที่มีสิทธิที่จะชำระค่างวดเข้าซื้อส่วนที่ค้างชำระทั้งหมดก่อนถึงกำหนดชำระ ค่างวด ๆ สุดท้ายได้ โดยแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ให้เข้าซื้อทราบกำหนดวันที่จะชำระนั้น ในกรณีเช่นนี้ ห้ามมิให้ผู้ให้เข้าซื้อคิดอัตราผลประโยชน์ให้ผู้เข้าซื้อสำหรับส่วนของค่าเข้าซื้อรวมที่ผู้เข้าซื้อได้ชำระ แล้ว แต่ไม่ตัดสิทธิของผู้ให้เข้าซื้อที่จะได้รับเงินค่าชดเชยส่วนของราคาเข้าซื้อที่ผู้เข้าซื้อชำระ ตาม มาตรา 32

7. ในกรณีที่ผู้เข้าซื้อบอกเลิกสัญญาและส่งมอบสินค้าคืนโดยข้อสัญญา หรือโดย บทบัญญัติแห่งกฎหมายแล้วนั้น ให้ผู้ให้เข้าซื้อประเมินราคาสินค้าที่ได้รับคืนตามราคาตลาดและ แจ้งเป็นหนังสือให้ผู้เข้าซื้อทราบ และถ้าผู้เข้าซื้อพอใจราคาประเมิน และปรากฏว่าสินค้านี้มีราคา สูงกว่าหนี้ที่เหลือ ผู้ให้เข้าซื้อต้องคืนเงินส่วนที่เกินแก่ผู้เข้าซื้อ แต่ถ้าสินค้านี้มีราคาต่ำกว่าหนี้ที่เหลือ ผู้เข้าซื้อต้องชำระเฉพาะเงินส่วนที่ขาดเท่านั้น

ถ้าผู้เข้าซื้อไม่พอใจราคาประเมิน ให้ผู้ให้เข้าซื้อต้องขายทอดตลาดสินค้านั้น และต้อง แจ้งผู้เข้าซื้อเพื่อให้มีโอกาสเข้าสู่ราคา ถ้าปรากฏว่าสินค้านี้มีราคาสูงกว่าหนี้ที่เหลือ ผู้ให้เข้าซื้อต้อง คืนเงินส่วนที่เกินแก่ผู้เข้าซื้อ แต่ถ้าสินค้านี้มีราคาต่ำกว่าหนี้ที่เหลือ ผู้เข้าซื้อต้องชำระเฉพาะเงิน ส่วนที่ขาดเท่านั้น ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา 34, มาตรา 35

8. ในกรณีที่ผู้เข้าซื้อผิดนัดไม่ชำระเงินสองงวดติดกัน ผู้ให้เข้าซื้อจะต้องมีหนังสือเตือน ให้ผู้เข้าซื้อชำระเงินที่ค้างภายใน 30 วัน หรือในกรณีที่ผู้เข้าซื้อผิดนัดชำระเงินงวดสุดท้าย ผู้ให้เข้าซื้อ จะบอกเลิกสัญญาและยึดสินค้าคืนได้ต่อเมื่อผู้เข้าซื้อมิได้ชำระเงินที่ค้างภายในกำหนดระยะเวลา ที่การชำระค่างวดเข้าซื้อได้พ้นกำหนดไปอีกงวดหนึ่ง และผู้ให้เข้าซื้อต้องมีหนังสือบอกเลิกสัญญา ไปยังผู้เข้าซื้อไม่น้อยกว่า 30 วัน ตามมาตรา 36

9. ในกรณีที่ผู้เข้าซื้อผิดนัดไม่ชำระเงินค่างวดเข้าซื้องวดใดงวดหนึ่ง ผู้ให้เข้าซื้อจะเรียก เบี้ยปรับจากผู้เข้าซื้อก็ได้ โดยต้องระบุไว้ชัดแจ้งในสัญญา แต่เบี้ยปรับดังกล่าวต้องไม่เกินอัตรา

ดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมที่บริษัทเงินทุนพึงเรียกได้ตามกฎหมายในขณะที่ทำสัญญาเช่าซื้อ ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา 37

10. มาตรา 40 วางหลักว่า ผู้เช่าซื้อจะแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ให้เช่าซื้อ ขายสินค้าที่ยึดคืนเนื่องจากผู้เช่าซื้อผิดนัดไม่ชำระเงิน มาให้แก่ผู้เช่าซื้อหรือบุคคลอื่นที่เห็นสมควรในราคาไม่ต่ำกว่าราคาประเมินตามราคาตลาดก็ได้

แต่ถ้าผู้เช่าซื้อมิได้แจ้งตามมาตรา 40 ผู้ให้เช่าซื้อจะต้องนำสินค้าที่ยึดคืนออกมาขายทอดตลาดตามมาตรา 41 ทั้งนี้ ให้นำมาตรา 34 และมาตรา 35 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

11. มาตรา 46 ให้ผู้เช่าซื้อเมื่อมีสิทธิร้องทุกข์ต่อนายทะเบียนเมื่อเห็นว่าตนได้รับความเสียหายเนื่องจากการที่ผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามสัญญาหรือพระราชบัญญัตินี้

เมื่อนายทะเบียนได้รับคำร้องแล้ว ให้พิจารณาสั่งการตามที่เห็นสมควร แล้วแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ร้องทราบ

12. เมื่อปรากฏว่าผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งให้ผู้ให้เช่าซื้อแก้ไขหรือปรับปรุงการดำเนินการภายในระยะเวลาที่กำหนด และนายทะเบียนจะกำหนดเงื่อนไขใด ๆ ให้ปฏิบัติด้วยก็ได้ตามมาตรา 45 หากผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนไม่แก้ไขหรือปรับปรุงตามคำสั่งของนายทะเบียนเกินสองครั้ง นายทะเบียนมีอำนาจออกคำสั่งพักใช้ใบจดทะเบียนประกอบธุรกิจได้ไม่เกินหกสิบวัน และหากยังเพิกเฉยนายทะเบียนมีอำนาจเพิกถอนใบจดทะเบียนประกอบธุรกิจได้ ทั้งนี้ ตามมาตรา 55

3.6.2 วิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการคุ้มครองผู้ซื้อภายใต้ร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อและการซื้อขายผ่อนส่ง พ.ศ.....

ในภาพรวมของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะมีหลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครองและมาตรการทางกฎหมายที่คล้ายคลึงกับร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ..... ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการต้องขอใบอนุญาตประกอบกิจการจากนายทะเบียน, มีการควบคุมการเสนอหรือโฆษณาชักชวนประชาชน การกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือและอย่างน้อยต้องมีรายการตามที่กฎหมายกำหนด, การให้สิทธิผู้ซื้อที่จะชำระราคาเช่าซื้อสุทธิก่อนถึงกำหนดชำระงวดสุดท้าย และส่วนลดที่ผู้ให้เช่าซื้อจะลดให้แก่ผู้ซื้อ, การผิดนัดชำระค่างวด, การบอกเลิกสัญญา

จุดเด่นของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การให้คำนิยามคำว่า 'สินค้า' หมายความว่า สิ่งของที่ใช้ในการอุปโภค ดังนั้น การให้ความคุ้มครองจึงมิได้จำกัดแต่เฉพาะสินค้าที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดให้เป็นสินค้าควบคุมเท่านั้น อีกทั้งมีการเพิ่มมาตรการควบคุมให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น

กล่าวคือ ตามมาตรา 24 ให้คณะกรรมการมีอำนาจประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเช่าซื้อในเรื่องดังนี้

- (1) วงเงินสูงสุดหรือปริมาณการให้เช่าซื้อ
- (2) อัตราผลประโยชน์ให้เช่าซื้อ
- (3) เงินดาวน์
- (4) จำนวนงวดและระยะเวลาชำระค่างวดเช่าซื้อ
- (5) ค่าใช้จ่ายอื่นตามที่กำหนด

ซึ่งตาม (2) และ (3) ให้คณะกรรมการกำหนดวิธีการในการคำนวณไว้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ และความเป็นธรรมต่อผู้ซื้อ และหากผู้ให้เช่าซื้อได้ทำการโฆษณาชักชวนประชาชนโดยไม่แสดงข้อความตามที่กำหนดในมาตรา 24 ต้องรับโทษทางปกครอง

อนึ่ง ตามร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ ในหมวด 5 ได้บัญญัติถึงบทกำหนดโทษโดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นโทษทางปกครองตามมาตรา 52 มีดังนี้

- (1) ตำหนิโดยเปิดเผยต่อสาธารณะ
- (2) ปรับทางปกครอง
- (3) พักใช้ใบจดทะเบียนประกอบธุรกิจ
- (4) เพิกถอนใบจดทะเบียนประกอบธุรกิจ
- (5) ให้อหยุดการประกอบธุรกิจ

ซึ่งมาตรา 54 วางหลักว่า จำนวนค่าปรับทางปกครองต้องไม่เกินหนึ่งล้านบาทในแต่ละกรรม โดยคำนึงถึงพฤติกรรมการกระทำและความเสียหายที่เกิดจากการกระทำนั้นด้วย สำหรับในส่วนที่สองเป็นโทษทางอาญาซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 62 ถึงมาตรา 70

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในบางมาตราแล้ว ผู้เขียนมีความเห็นว่าการบัญญัติในลักษณะนี้ อาจจะไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร กล่าวคือ แม้จะมีการกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือ และมีข้อความตามที่กฎหมายกำหนด แต่ไม่มีบทบังคับให้ผู้ให้เช่าซื้อต้องส่งแบบมาตรฐานสัญญาเช่าซื้อให้นายทะเบียนตรวจให้ความเห็นชอบก่อน หรือหากมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญาให้แตกต่างไปจากแบบมาตรฐาน ก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากนายทะเบียนก่อน (ดังเช่น มาตรา 28 แห่งพระราชบัญญัติการเช่าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ..... ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า เป็นมาตรการที่ดีในการป้องกันข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เพราะเป็นการควบคุมตั้งแต่ต้นทาง) ฉะนั้น เมื่อไม่มีบทบังคับดังกล่าว ผู้ประกอบธุรกิจก็อาจจะ

เพิกเฉย ไม่ใส่ใจก็ได้ เปรียบเทียบได้จากกรณีของพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มาตรา 6 ที่ห้ามมิให้มีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด หากฝ่าฝืน ข้อตกลงนั้นย่อมตกเป็นโมฆะ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 151 ประกอบกับ มาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม แต่ในเมื่อผู้ซื้อไม่ทราบข้อกฎหมายนี้ ก็หาจะมีประโยชน์อันใดไม่ และเมื่อกลับมาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อและการซื้อขายผ่อนส่ง พ.ศ.... ถึงแม้ในมาตรา 29 จะวางหลักว่า ในกรณีที่มีเหตุผลอันควรเชื่อว่าสัญญาของผู้ให้เช่าซื้อ อาจไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค นายทะเบียนอาจเรียกให้ส่งสัญญามาตรวจสอบได้ และให้มีอำนาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาดังกล่าว หรือให้ใช้แบบสัญญามาตรฐานที่นายทะเบียนกำหนดก็ตาม ก็ยังคงเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แต่อย่างไรก็ดีหากผู้ให้เช่าซื้อฝ่าฝืนมาตรา 29 จะต้องได้รับโทษทางปกครอง ตามมาตรา 61 กล่าวคือ การดำเนินโดยเปิดเผยต่อสาธารณะ หรือปรับทางปกครอง ซึ่งหากมีการกำหนดค่าปรับที่ค่อนข้างสูง อาจทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจไม่กล้าฝ่าฝืนก็ได้

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาคำนิยามคำว่า “ซื้อขายผ่อนส่ง” ว่าเป็นการซื้อขายสินค้า ที่มีเงื่อนไขว่าผู้ซื้อจะต้องผ่อนชำระราคาให้ผู้ขายตั้งแต่สองงวดขึ้นไป และกรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้ชำระราคาครบถ้วนแล้ว การกำหนดคำนิยามดังกล่าวนี้ทำให้รูปแบบการซื้อขายผ่อนส่งแทบจะไม่แตกต่างจากรูปแบบการเช่าซื้อ (ในที่นี้หมายถึงในแง่รูปแบบการทำธุรกิจ มิได้หมายความว่าถึงความแตกต่างในด้านกฎหมาย) อีกทั้งยังทำให้ขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายที่จะสามารถนำไปคุ้มครองผู้ซื้อได้ในความเป็นจริงนั้นอยู่ในวงจำกัด และไม่ครอบคลุมถึงสภาพการดำเนินธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งในขณะนี้มากนัก เนื่องจากการซื้อขายผ่อนส่งในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่จะไม่มีข้อตกลงในการหน่วงกรรมสิทธิ์

อาจกล่าวได้ว่า มาตรการทางกฎหมายของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีกลไกทางกฎหมายที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม ในส่วนของสัญญาซื้อขายผ่อนส่งนั้นไม่น่าที่จะกำหนดในคำนิยามว่า “กรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้ชำระราคาครบถ้วน” ทั้งนี้ เพื่อที่จะสามารถคุ้มครองผู้บริโภคได้อย่างทั่วถึง และสามารถรองรับธุรกิจการซื้อขายผ่อนส่งในขณะนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อนึ่ง เมื่อได้ทำการศึกษาร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อและการซื้อขายผ่อนส่ง พ.ศ. ... รวมทั้งร่างพระราชบัญญัติการเช่าซื้อสินค้าควบคุม พ.ศ. ... แล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ทั้งสองร่างนี้จะให้ความคุ้มครองระหว่างผู้ซื้อกับผู้ประกอบการธุรกิจเท่านั้น ซึ่งมีได้หมายความว่ารวมถึงผู้ขายสินค้าตามร้านค้ารายย่อยทั่วไปที่อาจมีการขายสินค้าแบบให้ผ่อนส่งด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ ผู้เขียน

มีความเห็นว่า ถึงแม้กฎหมายจะมีได้ให้ความคุ้มครองผู้ซื้อในการซื้อขายผ่อนส่งกับผู้ขายรายย่อยทั่วไป ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อผู้ซื้อมากนัก เพราะปัญหาหลักที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกิดจากข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมอันถูกจัดทำขึ้นโดยผู้ประกอบการธุรกิจ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจต่อรองและมีฐานะทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า แต่ในขณะที่การซื้อขายผ่อนส่งกับผู้ขายรายย่อยทั่วไป มักจะไม่มีการทำสัญญากัน และรูปแบบการซื้อขายผ่อนส่งจะเป็นไปแบบเรียบง่ายไม่มีลักษณะที่ซับซ้อนมากนัก จึงไม่ค่อยให้เกิดปัญหาได้มากเท่ากับการเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจ ฉะนั้น การมุ่งให้ความคุ้มครองผู้ซื้อในการเข้าทำสัญญาซื้อขายผ่อนส่งกับผู้ประกอบการธุรกิจจึงมีความเหมาะสมแล้ว

สำนักหอสมุด